

OSMANLI DEVLETİ'NDE ŞEBENDERLİK MÜESSESESİ

Mahmut AKPINAR

101950

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

101950

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim
Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS
TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

**Y.Ö. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Saim SAVAŞ

SİVAS
HAZİRAN-2001

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof Dr. Hasan YÜKSEL

Üye: Doç. Dr. Saim SAVAŞ

Üye: Doç. Dr. Ömer DEMİREL

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

12/07/2001

Prof. Dr. Uluğ NUTKU

Enstitü Müdürü

ÖZET

Akademik bir çalışma olarak şehbenderlik müessesesini seçmemizin en önemli nedeni bugüne değin yapılan çalışmalarda şehbenderliğin monografik olarak hiç ele alınmamış olmasıdır. Amacımız, hariciye, iktisat ve teşkilat tarihlerine yönelik bu çalışmayla, Osmanlı tarihi hakkında yapılan çalışmalara bir yenisini eklemek ve yapılacak çalışmalara ışık tutmak.

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti Batı'nın üstünlüğünü bazı alanlarda kabul ederek ondan yararlanma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda Lale Devri (1718-1730) içinde ilk defa Avrupa'ya geçici elçiler göndererek kendi lehinde sonuçlar çıkarabilmek için Batı'yı ve gelişmekte olan yanlarını yakın takibe alarak diplomasi alanında yeni bir süreç başlatmıştır. Geçici elçilik faaliyetleriyle beraber Osmanlı Devleti, bir tayinle şehbenderlik çalışmalarını da başlatmıştır. Atılan bu adımlarla beraber hedef, bir dünya devleti olan Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu çıkmazlardan, sorunlardan kurtarmak ve toparlanmayı sağlayacak çalışmaları ve fiilleri hayata geçirebilmektir. Ancak Lale Devri'nde başlatılan bu çalışmaların devamı, Osmanlı Devleti geleneksel anlayışından ve bakış açısından henüz kurtulamadığı için getirilememiştir. Bu nedenle III. Selim Dönemi'ne kadar diplomatik alanda yenilik çalışmalarına ara verilmiştir.

III. Selim, yenilikçi bir padişah olarak, XVIII. yüzyılın son on yılı içinde aldığı kararlarla diplomasi alanında sürekli diplomasiye geçişi sağlayarak Batılı ülkelerde sürekli elçilikler kurmuş ve ardından çeşitli devlet adamlarının telkin ve Osmanlı tüccarlarının isteğiyle Şehbenderlik faaliyetlerini başlatmış ve Osmanlı Tarihi'nde yeni bir dönemin mimarı olmuştur. III. Selim'in diplomasi alanında şehbenderlikleri kurmasında XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'de baş gösteren Sanayi Devrimi'nin sebep olduğu ekonomik hareketlilik ve bunun sonucu olarak gelişen ve Osmanlı üzerinde büyük bir ekonomik baskı oluşturan kapitalist sistemi göğüslemek ve zor durumda olan Osmanlı Devleti'ni bu gelişmelerin zararlarından korumak ve Osmanlı tüccarlarını uluslararası ticarete teşvik etmek gibi fikir ve düşüncelerin etken olduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışmada ilk olarak yararlandığımız kaynaklar hakkında bilgi verme yanında araştırma esnasında incelediğimiz kaynaklarda karşılaştığımız problemleri kısaca ele aldık. Devamında ise konunun ana bölümlerine geçmeden Anadolu Türk Devletleri'nden başlayarak ve Osmanlı'yı da içine alarak kısaca dış ticaret zihniyetlerine değinerek, XIX. yüzyılın başlarına değin şehbenderlik müessesesinin ortaya çıkışını geciktiren ve bu tarz bir kuruma ihtiyaç duyulmasını engelleyen faktörleri tespit etmeye çalıştık. Bu faktörleri, iâşe anlayışı yani devletlerin mal darlığına düşmeme düşüncesi, gelenekçilik yani üretim ve tüketimi belirli bir dengede tutma ve fiskalizm anlayışı yani hazinenin gelirlerini belirli bir seviyenin üstünde tutma çabası şeklinde özetleyebiliriz

Üçüncü bölümde ise şehbenderlik müessesesinin tarihi seyir içinde, sıradan bir teşkilat iken yirmi üç ülkede iki yüzü aşkın kentte hizmet veren muazzam bir teşkilat haline gelişinden bahsettik. Ayrıca teşkilat ve çalışanlarla ilgili temel özelliklerinden bahsettik. Şehbenderlik kadrolarında **Vazifeli** ve **Fahri** olmak üzere şehbenderlerin temelde ikiye ayrıldığını ve kendi içinde ise **Baş şehbender**, **Şehbender**, **Şehbender Vekili** ve **Kançılırya Memuru** şeklinde dörde ayrıldığını belirttik. Başlangıçta şehbenderlik kadrolarında gayri müslimlerin hakimiyeti varken, II. Mahmud'un bürokratik alanda başlattığı reformlarla beraber çok uzun bir sürecin ardından XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren adım adım hakimiyet Müslümanlara geçmiştir. Bu değişimde reformların yanında Osmanlı coğrafyasının Türklerin yaşadığı yerleşim merkezlerine doğru küçülmesinin de rolü olduğunu söylemek mümkündür.

Daha sonra teşkilatın bürokratik yapısına ve işleyişine değinerek, Osmanlı Devleti'ndeki değişim ve reform rüzgarlarıyla beraber bürokratik ve işleyiş alanlarında yeniliklere vererek Osmanlı Devleti'nin genel teşkilat sistemi içindeki konumunu belirlemeye çalıştık. Şehbenderlerin mesleğe girişleri, terfi ve atamaları, göreve başlamaları, görevden ayrılmaları, izin ve maaşlarıyla ilgili yasal düzenlemelerin belirgin bir şekilde yapılmasıyla, diğer taraftan şehbenderlerin teftişi, bir yargılama ve ceza sisteminin oluşturulması ve şehbenderliğin, hariciye teşkilatı

içersinde bir şubenin veya dairenin alt birimi iken zamanla ayrı bir şube müdürlüğü haline gelmesi, teşkilatın, Osmanlı Devleti'nin yozlaşmış yönetim sistemi içinde kurumsal ve bürokratik olarak geliştiğini ortaya koyan faktörlerdir.

Sondan bir önceki bölümde ise başlangıçta genel bir tanımlamayla tüccarların ve devletin menfaatlerini korumakla görevlendirilmiş olan şehbenderlerin vazifelerini detaylı olarak ele alarak sorumluluk açısından fonksiyonel olarak ne kadar önemli bir kurum haline geldiğini ve devlete yaptıkları hizmetleri ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamıza araştırmalar esnasında edindiğimiz bilgiler ışığında sonradan eklediğimiz son bölümde ise kısaca teşkilatın Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'ndeki sürecine yer verdik. Bu bölümde teşkilatın işleyişi, şehbenderlerin görevleri, devlet içindeki konumlarına kısaca değinerek teşkilatın Osmanlı Devleti'ndeki kurumun devamı olup olmadığını tespit etmeye çalıştık. Ayrıca Osmanlı'nın son yıllarında şehbenderlik kavramının yerini resmiyette konsolosluga bırakmadığını Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait bilgiler sayesinde ortaya koyduk. Bir diğer husus da, milli bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin şehbenderlerin tamamının Türkler arasından seçerek bu özelliğini teşkilata taşıdığını gördük.

Sonuç olarak, zamanla çok büyük bir teşkilat haline gelen, Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan münasebetlerini geliştirmesine katkı yapan, Osmanlı tüccarlarının ve vatandaşlarının dış dünyaya açılmalarında onlara yardımcı olan ve azda olsa Osmanlı Devleti'nin iktisadi hayatında kıpırdanmaya yol açan şehbenderlik teşkilatının önemi ve değeri Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sorunların bunalımların büyüklüğü nedeniyle pek anlaşılamamıştır. Ayrıca şehbenderleri, Batılı meslekdaşları gibi Osmanlı'nın Batılı devletlere verdiği kapitülasyonlar yoluyla destekleyen bir sistem olmadığı için şehbenderlerin konsoloslar karşısında çok büyük işler başarması mümkün değildi.

SUMMARY

As an academic research the most important reason of choosing *Şehbenderlik* (Consulate) Organization is this subject as monographic hasn't been studied in making researches up till now. Our aim is by this research which is concerning organization of, economy of and foreign affairs of history, adds a knew one to making researches about the Ottaman history and lights the way for studings that will be made.

After the Ottaman state accepted the supremacy of the West in some spaces in the first quarter of the eighteenth, the state aimed to benifit from the West. At the Tulip age (1718-1730), first time the state sent its ambassadors temporarily to the capitals of European some countries began to follow the West and its developing sides. Thus, the state began a new process in the Ottoman diplomacy. At the same time, with the temporary embassy it was started *şehbenderlik* (consulate) activities by an appointment. With these taking steps, purpose of the state is to save and protect the Ottaman State from within its problems, crises and blinds, also to implement workings and activities that will rectify and strengthen the state. However, for the Ottoman state didn't escape from the pressure of its traditional mind and perspective, initiated workings and activities at the Tulip age couldn't be pursued. For this reason, it's interrupted to reforms and renovations in diplomacy up till now the reign of III. Selim.

III.Selim, as a reformist leader took decisions to pass into permanent diplomacy and sent permanent ambassadors into most of the European countries in the last ten years of the eigtheenth century. Furthermore, he initiated officially activities of *şehbenderlik* (consulate) by some statemens' inspirations, suggestions and demands of the Ottoman merchants in the beginning of the nineteenth century. With these decision he became architect of new one period. There were some reason in establishment of *şehbenderliks* (consulates) of III.Selim. One of these reasons is the Industrial revolution which appeared in England in the second half of the eighteenth,caused an enonomic movementness. Another reason is to breast and

struggle the capitalist system which developed by the effect of this economic movementness, caused an big economic pressure on the Ottoman state. The third reason is to encourage the Ottoman merchants to international trade by means of *şehbenderliks* (consulate).

In this studying firstly we gave information about the using sources in the research. While we giving information we mentioned meeting problems and mistakes in the sources. And then, before passing main parts of the subject, from the Anatolian Seljuks state to the Ottoman state. we explained shortly the policies of external trade. In this part especially, we fixed the factors that delayed appearing of *şehbenderlik* (consulate) or prevented the need of an organization like *şehbenderlik* (consulate) up till now the beginning of the XIXth. We can summerize this type; firstly, *provisionism* that is thought of providing of necessary and sufficient product, to measure and prevent scarcity of product in internal market, secondly, *conservatism* that is to establish a balance between production and consumption and finally, it's fiscalism to increase incomes of treasure of the state and keep in a definite level the incomes. These policies prevented increasng of commercial relations, they especially limited export apart from that they encoraged import.

In third part of the studying we mentioned history of the *Şehbenderlik*(Consulate)and its development. In the beginning, it was an ordinary organization but, it became a grand organization which began to serve approximatly in two hundreds thirty cities and in twenty three countries at the beginning of the XXth. In basic, the *Şehbenders* (Consuls) seperates into two groups; official and honorary. The official and honorary consuls seperates into four classes; *Baş şehbender* (General consul), *Şehbender* (Consul), *Şehbender vekili* (Vice consul) and *Kançılaryaya memuru* (Officer of secretarial work). The non-muslims became sovereign bureaucraticly to the organization up till now in the last quater of the eighteenth century, after this period, the muslims obtained step by step control of the organization. There were the roles of two things in this alternation; the reforms of

II. Mahmud in bureaucracy and reducing of the geography of the Ottoman state into side of the lands that the Turks lived on besides.

In fourth part of the studying we mentioned the bureaucratic structure of and working order of the *şehbenderlik* (consulate) organization. With the wind of the alternation and of the renovation in the Ottoman state we tried to fix changings, renovations and developments in the bureaucratic structure of and working order of the *şehbenderlik* (consulate) organization. Moreover, we can say that there are many reasons which shows developing of the organization within degenerated administration of the state, it had necessary regulations, arrangements and laws; introduction to officer of *şehbenders* (consuls), their appointmens and promotions, starting to office, leaving from office and to be dismissed from office, their permits and salaries, their inspection, a definite system of judgement and penalty, and also while it was a unit of departmenrts of the foreign ministry, it became a seperate nad private department under the administration of the foreign ministry

We mentioned duties of the *şehbenders* in fifth part and finally, we examined the years of the organization in Turkish Republic.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....i-iv

KISALTMALAR..... v

GİRİŞ 1-4

I. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, KAPSAMI ve KAYNAKLARI..... 5-12

1.1. KONUNUN ÖNEMİ VE SINIRLANDIRILMASI..... 5

1.2. ARAŞTIRMADA BAŞVURULAN KAYNAKLAR..... 7

1.2.1. Arşiv Belgeleri..... 8

1.2.1.1. Şehbenderlik Defterleri..... 8

1.2.1.2. Hatt-ı Hümayûn ve İrâdeler..... 8

1.2.1.3. Hâriciye Nezâreti Katalogları..... 9

1.2.1.4. Cevdet Tasnîfi ve Diğer Tasnîfler..... 9

1.2.2. Salnâmeler..... 10

1.2.3. Osmanlı Devleti'nin Son Dönemine Ait Eserler..... 10

1.2.4. Çağdaş Araştırmalar..... 11

1.3. ETİMOLOJİK AÇIDAN ŞEBENDERLİK..... 11

II. BÖLÜM: ŞEBENDERLİK MÜESSESESİ'NİN KURULUŞUNU

HAZIRLAYAN DURUM VE ŞARTLAR..... 13-19

III. BÖLÜM: ŞEBENDERLİK MÜESSESESİ (1802-1922)..... 20-31

3.1. ŞEBENDERLİK MÜESSESESİ'NİN KURULUŞU VE TARİHİ SEYRİNE BAKIŞ..... 20

3.2. ŞEBBENDERLİK MEMURLARI.....	27
3.2.1. Vazifeli Şebbenderler.....	28
3.2.1.1. Başşebbenderler.....	28
3.2.1.2. Şebbenderler.....	28
3.2.1.3. Şebbender Vekilleri ve Kançılırya Memurları.....	29
3.2.2. Fahri Şebbenderler.....	29
3.3. ŞEBBENDERHÂNELER.....	30

IV. BÖLÜM: ŞEBBENDERLİK MÜESSESESİ'NİN BÜROKRATİK YAPISI VE İŞLEYİŞİ..... 32-55

4.1. TEŞKİLATIN BÜROKRATİK YAPISI.....	32
4.1.1. Mesleğe Giriş.....	32
4.1.2. Göreve Başlamaları ve Protokol Bakımından Yapılması Gerekenler.....	34
4.1.3. Atama ve Terfî Usûl ve İşlemleri.....	35
4.1.4. Görevden Ayrılışları Sırasında Yapacakları İşlemler.....	36
4.1.5. Maaşları ve Harcırâhları.....	38
4.1.6. İzin Kullanımları.....	41
4.1.7. Teftiş ve Uygulanan Cezalar.....	42
4.1.7.1. Teftiş Edilmeleri.....	43
4.1.7.2. İşledikleri Suçlar ve Haklarındaki Şikayetler.....	44
4.1.7.3. Şebbenderlere Uygulanan Cezalar.....	46
4.1.7.3.1. Kınama Cezası.....	46
4.1.7.3.2. Geçici Uzaklaştırma Cezası.....	46
4.1.7.3.3. Memuriyetten Çıkarma Cezası.....	47
4.1.8. Umûr-ı Şebbenderî Müdüriyeti.....	48

4.1.8.1. Birinci Kısımın Vazifeleri.....	49
4.1.8.2. İkinci Kısımın Vazifeleri.....	50
4.1.8.3. Üçüncü Kısımın Vazifeleri.....	51
4.2. ŞEBBENDERLİĞİN İŞLEYİŞİ	52
4.2.1.Şehbenderhânelerde Bulunan Defterler, Evrâk ve Evrâkla İlgili İşlemler	52
4.2.2. Haberleşme Anlayışı ve Sistemi.....	54
V. BÖLÜM: ŞEBBENDERLİK MEMURLARININ GÖREVLERİ.....	56-79
5.1. İDARİ GÖREVLERİ.....	56
5.1.1. Pasaport İşlemlerinin Yürütülmesi	56
5.1.2. Vergilerin Alınması ve Vergi Sisteminin İşleyişindeki Sorumluluklar.....	58
5.1.2.1. İdâri Alana Ait Evrâk İşlemleri	59
5.1.2.2. Gidip Gelen Gemilere Ait Evrâk İşlemleri.....	59
5.1.2.3. Nüfus Kaydına Ait Evrâk İşlemleri	60
5.1.2.4. Hukuki ve Ticari İşlere Ait Evrâk İşlemleri.....	60
5.1.2.5. Mukavelât Muharrirliğine Ait Evrâk İşlemleri.....	60
5.1.2.6. Bunların Dışında Kalan Çeşitli Evrâkla İlgili İşlemler.....	60
5.1.3. Osmanlı Vatandaşlarının Doğum, Ölüm, Evlilik, Miras ve Nüfus Kaydı Gibi İşlemlerin Yürütülmesi.....	62
5.1.4. Şehbenderlerin Osmanlı Vatandaşları İçerisindeki Muhtaçlara Yardım Etmesi ve Muhtaçların Memleketlerine İadesi.....	65
5.2. TİCARET VE GEMİCİLİKLE İLGİLİ GÖREVLERİ.....	66
5.2.1. Gemi Evrâkının Kontrol Edilmesi, Sevk Vesâir İşlemlerin Yapılması.....	66
5.2.3. Osmanlı Tüccarlarına Ticaret Berâtı Verilmesindeki Görevleri.....	68
5.2.4. Deniz Kazalarının Çözümünde ve Gemilerin Kurtarılmasındaki Görevleri	69

5.2.5. Osmanlı Tüccarlarının Gemilerinde Yaşanan Problemlerin Çözümüne Yardımcı Olunması.....	70
5.2.6. Buldukları Limanlara Gelip Giden Osmanlı Savaş Gemileriyle İlgili Meselelerin Çözülmesi.....	71
5.2.7. Osmanlı Gemilerinin Alım Satımındaki Görevleri	71
5.2.8. Buldukları Ülkelerdeki İktisadi Gelişmeleri ve Çalışmaları Devlete Gerektiği Şekilde Bildirmek	72
5.3. ADLİ GÖREVLERİ.....	73
5.3.1. Osmanlı Gemileri İçinde İşlenen Suçlarla İlgili Gerekli İşlemleri Yapmak	73
5.3.2. Ticaret Davalarında Görevleri.....	74
5.3.3. Buldukları Şehirlerin Mahkemelerinde Osmanlı Vatandaşlarının Davalarını Takip Etme	75
5.4. MUHABİRLİK GÖREVLERİ.....	75
5.5. SAĞLIK ALANINDAKİ GÖREVLERİ.....	77
5.6. DİNİ GÖREVLERİ.....	78
5.7. DİĞER GÖREVLERİ.....	79
VI. BÖLÜM: TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA	
ŞEHBENDERLİK TEŞKİLATI (1920-1930).....	80-83
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	84-86
KAYNAKÇA.....	87-95
TABLO 1: Şehbenderliklerde Müslim ve Gayri Müslim Dağılımı	96
EKLER.....	97-150

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale / madde
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed. Fak.	: Edebiyat Fakültesi
Haz.	: Hazırlayan
H	: Hicri
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
V.	: Vekil

GİRİŞ

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Batı ile daha yakın bir temasa geçmek düşüncesi ile Avrupa'nın bazı başkentlerine geçici elçiler gönderen Osmanlı Devleti, bu çalışmanın devamını getirememiş ve bu yüzyılın sonuna değin bu tür diplomatik faaliyetlere ara vermek zorunda kalmıştır. Zira, Osmanlı devlet adamlarının Avrupa ile olan ilişkilerde geleneksel düşüncelerinden ve bakış açılarından henüz tam olarak kurtulamamış olmaları, Patrona Halil İsyanı (1730) ve benzeri gelişmelerle çıkar çevreleri devreye girerek müdahaleleriyle baskı kurarak yapılmak istenen yeniliklere bir süre daha engel olmuşlardır. XVIII. yüzyılın son on yılı içinde III. Selim, tam bir diplomasi atağı başlatarak Avrupa başkentlerinde sürekli elçilikler kurmuş ve bu faaliyetlerle Avrupa'yı daha yakından tanıyıp, daha sıkı ve yoğun bir ilişki kurup Batı'daki gelişmeleri, Osmanlı menfaatleri doğrultusunda değerlendirmeyi ve uluslararası alanda devletin kendine bir yer bulmasını amaçlamıştır.

Bu diplomasi atağının bir uzantısı olarak da, Osmanlı tüccarlarının talebiyle XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'nın çeşitli ticari kentlerine Osmanlı tüccarlarının ve devletinin haklarını ve çıkarlarını koruyucu mahiyette şehbenderler tayin edilmeye başlanmıştır. Sürekli diplomasi anlayışının kabul edildiği bir dönemde, ihtiyaç duyularak kurulan şehbenderlik müessesesini araştırmamızın konusu yapmamızın temel nedeni, bu güne kadar bu konu ile ilgili ayrı bir çalışmanın yapılmamasıdır. Bu çalışma ile yapmak istediğimiz bu teşkilatı farklı yönleri ile tanıtarak, Osmanlı Devleti'ndeki dış ilişkiler anlayışına biraz daha açıklık getirebilmek ve bu alanda yapılacak daha derin ve kapsamlı çalışmalara bir ilk olarak zemin oluşturabilmektir.

Şehbenderlik müessesesini çeşitli yönleri ile tanıtmak amacıyla başlattığımız araştırmada bir taraftan konunun ana kaynaklarına yönelirken, diğer taraftan da müessesenin kuruluşunu hazırlayan durum ve şartların tespit edilmesi için Anadolu Selçuklu Devleti'nden başlayarak, Osmanlı Devleti'ni de içine alacak şekilde, Sanayi

Devrimi'ne kadar olan dönemin dış ticaret anlayışını ortaya koymaya çalıştık. Bu tespitten amacımız, dış ticaret anlayışının, şehbenderliğin Osmanlı'da oluşumunu neden geciktirdiğini veya böyle bir kuruma daha önceden neden ihtiyaç duyulmadığını belirleyebilmektir. Bu kısmı araştırırken daha çok Anadolu Selçuklu Devleti, Beylikler ve Osmanlı Devleti'ndeki ticaret politikalarını anlatan çağdaş eserlerden yararlanmaya çalıştık.

Konumuzun ana bölümüne gelince ilk olarak Şehbenderlik Defterleri'ne yönelik başlattığımız incelemede daha çok birbirinin tekrarı olan belgelerle karşılaştık. Bu defterlerde şehbenderliğin tarihi seyri, gelişimi, şehbenderliklerin ve şehbenderlerin isimleri ve kısaca görevleri hakkında bilgi elde ettik. Ayrıca çok az da olsa atama, terfi usulleri ve şehbenderlerin kimler arasından seçildiği hususunda bilgilere ulaştık. Ancak, şunu da belirtmeliyiz ki, şehbenderlerin kimler arasından seçildiği hususuna arzu ettiğimiz ölçüde çalışmamızda yer veremedik. Şehbenderliğe seçilen kişiler hakkında hangi kurumlardan veya meslek gruplarından geldiğine dair tablolar yoluyla istatistiki bilgiler vermek istiyorduk ama bu mümkün olmadı. Üç yüz elli sayfayı aşkın bu üç serilik defterde umduğumuz seviyede bilgiye ulaşamamamız bizi başka birinci el kaynaklara yönlendirdi.

Bilhassa dış ilişkilerle bağlantılı olarak geliştiğini düşündüğümüz şehbenderlik teşkilatı hakkında Hâriciye Tasnîfleri'nde bilgi bulacağımızı ümit ederek başlattığımız araştırmada yanılmadık ve konumuza derinlik ve zenginlik kazandıracak birçok belgeye rastladık. Çeşitli Hâriciye Tasnîfleri sayesinde şehbenderlik kurumunun işleyişi, bürokratik yapısı, şehbenderlerin idari, ticari, adli, sağlık, dini ve muhabirlik alanlarında görevlerine dair bilgi ve örneklerle karşılaştık. Aratırmamıza ışık tutacağına inandığımız Cevdet Tasnîfi'nin Hâriciye ve İktisat bölümlerine yönelik çalışmalar neticesinde, hanedanlık görüntüsü veren şehbender atamalarına, şehbenderlerin vazifelerini örnekleyen bazı olaylara, şehbenderliğin ilk izlerine dair çeşitli belgelere ulaştık. Ancak 'çürük' olması sebebiyle çok kıymetli olduğunu düşündüğümüz ilk şehbender tayinini ihtiva eden belgeyi kullanamadık. Aynı şekilde 1847'den itibaren çıkarılan Devlet Salnâmeleri'nde ve daha sonra çıkarılan Hâriciye Salnâmeleri'nde kurumun, teşkilat olarak oluşum ve gelişimi,

şehbender ve şehbenderliklerin isimleri ile kökenleri hakkında bilgilere ulaştık. Bunlardan bilhassa 1318 Hâriciye Salnâmesi'nde, 1882 tarihli Şehbenderlik Talimât-nâmesi ve 1884 tarihli Şehbenderlik Nizam-nâmesi'ni içermesi sebebiyle şehbenderliğin işleyişi, bürokratik yapısı, şehbenderlerin görev ve sorumlukları hakkında en ince ayrıntısına kadar düzenlemelere ulaşmamız mümkün olmuştur. Bu belge dışında, kurum hakkında detaylı bir şekilde bilgi veren başka bir kaynak olmadığı için dipnotlarda bu salnâmeye çok fazla yer vermek durumunda kaldık. Salnâmelerle, Şehbenderlik Defterleri'ni karşılaştırdığımızda şehbender ve şehbenderlik isimlerinde her iki belgede de yanlışlıklar olduğunu gördük. Mesela Mersey Adası, Moris olarak, Mesina şehri Mesenya olarak, Mösyö Ogüst, Okosit olarak, Mösyö Komnes, Komşir olarak Devlet Salnâmeleri'nde geçmiştir. Bunlar gibi daha bir çok şehir ve kişi adını örnek olarak vermek mümkündür. Bunun daha çok kültürel farklılıktan kaynaklanan okuma yanlışlığı olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan salnâmelerde daha fazla sayıda şehbenderliğe yer verildiğini gördük. Bu nedenle liste ve haritalarımızı hazırlarken sadece şehbenderlik defterlerini değil, diğer kaynakları da dikkate aldık. Çalışmamızın ekler kısmında farklı yıllara ait verdiğimiz şehbenderlik listelerinden amaç; hem kurumun gelişimini daha somut olarak ortaya koymak hem de müslim ve gayrimüslim oranını belirginleştirerek tayinlerde uygulanan politikayı tespit etmeye ve ortaya koymaya çalışmaktır. Haritalarda ise, şehbenderliklerin zaman zaman konum itibarıyla büyütülüp küçültülmesi (Bir başşehbenderliğin şehbenderliğe dönüştürülmesi gibi) sebebiyle hepsini sınıf sınıf veremedik. Şehir isimlerini mümkün olduğunca Osmanlıca'daki okunuşlarına göre vermeye çalıştık, ancak yanlışlıklar nedeniyle bazılarını bugünkü okunuşlarıyla karşılaştırarak değiştirdik.

Araştırmamızda kurumun özellikleri hakkında bilgi verirken daha çok XIX. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak XX. yüzyılın ilk çeyreğine değin süre gelen belgelerden yararlanmak durumunda kaldık. Zîrâ, teşkilat 1802'den 1836'da Hâriciye Nezâreti'nin kuruluşuna değin çok basit ve alelade bir şekilde kullanılmış ve geliştirilip öne çıkarılmamış buna paralel olarak da teşkilatın çalışmaları ve fonksiyonları oldukça sınırlı kalmış ve bu da bilgi elde etmemizi zorlaştırmıştır. Araştırmamızda bu nedenle ilk yıllara ait bilgiler sınırlı düzeyde kaldığı için,

şehbenderliğin bürokratik yapısı, işleyişi, şehbenderlerin görevleri, karşılaştıkları olaylar ve gelişmeler hakkında ayrıntılı, net ve doyurucu bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak, bilhassa XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren teşkilat, gösterilen ilgi nedeniyle büyük bir gelişme göstermiş, daha sistemli ve örgütlü hale getirilmiştir. Bu durum, teşkilat hakkında daha detaylı ve zengin bir bilgi elde etmemizi kolaylaştırmıştır.

Araştırmamız sırasında başvurduğumuz kaynaklardan Tarih-i Cevdet, Tarih-i Lütfi, Tarih-i Vasıf gibi dönemi ihtiva eden eserlerde konuyla ilgili bir şey bulamazken, Küçük Çelebizade Asım Tarihi ve Şanizade Tarihi'nde çok sınırlı da olsa birtakım önemli ve kıymetli bilgilere ulaştık. Bu eserlerden Şanizade Tarihi'nde şehbender ailesinden şahısların devlete karşı bazı eylemlerde yer aldıklarını gördük. Asım Tarihi'nin de ise şehbenderliğin ilk izlerine dair bir bilgiye ulaştık. Çağdaş kaynaklarda ise, genel olarak ansiklopedik ve sözlük bilgisi düzeyinde bilgi veren çalışmalarla karşılaştık. Ancak C.V.Findley'in Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform: Bâb-ı Âlî (1789-1922), K.Girgin'in Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hâriciye Tarihimiz gibi bazı eserlerden biraz daha fazla bilgi topladığımızı söyleyebiliriz.

Araştırmalarımız esnasında bir çok yerde şehbenderliğe dair yapılan açıklamalarda ve tanımlamalarda, şehbenderliğin II. Meşrutiyet'ten sonra yerini konsolosluğa bıraktığı belirtilmiştir. Ancak, birinci el kaynaklarda gördüğümüz bilgi ve bulgular bunun doğru olmadığını bize göstermiştir. Zîrâ Osmanlı'nın son yıllarında ve hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bile şehbenderlik kullanımının devam ettiğini gördük. Bu bilgi ve bulgular konu planında hiç hesapta olmayan bir değişikliğe yol açtı. Bu sürpriz gelişme konumuza yeni bir bölüm eklememize neden oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları hakkında bilgi verirken Devlet Salnâmeleri'nden ve bir Şehbenderlik Ta'mîmâtı'ndan yararlandık. Bu bölümde dikkatimizi çeken diğer önemli bir gelişme de tayin edilen şehbenderlerin tamamının Türk olmasıdır.

I. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, KAPSAMI ve KAYNAKLARI

1.1. KONUNUN ÖNEMİ ve SINIRLANDIRILMASI

Kökü her ne kadar Lale Devri'ne (1718-1730) uzansa da, resmi olarak 1802 (1217) yılından yıkılışına kadar Osmanlı Devleti'ne dış ilişkiler alanında hizmetler vermiş olan Şehbenderlik Müessesesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına da damgasını vurmuştur. XIX. yüzyılın ilk yıllarında resmi olarak başlatılan şehbenderlik faaliyetleriyle devlet, şehbenderlerden ülke dışında yaşayan vatandaşlarının, yabancı ülkelerle ticaret yapan tüccarlarının hak ve hukukunu ve de devletin üstün menfaatlerinin korunmasını ve gözetilmesini istemiştir. Her ne kadar ticari alandaki çıkarlar doğrultusunda bu müessese oluşturulmuşsa da özellikle devlete, muhabirlik yönüyle politik, diplomatik, ticaret ve daha birçok alanda katkı sağlamıştır.

Tam olarak bir diplomasi geleneği olmayan Anadolu Selçuklu Devleti'nin bıraktığı topraklar üzerinde, adeta onun bir mirasçısı olarak XIII.yüzyılın sonlarına doğru tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti, kurulduğu yıllardan itibaren "Geçici Diplomasi" adını verdiğimiz *ad hoc* yöntemini uzun yıllar başarıyla uygulamıştır.¹ Diğer taraftan Osmanlı Devleti, ticari alanda diplomasiye göre daha şanslı olup

---

¹ Osmanlı hükümeti'nin dost ve düşman ülkelerin vaziyetlerinden fevkalade elçiler vasıtasıyla haberdar olurlardı. Bunlardan çoğu gittikleri ülkelerde dikkatlerini çeken vakalar ve edindikleri izlenimleri yazılı ve sözlü olarak devlete intikal ettirirlerdi. Fakat bunu dışında olayların ve gelişmelerin daimi sefir tayininden önce Dubrovnik (Ragusa) Cumhuriyeti, Erdel Krallığı ve Voyvodalığı vasıtasıyla Avrupa ahalinden şöyle ve böyle haber alınıyordu. Doğuda sınır vilayetlerinin valileri, kuzeyde Kırım Hanlığı, batıda Eflak ve Boğdan voyvodaları çevrelerinde ve kendi dünyalarında olup biten hadiseleri Osmanlı Devleti'ne bildirirlerdi Ayrıca Osmanlı tacirleri de gördükleri olayları devlete intikal ettirirlerdi. (İsmail Hakkı Uzuçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, V., Ankara, TTK, 1994, 9.; Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, (Der. Mümtaz'er Türköne/Tuncay Önder) İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, 11.; Hala tek -yanlı diplomasi'nin Osmanlı'ya daha yararlı olacağına inanılması (*Ad hoc* diplomasisi için bkz.: Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1995; 44.)

kendisinden önce Anadolu'daki ticari hayatı, uzun bir süre uluslararası ticarete de dahil olarak yönlendiren Anadolu Selçuklu Devleti'nden ve Türk Beylikleri'nden, gelişmiş ve hazır bir ticaret düzeni ve sistemi devralmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin düşünce olarak ilk planda provizyonizm, gelenekçilik ve fiskalizm ilkeleriyle hareket edip, ticareti daha çok amaç değil de, araç olarak görmesi, bir başka deyişle ticari ilişkilerde kar etmeyi ikinci planda tutması nedeniyle zamanla uluslararası ticarettten kopmuştur. Zîrâ Avrupalıların coğrafi keşiflerle beraber ticaret yollarının yönünü değiştirerek dünya ticaretinin gelişimine egemen olmaları ve zamanla büyük bir ekonomik güce ulaşmaları Osmanlı üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. Bihassa ekonomik gücün devletlerin ve insanların üzerindeki etkisini kısa zamanda gören ve ekonomiyi bir güç unsuru olarak profesyonelce kullanılmaya başlayan Avrupalılar, kapitalist bir anlayış geliştirmişlerdir. Ticari ilişkilerde her zaman bu anlayışlarıyla, daha fazla kazanmayı amaçlayan Batılılar tüm imkanlarını seferber ederlerken, gelişimi sağlayacak şekilde sürekli arayış içinde olmuşlardır. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde ise, ticari ilişkilerde kar elde etme düşüncesi geri planda tutulmuş hatta yüksek kar edinimine izin verilmemiş ve kontrol altında tutulmuştur. Doğal olarak da ticareti geliştirici ve zenginleştirici metodlar ve anlayışlar üzerinde pek durulmamıştır.

Seferler ve kapitülasyonlar yoluyla da içinde bulunduğu durumdan çıkmayı başaramayan Osmanlı Devleti, Batı karşısında siyasi ve askeri alanda da geri düşmüştür. Bu durum, Osmanlı Devleti'ni hem siyaset hem diplomasi hem de ekonomik olarak Batıya yöneltmiştir. Lale Devri'yle başladığı kabul edilen batılılaşma sürecinde daha hızlı ve büyük adımları Osmanlı Devleti, Padişah III. Selim'le beraber atmıştır. III. Selim bilhassa diplomasi alanında "Sürekli Diplomasi" yöntemine geçişi sağlayarak ikâmet elçiliklerini kurmuş ve ardından Şehbenderlik müessesesini oluşturarak ikinci bir adım atmıştır.² Batılılaşma dediğimiz hareketlerin veya politikaların bir parçası olan şehbenderlik müessesesi her ne kadar diplomasi anlayışı içersinde geri planda tutulmuşsada veya öyle kabul edilmişse de batılılaşmaya olan katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Bu özelliği sebebiyle kurulduğu günden itibaren inkılaplarını batılılaşma ve çağdaşlaşma düşüncesi ile gerçekleştiren

² Sürekli diplomasi için bkz.: H. Tuncer, a.g.e., 50.

Türkiye Cumhuriyeti de ilk yıllarında Şehbenderlik teşkilatını, Hâriciye Vekâleti'nin bir müessesesi olarak devam ettirmiştir. Ancak değişen dünya şartlarına göre yıprandığı ve eskidiği için şehbenderlik, yerini 1930'lardan itibaren uluslararası kriterler baz alınarak yeni kural ve kaidelerle konsolosluğa bırakmıştır.

Araştırmanın önemini açıkladıktan sonra, konunun sınırlarını da tespit etmek gerekmektedir. Anadolu merkezli bir devlet olması nedeniyle bir çok yönden izlerini taşıdığı Anadolu Selçuklu Devleti'nin dış ticaret uygulamaları ve politikalarından hareketle Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın sonlarına değin uyguladığı dış ticaret politikalarına değinerek, Sanayi Devrimi'yle büyük bir ekonomik baskı kuran Avrupa karşısında ayakta kalma düşüncesiyle Padişah III. Selim'le beraber kurulan Şehbenderlik Müessesesi'nin bürokratik yapısı, işleyişi, Şehbenderlerin görevi, Osmanlı Devleti'nin son dönemdeki gelişim ve değişim politikalarının şehbenderlik müessesesinin gelişimine olan etkilerini ve batılılaşmayı temel bir politika olarak kabul eden, uluslararası ilişkiler ve dengeler çerçevesinde mutlak surette kendine bir yer bulmayı hedefleyen Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kadar uzanan şehbenderlik faaliyetlerine değinerek konunun sınırlarını çizmeye çalıştık.

1.2. ARAŞTIRMADA BAŞVURULAN KAYNAKLAR

Şehbenderlik Müessesesi'ni araştırma konusu olarak ele alan bir monografi çalışması henüz hazırlanmamış olması, bizi bu araştırmaya iten en temel sebeptir. Bu boşluğu doldurarak Hâriciye tarihimize yönelik yapılan çalışmalara yeni bir sayfa eklemek ve ayrıca dış ilişkiler alanına yönelik yapılacak çalışmalara katkı sağlamak, ışık tutmak gibi amaçlar gütmekteyiz. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde önemli bir yer teşkil eden diplomasi alanının daha iyi anlaşılması ve bilinmeyen yönlerinin ortaya konması açısından da yerinde ve gerekli bir çalışma olduğu kanaatindeyiz.

Konumuz kaynaklar bakımından oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Zîrâ Osmanlı Devleti'nin son döneminde, bilhassa Tanzimatla gelişme gösteren arşivcilik konumuza ait arşiv belgelerinin çok olmasına olanak sağlamıştır. Özetle bahsetmek gerekirse, *Şehbenderlik Defterleri*, *Hatt-ı Hümayûnlar*, *İrâdeler*, *Cevdet Tasnîfi*,

Hâriciye Katalogları, Baş Muhâsebe Kalemî Katalogları, Mâliye Nezâreti Vâridât Defteri, Hâriciye ve Devlet Salnâmeleri Osmanlı Devleti'nin son dönemine ait eserler ve çağdaş çalışmalar olarak oldukça zengin bir görüntü sunmaktadır.

1.2.1. Arşiv Belgeleri

1.2.1.1. Şehbenderlik Defterleri

Araştırmamızın ana kaynağını teşkil eden bu defterler üç tane olup 1802 (Ra 1217) -1911 (M 1330) yılları arasını kapsamaktadır.³ Söz konusu defterler, kurulan şehbenderlikleri, şehbenderlerin atanma ve görevden alınmaları, genel bir ifadeyle şehbenderlerin vazifeleri ve şehbenderlerin kimliği ve kimlerden seçildiğine dair bilgiler edinmemizi sağlamıştır. Ancak şunu da belirmeliyiz ki defterler içerik açısından beklediğimiz kadar zengin olmayıp, belgelerin büyük bir bölümünde aynı içeriğe rastlamak mümkündür. Ayrıca defterlerde incelememiz sırasında bazı yanlışlıklarla da karşılaştık.⁴

1.2.1.2. Hatt-ı Hümayûn ve İrâdeler

Hatt-ı Hümayûnlar şehbenderliğin oluşum süreci olan III.Selim ve II.Mahmut dönemlerine ait vesikaların çokluğu nedeniyle önemli kaynaklardan biridir. 1659 (H 1070)-1880 (H1297) yılları arasını içeren Hatt-ı Hümayûnlar şehbenderlerin görevleri, görevlerini suistimal etmeleri, şehbenderliğin izleri, kurulan şehbenderlikler ve şehbender atamaları hakkında bilgiler elde etmemizde bize yardımcı olmuştur.⁵

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınlar, 1995, 103.

⁴ Defterlerde yaptığımız incelemeler sırasında, 1. defterin sayfa numaralandırılmasında yanlışlık yapılmış, 163. sayfadan sonra 194. sayfaya geçilmiştir. Sayfa eksikliği söz konusu değildir. 163. sayfadaki belgenin tarihi 1295 iken, 194. sayfadaki belgenin tarihi 1296'dır. Şayet atlama olsa, normalde 6-7 yıl sonraki bir tarih olması gerekirdi. Bir diğer yanlışlık 3. defterde 10. sayfadan sonra iki sayfa atlanmış ve numaralandırılmamıştır. Ayrıca 120 sayfa görünen 3. defterin yarısı boştur.

⁵ *Hatt-ı Hümayûn*, padişah tarafından bir meseleye dair sâdır olan yazılı emir, buyruk demektir. (BOA. Katalogları Rehberi, 140-141).

1832 yılından itibaren görülen *İrâdeler* de, Hatt-ı Hümâyûnlar gibi, yeni kurulan şebenderlikler, şebenderlerin görevleri, atama ve terfileri, şebenderlerin maaş durumları ve şebenderlerin karıştığı usulsüzlükler hakkında bize bilgi vermiştir.⁶

1.2.1.3. *Hâriciye Nezâreti Katalogları*

1835 ila 1922 yılları arasını kapsamaktadır. Konumuz açısından fazlasıyla zengin olan bu kataloglarda *Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşâvirliği Kısmı* bize şebenderlerin karşılaştığı hukuki meseleler ve Osmanlı vatandaşlarını ilgilendiren olaylar neticesinde hukuka intikal eden sorunlar hakkında bilgi vermektedir. *Hâriciye Nezâreti Mektubî Kalemî Tasnîfi*'yse, meydana gelen siyasi içerikli hadiselerin tespiti ve devlete bildirilmesi, şebenderlerin maaş durumları ve giderleri, Şebenderlerin terfi ve atamaları hakkında bize bilgi sunmaktadır. *Hâriciye Nezâreti Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlu Envanteri* Tasnîfi ile şebenderliklerde cereyan eden meselelerin tespiti ve devlete bildirilmesi, kişilerin soruşturulması, şebenderlik teşkilatında yapılan yeni düzenlemelere dair bilgiler vermektedir.⁷

1.2.1.4. *Cevdet Tasnîfi ve Diğer Tasnîfler*

Kapsamlı bir Tasnîf olan *Cevdet Tasnîfi*'nden *Hâriciye ve İktisat* kısımları konumuz açısından önemli kaynaklar olmuştur. 1616-1895 yılları arasını kapsayan bu iki bölümden *Hâriciye* kısmı şebenderliğin ilk izlerine dair bilgi verirken, bir taraftan da kurulan bir çok şebenderliğin tespiti, şebenderlerin terfi ve atamaları ve cereyan eden siyasi olayların şebenderlerce takip edilip devlete bildirilmesi gibi konularda bilgi vermiştir. *İktisat* kısmında ise tüccarlara verilen ticaret izinleri, ticaret nizamnâmelerine aykırı hareket eden şebenderlerin yargı önüne çıkarılması gibi hususlarda bilgi vermiştir.⁸ *Bâb-ı Âsafî Dîvân -ı Hümâyûn* katalogları içinde

⁶ Padişah emri, fermânı ve arzusu demektir. 1832 yılında BOA. *Katalogları Rehberi*, 149-151. Kastamonu'da Tahmiscioğlu isyanında padişah bir kısım evrâkı kendi el yazısı ile mütalası yazmış ve bazı evrâkda baş kâtib vasıtasıyla cevap vermiş. İşte bu tarihten itibaren *İrâde-i Seniyye* denilen anlayış ortaya çıkmıştır. (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II. İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, 78.)

⁷ BOA. *Katalogları Rehberi*, 136- 137.

⁸ Tarihçi Muallim Cevdet (İnanç Alp) başkanlığında 08.11.1932 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile "Baş Vekâlet Resmî ve Tarihi Evrâk Tedkik ve Tasnîf Heyeti" tarafından 1932-1937 yılları arasında gerçekleştirilen bu tasnifte 216.256 adet belge bulunmaktadır. Bu tasnif içerisinde: Adliye, Askeriye, Bahriye, Belediye, Dâhiliye, Darphane, Evkaf, Eyalet-i Mümtâze, Hâriciye, İktisat, Maârif, Maliye, Nafiâ, Sıhhiye, Saray, Tımar ve Zaptiye kısımları bulunmaktadır. BOA. *Katalogları Rehberi*, 83-88.

yer alan *Baş Muhâsebe Kalemî* katalogları sayesinde de müessesenin gayri resmi sürecine dair bir ipuçuyla karşılaştık.⁹ *Reis-ül Küttâblık Kalemî Tasnîfi*'nden kayda değer bir bilgi elde edemedik. *Bâb-ı Âli Evrâk Odası Sadâret Evrâkı*¹⁰ kataloglarından *Âmedî Kalemî* kataloglarında şebkenderlerin izin kullanma usulleri, şebkenderlerin pasaport işlemlerindeki sorumlulukları, Osmanlı vatandaşlarının doğum, ölüm, evlilik, miras ve vasiyet gibi meselelerinin çözümündeki idari sorumluluklarını aktaran bir içerikle karşılaştık.¹¹ Yapılan işlemlerde kullanılan pullar hakkında bir *Maliye Nezâreti Vâridât Defteri*'nden faydalandık.¹²

1.2.2. Salnâmeler

1847-1922 yılları arasını içeren *Devlet Salnâmeleri* ile beraber 1884-1915 yılları arasını kapsayan *Hâriciye Salnâmeleri* şebkenderlerin ve şebkenderliklerin isimlerini tespit etmede, Hâriciye teşkilatının yapısı içerisinde şebkenderlik müessesesi'nin yerini, ona ait kurallar ve de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında şebkenderliğin durumu hakkında bize yardımcı olmuştur.¹³ Şebkenderliğe ait düzenlemeleri, kaide ve kuralları detaylı bir şekilde aktararak şebkenderliğin bürokratik yapısının ve işleyişinin anlaşılmasını sağlayan 1318 tarihli Hâriciye Salnâmesi bize çok yararlı olmuştur.¹⁴

1.2.3. Osmanlı Devleti'nin Son Dönemine Ait Eserler

Osmanlı Devleti'nin son birkaç yüzyılını anlatan son dönemine ait birçok eser bulunmaktadır. Ancak konumuzla ilgili bilgi veren eser sayısı oldukça azdır. Şebkenderliğin ilk izlerine dair bilgi veren *Küçük Çelebizâde İsmail Asım Tarihi*,¹⁵ şebkender ailesine mensup bazı şahısların karıştıkları ve içinde yer aldıkları

⁹ *Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümâyûn Kataloğu Başmuhâsebe Kalemî*, No:20/1, Sıra No:2222

¹⁰ 21 Temmuz 1851 tarihinde resmen kurulan *Bâb-ı Âli Evrâk Odası*'nın Sadâret Evrâkı Defterleri 1840-1923 yılları arasını içermekte olup askeri, mülki, adli, siyasi ve mali konuları ihtiva etmektedir. *BOA. Katalogları Rehberi*, 50-60.

¹¹ *Bâb-ı Âli Evrâk Odası Sadâret Evrâkı-ı Âmedî Kalemî*, No:25/20 ve 25/36

¹² *BOA. Mâliye Nezâreti Vâridât Defteri*, No:4687, (1328-1328)

¹³ İlk olarak 1847 yılında çıkarılan salnâmede kısaca devlet teşkilatı yazılıdır, ilerleyen yıllarda Devlet Memurları ile ilgili diğer bilgilerde bu vesikalarca kastedilmiştir. Başta genel olan salnâmeler, zamanla Hâriciye, Maârif Salnâmeleri şeklinde ayrı ayrı alanlarda çıkartılmıştır. (M. Z. Pakalın, a.g.e, II, 105-106.)

¹⁴ *1318 Hâriciye Salnâmesi*, İstanbul, 362-433.

¹⁵ *Küçük Çelebizade İsmail Asım, Asım Tarihi (Çelebizâde Tarihi)*, İstanbul, 1282, 307.

olaylardan bahseden *Şanizâde Tarihi*¹⁶ gibi eserlerden az da olsa yararlandık. Bunun yanında *Tarih-i Cevdet*, *Tarih-i Lütîfî*, *Tarih-i Vasıf* gibi eserlerdeyse kaydadeğer bir bilgiye rastlayamadık.

1.2.4. Çağdaş Araştırmalar

Direkt olarak şehbenderlik müessesesine yönelik bir çalışma olmamakla beraber bir çok eserde sınırlı da olsa Şehbenderlik hakkında bilgiye rastlamak mümkündür. Örneğin, Ali İhsan Bağış'ın *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler*¹⁷, Carter V. Findley'in *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform: Bâb-ı Âlî (1789-1922)*¹⁸, Kemal Girgin'in *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hâriciye Tarihimiz*¹⁹, Musa Çadırcı'nın *II. Mahmud Dönemi'nde (1808-1839) Avrupa ve Hayriye Tüccarları*²⁰ ve Stoianovich'in *The Conquering Balkan Orthodox Merchant*²¹ gibi bir çok çalışmanın içinde konumuzla ilgili bilgiye rastlamak mümkündür.

1.3. ETİMOLOJİK AÇIDAN ŞEBENDERLİK

“Şehbenderlik” kelimesini etimolojik bakımdan değerlendirdiğimizde Farsça iki kelimedden oluştuğunu görüyoruz. Farsça “Şeh ya da Şah” denilen “Kral, Hükümdar ve Padişah”²² anlamlarına gelen kelime ile yine Farsça “Bender” denilen “Deniz veya Büyük Bir Nehir Üzerinde Liman” demek olup, Suriye ve Mısır Arapça'sına göre “Pazar, Ticaret yeri, Mübadele Yeri, Sarraflık Merkezi” manalarına gelmektedir.²³ Ayrıca “Bender” kelimesinin karşılığı olarak “İşlek Ticaret İskelesi” ifadesi kullanılmıştır.²⁴ Bu kelimelerin bileşkesi olan “Şehbender” ise “Ticaret reisi, ecnebi memleketlerde bulunan memur-ı mensub, konsolos” anlamlarına

¹⁶ Mehmed Ataulah Şanizâde, *Şânizâde Tarihi*, III., İstanbul, 1284, 14-18.

¹⁷ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1983

¹⁸ Carter V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform: Bâb-ı Âlî (1789-1922)*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1994

¹⁹ Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hâriciye Tarihimiz: (Teşkilat ve Protokol)*, Ankara, TTK, 1994

²⁰ Musa Çadırcı, “II. Mahmud Dönemi'nde (1808-1839) Avrupa ve Hayriye Tüccarları” *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, (Der.: O. Okyar ve H. İnalçık), Ankara, Meteksan, 1980, 237-241.

²¹ Traian Stoianovich, “The Conquering Balkan Orthodox Merchant” *Journal of Economic History*, XX, 1960, 234-313.

²² İbrahim Olgun, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, 226.

²³ C. L. Huart, “Bender”, *İslam Ansiklopedisi*, II, (İstanbul 1993), MEB Yayınları, 515.

²⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, 84.

gelmektedir.²⁵ Günümüz Türkçesi ile “Şehbenderlik”, “Liman Reisliği veya Liman Başkanlığı” gibi anlamlara geldiğini söyleyebiliriz.²⁶ Şehbenderhâne kelimesine gelince “Liman Reisliği veya Liman Başkanlığı Dairesi” şeklinde ifade edilebilir.²⁷ Ayrıca Batı kültürleri ve dilleri etkisiyle bir çok yerde Şehbenderlik kelimesinin karşılığı olarak “Konsolosluk” kelimesi kullanılmıştır.²⁸

Osmanlı Devleti’nin dışişleri alanında oluşturduğu Şehbenderlik Müessesesi’nin kelime olarak kullanımı bazı kaynaklarda ve eserlerde geçtiği gibi II. Meşrutiyet’le (1908) son bulmamış, bilakis yıkılış sürecine kadar devam ettiği gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında da ısrarla kullanılmıştır.²⁹

²⁵ Mehmet Salahi, *Kamûs-ı Osmânî*, İstanbul, Mahmut Bey Matbaası, 1313, 175.

²⁶ Bir devletin şehir veya iskelesinde, diğer bir devletin tebasının hukukunu müdafaya memur olan şehbenderin vazifesi ve sıfatı memuriyettir. (Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989, 790).

²⁷ Şehbender daire-i resmiyesi bir Şehbender veya başşehbender ile maiyeti heyetinin ikametine mahsus hane ki tab olduğu devletin tebasının mercii ve o devletin sancağı çekilir. (Ş. Sami, a.g.e, 790.)

²⁸ Devletin ticari menfaatlere nezâret, vatandaşlara, tüccarlara ve seyyahlara yardım, ticaret gelirlerinin inzibatına nezâret, ticaret seyr-i sefain muahedelerinin tatbikatını murakabe etmek, vatandaşlarının idari veya bazı adli muamelelerini yapmak, yabancı memleketlerin zirai ve sanayi mahsulleri ve ticari muameleleri hakkında malumat toplamak ve kendi memleketlerinin mahsullerinin sürümünü sağlamak vazifesiyle yabancı devlet liman ve şehirlerinde yerleşmiş olan resmi memurdur. (*Türk Hukuk Lûgati*, “Konsolos”, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991, 204.; (Ş. Sami, a.g.e., 1116.); Mustafa Tayyip Gökbilgin, “Konsolos” *İslam Ansiklopedisi*, VI, (İstanbul, 1993), MEB Yayınları, 836-840.

²⁹ Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Şehbenderlikleri (Ek 7)

II. BÖLÜM

ŞEHBENDERLİK MÜESSESESİ'NİN KURULUŞUNU

HAZIRLAYAN DURUM VE ŞARTLAR

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın başlarında kurulan şebenderlik teşkilatından bahsetmeden önce, Anadolu'daki Anadolu Selçuklu Devleti, Beylikler ve Osmanlı Devleti'nde iktisat politikalarına kısaca değinerek, dış ticaret anlayışlarını belirlemek ve bunların neticesinde, neden o dönemlerde şebenderliğe benzer bir kurumun kurulmadığını veya devletlerin kurma ihtiyacı hissetmediklerini tespit etmeye çalışacağız.

Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu'nun ticari hayatında XII. yüzyılın sonlarına doğru rol oynamaya başlamıştır. Zîrâ, Anadolu Selçuklu Devleti, 1176 Miryakefalon Savaşı'yla Bizans'a üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Bu üstünlüğün verdiği güç ve güvenle Anadolu Selçuklu Devleti etkinliğini artırarak ticarete de yön vermeye başlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti sultanları, devletin gelişiminde ve büyümesinde ticaretin önemini bildikleri için, XIII. yüzyılın başlarından itibaren yaptıkları fetihlerde, şehirlerin ticari potansiyellerini de düşünerek hareket etmişlerdir.³⁰ Bu fetihler sayesinde Anadolu coğrafyası uluslararası ticarete kendine yer bulmuş ve zamanla uluslararası ticaretin önemli bölgelerinden biri olmuştur.³¹ Anadolu Selçuklu Devleti'nde uluslararası ticaretin gelişimine sadece fetihler değil, Anadolu'daki yolların güvenliğinin sağlanması, kervansaray yapımı, tüccarların mallarına güvence verilmesi de büyük katkı yapmıştır.³² Anadolu Selçuklu Devleti

³⁰ Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1207 yılında Antalya'yı, İzzeddin Keykavus, 1214 yılında Sinop'u, I. Alaattin Keykubat, 1223 yılında Alanya'yı ve 1227 yılında Kırım'ın Suğdak Limanı'nı fethetmişlerdir. (Turhan Atan, *Türk Gümrük Tarihi*, Ankara, TTK, 1990, 100-101.; Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul, Dergah Yayınları, 1994, 116-117.)

³¹ T. Atan, a.g.e., 100 ; A. Tabakoğlu, a.g.e., 119.

³² A. Tabakoğlu, a.g.e., 116.; Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, Dergah Yayınları, 1980, 126-129.; T. Atan, a.g.e., 100-105, 117-118.

ile başlayan süreçte ticaret sadece Doğu-Batı yönünde değil, Kuzey-Güney yönlerinde de gelişmiş ve belirli bir canlılığa kavuşmuştur.³³

Anadolu Selçuklu Devleti'nin iktisat politikasını belirleyen temel düşünce, mal darlığı çekilmemesini sağlamak, altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerinin, para olarak ülkede toplanmasını temin etmektir.³⁴ Bir başka deyişle, ticari faaliyetlerden gelir elde etme ikinci planda tutulmuş ve ticaret amaçtan çok araç olarak görülmüştür. Bu nedenle, ihtiyaçların karşılanması ve arz sıkıntısının yaşanmaması için yabancı tüccarların Anadolu'ya gelişini sağlamak ve kolaylaştırmak düşüncesiyle çeşitli imtiyazlar tanınarak, şartlar cazip hale getirilmiştir. Bu imtiyazlar dahilinde yabancı tüccarlar için ithalat gümrükleri çok düşük tutulmuş, bazı mallardan %2 gümrük vergisi alınırken, zaman zaman bazı mallardan hiç gümrük alınmamıştır.³⁵ Diğer taraftan, ihracat alanında ise genelde %2 ila %3 arasında gümrük vergisi alınmıştır.³⁶ Ancak zaman zaman bazı önemli malların ithalatını sağlamak amacıyla, bazı malların ihracatında gümrüklerin düşürülerek mal giriş çıkışının daha da kolaylaştırıldığını söyleyebiliriz. Bu uygulamanın bilhassa üretim sıkıntısı çekilmeyen yani bolluk yaşanan mallar için geçerli olduğunu söyleyebiliriz.³⁷

Anadolu Selçuklu Devleti ticari sözleşmeler imzaladığı batılı devletlerin bazılarında kendi topraklarında "Konsolos" bulundurma hakkı tanımıştır. Bu antlaşmalar, genelde "Mütekabiliyet" esasına göre yapılırsa da Selçuklular bu hakkı verdiği devletlerin memleketlerinde konsolos bulundurmaya düşünmemiş veya böyle bir kuruma

³³ Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Karadeniz yoluyla Bulgar, Kırım ve Kıpçak tüccarlarıyla, Akdeniz vasıtasıyla Suriye, Mısır ve Kıbrıs tüccarlarıyla ilişki kurulmuş ve ticaret geliştirilmeye çalışılmıştır. (A.Tabakoğlu, a.g.e., 117-121.)

³⁴ T.Atan, a.g.e., 112.; A.Tabakoğlu, a.g.e., 120.

³⁵ İzzettin Keykavus Dönemi'nde Kıbrıslı tüccarlara ithalat için %2'lik bir vergi konmuştur. (Osman.Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara, TTK, 1988, 112-116.); Alaaddin Keykubat döneminde Venediklilerle yapılan anlaşma neticesinde %10 luk vergi, %2 'ye çekilmiştir. Ayrıca, tahıldan, işlenmiş de olsa kıymetli madenlerden, değerli taşlardan ve incilerden hiç vergi alınmamıştır. (Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul, E Yayınları,1981,169.; T.Atan, a.g.e.,112. ; O.Turan, *Türkiye Selçukluları*, 143-146.); Selçuklu Sultanları hiçbir vergiye tabi olmadan İtalyan tüccarlarına ihtiyacı olan silahları getirmelerini sağladılar. (Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara, TTK, 1994, 104)

³⁶ %2'lik gümrük vergisi alındığı ve bununda aşırı olmadığı belirtilmiştir. (bkz. W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. E.Z. Karal), Ankara, 1975, 613.; O.Turan, a.g.e., 112-116.; A. Tabakoğlu, a.g.e., 117.)

³⁷ W.Heyd, a.g.e., 613.; T.Atan, a.g.e., 112.

gereksinim duymamıştır.³⁸ Bunun en önemli nedeni, devletin ticarete olan bakışıdır, yukarıda da belirttiğimiz gibi ihracattan çok ithalata önem verilmesi Türk tüccarların dış ticarete etkinliğini engellemiş ve bu durumda Selçuklular'da Konsolosluk benzeri bir kurumun oluşumuna olanak vermemiştir. Ayrıca Türk-İslam geleneğinde, diplomatik ilişkiler yönüyle bu tarz bir uygulamanın tecrübe edilmemiş olmasının, Selçuklular'ın, konsolosluk anlayışına yabancı ve ilgisiz kalmasına yol açtığını söyleyebiliriz.³⁹ Diğer taraftan, Haçlı Seferlerinin Türk-İslam toplumları üzerinde oluşturduğu olumsuz etkinin, Türklerin batılı memleketlere ticaret için gidiş-gelişlerini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Ayrıca, Türklerin batıyla olan ticari münasebetlerde pasif bir konumda kalmalarının da, Selçukluların batılı memleketlerde konsolosluga olan gereksinimini ortadan kaldırdığını, farklı bir görüş olarak sunabiliriz.⁴⁰

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağı Savaşı'yla Anadolu'daki hakimiyeti Moğol İlhanlı Devleti'ne bırakmasının ardından ticari hayatta bazı aksaklıklar olmasına rağmen, Moğol İlhanlı Devleti, ticaret düzenini koruyarak, akışı sürdürmeye ve ticareti geliştirmeye çalışmıştır.⁴¹ Diğer taraftan, Anadolu'nun Orta ve Batı bölümlerindeki beylikler ticari hayattaki canlılığı sürdürüp, Batılı ülkelerle olan ticari ilişkilere büyük önem vermişlerdir. Bu beylikler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticaret politikasına yakın politikalar uygulayarak, ihracat ve ithalat alanında aynı çizgiyi devam ettirmeye çalışmışlardır. Batı ve Orta Anadolu beylikleri

³⁸ Anadolu Selçuklu Devleti I.Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nden itibaren Kıbrıs Krallığı , Alaaddin Keykubat Devri'nden itibaren de Venediklerle müteakabiliyet esasına göre ticaret sözleşmeleri imzalamıştır. Bu sözleşmelerde karşılıklılık esasına göre hareket edilmiş ve her iki devlet tüccarlarına haklar tanınmıştır. Konsolosluk hakkı da bunlardan biridir. Venedik ve Cenevizler Anadolu'da Sivas ve Konya'da konsolosluk açarak ticari faaliyetlerde maksatlarını daha belirgin bir şekilde ortaya koymuşlardır. Daha çok kar amaçlı hareket etmeleri onları bu şekilde hareket etmeye itmiştir. (O.Turan, a.g.e. 109-146.)

³⁹ Mehmet İpşirli, "Elçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XI, (İstanbul, 1995), 8.

⁴⁰ Türk tüccarlar genelde Sakız ve Kıbrıs Adaları, Kırım ve Suriye gibi ticaret merkezlerine gidip gelirken yerleşmeyi düşünmedikleri gibi uzun süreli de kalmamışlardır. Türk tüccarlar bu gidiş gelişlerde mümkün olduğunca Anadolu ya yakın olan yerleri tercih ederken, İtalyan memleketlerine ticaret için gitmeyi hiç düşünmemişlerdir. (Melek Delilbaşı, "Ortaçağda Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahitnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış", *Bellekten*, 47/185, (Ankara,1984), 101 ;O.Turan, a.g.e., 133.)

⁴¹ Moğollar döneminde Trabzon'dan Konya'ya Erzurum-Erzincan-Sivas üzerinden bir imparatorluk yolu ve bu yollar üzerinde 23 kervansaray bulunmaktadır. Bu imparatorluk yolunun bir kolu İstanbul'a kadar uzanmaktaydı ve Trabzon'dan İstanbul'a uzanan deniz yoluyla rekabet halindeydi.(Halil İnalcık, *The Ottoman Empire: The Classical Age (1300-1600)*, London: Phoenix, 1994, 121.); (Moğolların döneminde ticaretin büyük bir etkinlik gösterdiği söylenmekte. Ayrıca, bu dönemde daha önce yapılan kervansaraylara yenileri eklenmiş ve ticaret daha cazip hale getirilmeye çalışılmıştır. (C. Cahen, a.g.e., 312-314.)

de gümrükleri düşük tutarak ve hatta zaman zaman hiç vergi almayarak ithalatı kolaylaştırmışlardır.⁴² Diğer yandan, ihracatta ise gümrükler, ithalata oranla yüksek tutularak dışarıya mal satışının sınırlı kalmasına dikkat etmeye çalışmışlardır. Temel amaç, içte mal darlığı çekilmemesini sağlamak olduğu için bu şekilde hareket edilmiş ve mal alım satımlarında gelir elde etme ikinci planda düşünülmüştür.⁴³ Beylikler de müdahaleci ve dengeyi koruyucu bir ticaret politikasıyla hareket ettikleri için konsolosluga benzer bir kuruma ihtiyaç duymamışlardır.

XIII. yüzyılın sonlarına doğru uç beyliği vasfıyla Marmara Bölgesi'nde, Bizans sınırına konuşlanan Osmanoğulları, aynı zamanda ticaret yolları üzerinde bulunmaktaydı.⁴⁴ Bu beyliğin ortaya çıktığı dönemde Anadoludaki uluslararası ticaret daha çok Doğu merkezliydi.⁴⁵ Anadolu Selçukluları zamanından beri süregelen iktisadi hareketler devam etmekteydi.⁴⁶ Diğer taraftan, dünya ticareti ise Akdeniz bölgesi ve çevresinde yoğunlaşmıştı.⁴⁷ Osmanlı devleti, hem sahip olduğu konumdan yararlanarak, hem de dünya ticaretinin geçmişe göre biraz daha batıya doğru kayması sebebiyle, Anadolu'daki ticareti zamanla batıya doğru kaydırmış ve batı merkezli hale getirmiştir.⁴⁸ Ancak Osmanlı Devleti doğudan da tamamen vazgeçmemiş ve hatta ticari faaliyetleri kuzey ve güney taraflarında da devam ettirdiğini söyleyebiliriz.⁴⁹ Osmanlı Devleti'nin ticareti, batı merkezli hale getirmesindeki bir diğer faktör de, Osmanlı Devleti'nin fetihler yoluyla Rumeli ve Balkanlara yani Avrupa'ya doğru sınırlarını genişletmek istemesidir. Osmanlı

⁴² Menteşeoğulları Beyliği, XV. yüzyılın başında Venedikli tüccarlara bazı mallara %2 gümrük vergisi uygularken, zaman zaman bazı mallardan hiç vergi almamıştır. (T.Atan, a.g.e., 127-128.). Aydınöğulları Beyliği, Floransalı tüccarlardan sadece sabun ve şarap ithalatından vergi alırken diğer mallardan vergi almıyordu. (M.Delilbaşı, a.g.e., 98-99.)

⁴³ İhracatta Menteşeoğulları buğday, arpa ve kuru sebze gibi malların gümrüklerini farklı tutmuş daha yüksek vergi almıştır. Aynı şekilde Aydınöğulları da batılı tüccarlara %3 ihracat vergisi uygularken kuru sebze, tahıl ve hayvan için ek %3'lük bir vergi daha koymuştur. (T.Atan, a.g.e., 129.)

⁴⁴ Osman Gazi'ye ait bölgenin Bizanslılarla İlhanlılar arasında büyük ticaret yolu üzerinde olmasının, diğer beylikler arasında sivrilmesine yardım ettiğini önemle kaydetmiştir. (Zeki Velidi Togan, **Umûmî Türk Tarihi'ne Giriş**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1981, 332.; Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, Eren Yayınları, 1996, 148.

⁴⁵ Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1983, 1

⁴⁶ İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e., II., Ankara, TTK, 1994, 682.

⁴⁷ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, 9.; A.Tabakoğlu, a.g.e., 243.

⁴⁸ H.İnalçık, a.g.e., 203-209.; A.Tabakoğlu, a.g.e., 243.

⁴⁹ Osmanlı Devleti doğuda İran ve Hindistan, kuzey doğuda Rusya, güneyde ise Mısır ve Suriye gibi ülkelerle hem ithalat hem de ihracat yapmıştır. (A.Tabakoğlu, a.g.e., 245.; H. İnalçık, a.g.e., 121-133.)

Devleti, siyasi alandaki bu yaklaşımını, ister istemez ticaret politikalarına da yansıtmiş ve dış ticarete yoğunluğun fetihler doğrultusunda batıya kaymasına neden olunmuştur diyebiliriz. Şunu da söylemeliyiz ki; Avrupa'da coğrafi keşiflerle sosyo-ekonomik alanda, Rönesans'la bilim ve kültür alanında büyük gelişmelerin yaşanmaya başlanması, Avrupa'nın hızla gelişmesine ve ticari faaliyetlerin odağı haline gelmesine yol açmıştır. Bu nedenle, Osmanlı'da dış ticaret ilişkilerini bu gelişim doğrultusunda oluşturmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren uyguladığı iktisat politikasını, bugünkü anlamıyla bir iktisat politikası, içeriği, hedefleri ve devlet organizasyonu içinde özel birimleri olan bir sistem olarak görmek pek o kadar kolay değildir. Zîrâ Osmanlı ekonomisi, siyasi, idari, dini, askeri ve mali hedeflerle içiçeydi ve birbirinden ayrılması oldukça zordu. Karmaşık yapısıyla klasik Osmanlı sisteminde iktisadi dünya görüşünün temel üç unsuru olduğu kabul edilir; iaşe (Provizyonizm), gelenekçilik ve fiskalizm.⁵⁰

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Sanayi Devrimi'ne kadar olan dönemde, iktisat politikasını bir açıdan iaşe prensibine dayandırarak şekillendirmeye çalışmıştır. Bu prensibe göre, devletin amacı; mal arzını bollaştırmak, mal kalitesini yükseltmek, fiyatları düşük tutmak için üretim ve ticaret üzerinde sıkı şeklide müdahaleci bir rol üstlenmektir. Bu anlayışın sonucu olarak, yurt içinde ihtiyaçların tümü karşılandıktan sonra kalan mal varsa onun ihracına müsaade edilir, yani mal ihracında tüccarın serbestçe hareket etmesine, istediği malı istediği miktarda satmasına izin verilmez, ihracat denetim altında tutulurdu.⁵¹ Bu şekil bir yaklaşım doğal olarak dış ticaretin gelişimini

⁵⁰ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000, 45

⁵¹ Eslîha, barut, kurşun, bakır, pamuk ipliği, kereste, hububat, gibi daha bir çok mal devletin izniyle dışarıya satılırdı. Devletin ihracatı kontrol altında tutmasında ki sebepler ; askeri alanda kullanılan araç ve gerecin satışı engelleyerek ülke müdafaasını sıkıntıya düşürmemek, ülke içindeki fiyatları mutedil bir seviyede tutmak, harp sırasında düşmana ekonomik baskıda bulunabilmek ve mali alanla ilgili diğer düzenlemeler. (Lütfi Güçer, *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, (Der.Hüseyin Özdeğer), İstanbul, Bayrak Matbaacılık, 1987, 1, 87-92.; M.Genç, a.g.e., 45-48.; Ş.Pamuk, a.g.e., 13 ; A.Tabakoğlu, a.g.e., 247.

engellemiştir.⁵² Buna karşılık ihtiyaç duyulan malların, bilhassa üretimi olmayan veya az olan malların ülkeye girişini kolaylaştırmak için gümrükler düşük tutularak, ithalatı teşvik edici bir yöntem uygulanırdı.⁵³ Dış ticarete yabancı ülke tüccarlarına tanınan kapitülasyonlar, bu durumun en açık göstergelerinden birisidir.⁵⁴

İâşe ilkesinin yanında, gelenekçilik ilkesi de Osmanlı Devleti'nde iktisat politikasının oluşumuna büyük oranda etki etmiştir. Gelenekçilik, sosyal ve iktisadi ilişkilerde yavaş yavaş oluşan dengeleri, eğilimleri mümkün olduğu ölçüde muhafaza etme, değişme eğilimlerini engelleme ve herhangi bir değişiklik olduğunda tekrar eski dengeye geri dönmek üzere değişmeyi ortadan kaldırma irâdesinin hakim olması şeklinde özetlenebilir. Bu anlayışa göre, en çok korkulan, üretim ve tüketim dengesinin bozulması, kıtlık veya mal sıkıntısının çekilmesiydi. Üretimin az oranda düşmesi veya tüketimin az oranda artması bile dengeleri bozacağı için mevcut dengenin korunmasına çok dikkat etmek ve özen gösterilmesi gerekmektedir.⁵⁵

Osmanlı devletinin iktisadi hayata bakışını ve tavrını belirleyen bir diğer faktör de, fiskalizm anlayışıdır. Bu prensip doğrultusunda yapılmak istenen, hazinenin gelirlerini en üst düzeye çıkarmak, bunu korumak ve harcamaları da kısımaya çalışmak olarak özetleyebiliriz.⁵⁶ Hazine gelirlerini belirli bir noktada tutmaya çalışmak ve harcamaları kısıcı bir yol izlemek vergi gelirlerinin artışına olanak sağlarken, diğer taraftan tüketimin azalmasını yol açacağı için ister istemez ticari faaliyetlerin gelişimini engelleyecektir.

⁵² Farklı bir yaklaşım olarak, Türk tacirlerin Avrupa'nın en canlı pazar yerlerinden biri olan Venedik'te yüzyıllar boyunca bir koloni teşkil edercesine yaşadıklarının ve Türk tacirler için Venedik'te *Funduco* adı verilen Türk-İslam dünyasındaki kervansarayların karşılığı görülen konaklama tesisleri kurulmuştur. (Şerafettin Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi", *Bellekten*, 32 / 126 Nisan (Ankara 1968), TTK, 247.)

⁵³ Osmanlı devleti, bilhassa lüks tüketim olarak geçen malların ülkeye girişini kolaylaştırmaya çalışmış, diğer taraftan paranın yurtdışına çıkışını önlemek için bu alımların karşılığında yerli malını yabancı tüccarlara satma yoluna gitmiştir. (L.Güçer, a.g.e., 87-95.)

⁵⁴ Osmanlı Devleti, kapitülasyon politikasıyla mali ve siyasi amaçlar güdmüştür. Mali amaçlar, transit ve dış ticaretten gümrük vergileri alarak hazineye katkı sağlamak, bunun yanında ticareti mümkün olduğu kadar Akdeniz havzasında tutmaya çalışmak ve üretimi olmayan malların ülkeye girişini sağlamak. Siyasi amaç ise, Osmanlıların kendi çıkarları için Batılı devletlere imtiyazlar vererek onları birbirlerine karşı kullanmak. (Ahmet Tabakoğlu, "İktisat Sistemi", *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996, 236.)

⁵⁵ M.Genç, a.g.e., 45-48.; Ş.Pamuk, a.g.e., 13.; A.Tabakoğlu, a.g.e., 248;. Devlet bazen bulmakta zorlandığı yani kıtlığını çektiği malların temini için Venedik ve İngiltere gibi ülkelere "Hassa Tacirleri" denen satın alma heyetleri göndermekteydi. (İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e., II, 683.)

⁵⁶ M.Genç, a.g.e., 50-52. ; Ş.Pamuk, a.g.e., 14.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde bu üç prensibe göre şekillenen iktisat politikası, Osmanlı Devleti'nin dış ticaret politikasını doğal olarak etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin, ticari faaliyetlerde önceliği mal darlığına düşmemeye vermesi, üretim ve tüketim faaliyetlerini ihtiyaçların karşılanması doğrultusunda uygulamaya vermesi ve de iç ve dış pazarda mal satıp para kazanma anlayışının geri planda kalması, dış ticaretin gelişimini engellemiş ve Osmanlı tüccarı yönüyle ticari ilişkilerin sınırlı bir boyutta kalmasına yol açmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iktisat politikasının, ihracattan çok ithalatı kolaylaştırıcı bir yapıda olması ve parasal ilişkileri sınırlayıcı bir boyutta oluşu dış ticaret ilişkilerinin artmasını engellemiştir. Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi'ne kadar olan dönemde, iktisadi hayatta kapitalist bir zihniyetle hareket etmediği ve de ticareti ihtiyaçların karşılanmasında bir araç olarak gördüğü için, Batı ülkeleri, gibi ticari ilişkilerin daha verimli, sistemli ve karlı olmasını amaçlayan konsolosluk müessesesinin bir benzerini kurup kullanma ihtiyacı hissetmemiştir. Ancak XIX. yüzyılın başlarında kapitalist zihniyetin oluşturduğu ekonomik baskıyı bir nebze olsun azaltmak, dış ticaret alanında tüccarlarını desteklemek, değişim politikası bünyesinde Osmanlı Devleti'ne yeni bir vizyon kazandırmak ve devletin Avrupa'yla yakınlaşmasını sağlamak amacıyla şehbenderlik teşkilatını kurmuştur

III. BÖLÜM

ŞEHBENDERLİK MÜESSESESİ (1802-1922)

Araştırmamızın bu bölümünde 1802'de kurulan şehbenderlik teşkilatının izlerinden ve köklerinden başlayarak XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemde şehbenderliğin geçirdiği aşamaları ele almakla beraber, bürokratik alandaki reform ve yenilikler neticesinde şehbenderliklerdeki müslim ve gayri müslim dengesini rakam ve oranlarla değerlendirip şehbenderliklerdeki müslim ve gayri müslim sayısındaki dengenin değişimine, bürokrasideki değişimi yansıttığı düşüncesiyle dikkat çekmeye çalışacağız. Öte yandan özetle teşkilat içinde yer alan birimleri tanıtmaya çalışacağız.

3.1. ŞEHBENDERLİK MÜESSESESİ'NİN KURULUŞU VE TARİHİ SEYRİNE BAKIŞ

1699 Karlofça Antlaşmasıyla Batı karşısında gerilemeye başlayan Osmanlı Devleti, Lale Devri'yle Batının üstünlüğünü kabul ederek ilk "Geçici Elçilikleri" oluşturmuştur. Bu kararlar ilk olarak devlet, Yirmisekiz Çelebi Mehmed'i Fransa'ya elçi olarak 1721 yılında göndermiştir.⁵⁷ Paris'e elçi tayin edildikten sonra burada yaptığı çalışmaların neticesinde hazırladığı raporla, Yirmisekiz Çelebi Mehmed, kendi tespitlerine göre Viyana'ya şehbender sıfatıyla birinin gönderilmesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeyle beraber Sadrazam Damat İbrahim Paşa 1725 yılında Ömer Ağa adlı şahsı, Viyana şehbenderliği'ne Osmanlı tüccarlarının işlerine yardımcı olması ve onların haklarını gözetmesi için tayin etmiştir.⁵⁸ Ancak ilerleyen yıllarda

⁵⁷ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri*, Ankara, TTK, 1987, 54-58.; *Yirmisekiz Çelebi Mehmet Seyâhatnâmesi*, (Sadeleştiren Şevket Rado), İstanbul, Hayat Tarih Mecmuası, 1970, 1-10

⁵⁸ *Cevdet Tasnifi Hâriciye Kısmı*, No: 4417 (Bu belge çürük olduğu için , alıp değerlendirme imkanımız olmadı. Ancak azda olsa belgenin özeti bize bir fikir verdi.); 1130 yılında safer ayının sonunda Kazancızade Ömer Ağa 1130 tarihli sulh gereği, şehbender olarak Beç şehrine görevlendirilmiştir. (Küçük Çelebizade İsmail Asım, a.g.e., 307.)

tıpkı “Geçici Elçilik” faaliyetleri gibi “Şehbenderlik” faaliyetlerinin de düzenli olarak devamı gelmemiştir. Ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da zaman zaman da olsa şehbenderler tayin edildiğini ve bu yönde teşebbüslerin olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁹

Sancılı ve sıkıntılı bir dönemde başa geçen yenilikçi Padişah III. Selim, XVIII. yüzyılın son on yılı içinde sürekli elçilik faaliyetlerini başlatmıştır. Dış dünyadaki gelişmeleri daha sağlıklı bir şekilde takip edebilmek amacıyla ikâmet elçiliklerini kurdurmuştur.⁶⁰ Elçilik faaliyetlerinin en dikkat çeken yönlerinden biri, tayin edilen elçilerden buldukları memleketlerde Osmanlı reayasının ve tüccarının haklarının gözetilmesi istenmiştir.⁶¹ Mali ve ticari yapıyı yıpratıcı ve bu alanlarda çeşitli suistimallere yolaçan “Berâtlı Tüccar”⁶² müessesesini sona erdirip tüm Osmanlı tüccarına sahip çıkıp daha adil ve makul şartlar altında ticaret yapmalarını sağlamak için 1802 yılında alınan kararla şehbenderlik faaliyetleri başlatılmıştır.⁶³ Bu çalışmalarıyla ve yaklaşımıyla III. Selim,

⁵⁹ Şam şehbenderinden alınan Eşya Defteri’nden bahsedilmiştir.(Başmuhâsebe Kalemî Defterleri (855-2222), No:20/1, (26.05.1151)); 1787 yılında Rus elçisiyle görüşen Reîs-ül Küttâb Feyzi Efendi müzakereler esnasında Osmanlı tüccarlarının haklarının korunması için uygun yerlerde şehbenderler bulundurulmasına izin verilmesini diğer ültimatom maddeleriyle elçiye bildirmiştir. Hatta bu talep doğrultusunda Osmanlı Devleti, Kırım’a bir memur göndermek istediğini belirtmiş ve bildirmiştir. (BOA. Hatt-ı Hümâyûnları, No:1219) ; (Mufassal Osmanlı Tarihi, V., 2634.)

⁶⁰ Enver Ziya Karal, “Halet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği(1802-1806)”, İstanbul Üniversitesi Edeb. Fak.Tarih Semineri XI, İstanbul, Kenan Basımevi, 1940, 5., III. Selim henüz şehzadeyken, Fransız kralı ile irtibat kurarak başa geçtiğinde yapmayı tasarladığı ıslahatlar için Fransızların birikimlerinden yararlanmak istedi, ancak istediği cevapları alamadı. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Selim III’ün Veliâht iken Fransa Kralı Lui XVI ile Muhabereleleri”, Belleten, II. 5/6, Ankara, TTK, 1938, 209.)

⁶¹ Said Halet Efendi Paris’e elçi olarak tayin edildiğinde devlet kendisinden müteakabiliyet prensibine göre hareket etmesini ve tüccarların çıkarlarını korumasını istemiştir. (E.Z.Karal, a.g.m.,51-52.);III. Selim, Nizâm-ı Cedîd adını verdiği ıslahat hareketi döneminde ilk ikamet elçilerini tayin ettiğinde, elçilerin temel olarak iki vazifesi vardı; Mutad elçilik işlerini görmek ve devletler hakkında bilgiye sahip uzman kişiler yetiştirmekti. Mutad işler arasında Osmanlı tüccarlarının haklarını korumak önemli bir yer tutmaktaydı.(Ahmet E. Vasıf, Tarih-i Mehâsinü’l Âsâr ve’l Hakayikü’l-Ahbâr, II., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe yazma No:5978, 1.

⁶² XVIII. yüzyıldan itibaren, gayri müslim Osmanlı vatandaşları arasından Avrupa Devletleri’nin himayesine giren tüccarlar olmuştur. Müste’min veya müste’men tüccarlar gibi iç ve dış ticarete, Bu imtiyazlı bir şekilde ticaret yapan bu kişilere “Berâtlı Tüccar” denilmiştir. Bu müessesenin doğuşunda verilen Berâtarın ve tercümanlığın rolü olduğu kabul edilir. (A.Bağış, a.g.e., 17.)

⁶³ III. Selim, önemli Akdeniz ticaret merkezlerinde konsolosluklar kurmak suretiyle, Osmanlı tüccarlarının Avrupalılarla olan rekabet koşullarını iyileştirmeye etkin biçimde gayret etmiştir. (Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, 48.) A.Bağış, a.g.e., 39-70.

Osmanlı ekonomisinin kapitalist zihniyete adapte olmasının gerekliliğini artık görmeye başlamıştır.⁶⁴ İlk olarak Kefalonya Adası beyzâdelerinden Angelo Facetin adlı bir gayri müslim şahıs Napoli'ye şebender olarak tayin edilmiştir.⁶⁵ Yapılan bu tayinle şebenderden Osmanlı tüccarlarının işlerini takip etmesi, hak ve hukuklarını gözetmesi ve devletin üstün menfaatlerini koruması istenmiştir. 1802 yılındaki bu tayini, sınırlı da olsa diğer tayinler izlemiş ve 1821 Yunan İsyanı'na kadar 25 kişi, 16 değişik şehre şebender olarak tayin edilmiştir.⁶⁶ Bu tarihten itibaren, Yunan İsyanı'nda Rum tercümanların ve bazı devlet adamlarının diplomasiyi devlet aleyhinde kullanarak bazı bilgileri gizlemesi ve yanlış bilgiler vermeleri sebebiyle Padişah II. Mahmud, başta elçilik faaliyetleri olmak üzere şebenderlik faaliyetlerini de durdurmuştur.⁶⁷ Bu dönemde cereyan eden bir diğer hadise de şebender ailelerine mensup bazı fertlerin, bu ünvanı istismar edip, Balkanlar'daki otorite boşluğundan yararlanarak halka karşı zor kullanıp, halkı sömürmeye çalışmalarıdır.⁶⁸ Birinci dönem olarak kabul ettiğimiz 1802-1836 yılları arasında tayin edilen şebenderlerin istinasız tamamı gayrimüslim vatandaşlardan seçilmiştir.⁶⁹ Konsolosluk sistemine yeni yeni ısınan Osmanlı Devleti, meslekten yetişmiş diplomat ve şebender sıkıntısı çektiği için şebender tayinlerini daha çok tüccarlar arasından yapmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti, "Vekil Şebenderlik" uygulamasıyla hem şebenderliklerin sayısını artırmaya çalışmış hem de bu sayede bu memurlara kendilerini yetiştirme olanağını vermiştir. İlk olarak 1820'de Gregori Tabasko isimli şahıs Triyeste şebender vekilliğine tayin edilmiştir.⁷⁰ Ancak II.

⁶⁴ III.Selim, Reîs-ül Küttâb Ebu Bekir Ratıb Efendi'yi Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun müesseselerini incelemek ve konu hakkında rapor hazırlaması için Viyana'ya göndermiştir. Viyana'da İngiliz büyükelçisiyle de temasta bulunan Ratıb Efendi, edindiği izlenim ve fikirleri neticesinde "Bir memlekette zenginliğin artırılması , iktisat politikasının en önemli prensibi olmalıdır" görüşünü savunmaya başlamıştır. (Yusuf Ziya İbrec, "Osmanlı Devleti'nin Dış Dünya ile Temasları Neticesinde İktisadi ve İçtimai Politikasında Oluşan Değişiklikler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 58, Şubat 1989, 129.)

⁶⁵ BOA. Şebenderlik Defterleri, No: 1, 1; A. Bağış, a.g.e.,58.

⁶⁶ BOA. Şebenderlik Defterleri, No:1, 1-23; (bkz. Ek 1)

⁶⁷ BOA. Hatt-ı Hümayûnları, No: 52282; İsmail Soysal, "Umûr-ı Hâriciye Nezâreti'nin Kurulması (1863)", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Seminerleri*, İstanbul, 1990, 72.

⁶⁸ Selanik'in Ortahisar kazası ahvalinde eski bir şebenderin oğlunun eşkiyalık yaptığı ve neticede ferman edilerek öldürüldüğüne dair bir hadise (1234). Yine bir Rum şebenderin haydut oğlunun hıyanetle suçlanması,bölgedeki emniyeti tehdit etmesi vefermanla ölümüne karar verilmesi (1234). (Mehmed Ataulah Şanizade, *Şânizâde Tarihi*, III, İstanbul, 1284, 14-18.

⁶⁹ Bkz. (Ek 1); A. Bağış, a.g.e., 57-60.

⁷⁰ BOA Şebenderlik Defterleri, No: 1, 22. ; (bkz. Ek 1)

Mahmud tarafından bu alandaki faaliyetlerin yavaşlatılmasıyla beraber 1836 yıllarına kadar şehbender vekili tayininin bir ikincisi olmamıştır.

1815 Viyana Kongresi ve 1818 Aix la Chapelle zirvesiyle uluslararası platformda konsolosluk ilişkilerine yönelik yeni kararlar alınmıştır. Bu toplantılarda özellikle konsolosların sınıf ve dereceleri belirlenmiş ve müessesenin işleyişi hiyerarşik bir yapıya kavuşturulmuştur.⁷¹ Padişah II. Mahmud, devlet bürokrasisinde ve teşkilatlanmada başlattığı yeni çalışmalarla 1836'da Reis-ül Küttablığı'nı yerine Umûr-ı Hâriciye Nezâreti'ni kurmuş ve dışişleri örgütüne yeni bir çehre kazandırmıştır. Bu şeklen bir değişiklik gibi gözükse de çok geçmeden Nezâret farklı alt birimlerden oluşan mühim bir teşkilat haline getirilmiştir.⁷² Şehbenderlik hizmetleri, diplomatik hizmetleriyle beraber Mühimme Odası'nın da içinde yer aldığı Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî dahilinde verilmeye başlanmıştır.⁷³ Ayrıca bu dönem zarfında Bâb-ı Âlî Tercüme Odası oluşturularak dışişleri bürokrasisinde azınlıkların yerini müslümanların alması için yeni bir çalışma başlatılmıştır.⁷⁴ Zîrâ, Yunan İsyanı döneminde Rum tercümânların ve diğer diplomatik görevlilerin Osmanlı Devleti aleyhinde hareket etmesi, bu odanın oluşturulmasında sebep teşkil etmiştir.

Osmanlı Devleti, 1836 yılında başlatılan yenileşme ve değişim hareketleriyle dışişleri örgütünde de yeni atılımlar yapmıştır. Bu yeni atılımlardan şehbenderlik teşkilatı da nasibini almış ve bir ilk olarak 1840 yılında Londra şehrine Mösyö Zehrab adlı şahıs "Başşehbender" sıfatıyla atanmıştır. Bir yıl sonra ise Mösyö Kazimir Amerik, Marsilya başşehbenderliği'ne tayin edilmiş ve bu tayinler artarak devam etmiştir. Bu gelişmelerle Osmanlı şehbenderliği de yavaş yavaş hiyerarşik bir yapıya kavuşmaya başlamış, zamanla bir derecelendirme sistemi oluşturulmuştur. Bu yeni dönemde Osmanlı Devleti, Doğu ülkelerinden İran'a da 1839 yılında şehbender

⁷¹ M. İpşirli, a.g.m., *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XI; Edip F. Çelikel, *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, Hukuk Fak. Matbaası, 1980, 555.

⁷² BOA. Hatt-ı Hümâyûnları, No:16324 ; Ali Akyıldız, *Tanzimât Dönemi'nde Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993, 70-81. ; C.V. Findley, a.g.e., 108-119.

⁷³ C.V.Findley, a.g.e., 119.

⁷⁴ Rumların Yunan İsyanı sırasında Osmanlı Devleti'nin aleyhinde hareket etmeleri neticesinde II. Mahmud, Rum tercümânları görevlerinden el çekirmiş ve Bâb-ı Âli Tercüme Odasını kurdurmuştur. Yahya Efendi ve oğlu Ruhu'l-Din Efendi'nin Rumca ve Fransızca belgelerin tercümesi için görevlendirilmeleriyle faaliyetler başlatılmıştır. (C.V.Findley, a.g.e., 113-114.; A.Akyıldız, a.g.e., 72-78.)

tain etmiş ve ilk şehbenderliği Tebriz'de kurmuştur. Osmanlı Devleti, Tebriz'le beraber bu dönemde Kars'a da şehbender tain etmiştir. Ancak belgelerde bu şahısların isimleri geçmemektedir.⁷⁵ Doğu yönünde bilinen ilk şehbender Tebriz başşehbenderi Ali Namık Efendi'dir.⁷⁶ Şehbenderliğin tekrar canlandırılmasının ardından 1850'lerde şehbenderlik atamalarındaki dağılıma baktığımızda müslim ve gayr-i müslim yönüyle değişen pek birşey olmamıştır. Başşehbenderlerin %10'u müslim %90'ı gayri müslim iken şehbenderlerin tamamı gayri müslimlerden oluşmuştur. Yalnızca bir başşehbenderliğe, o da bir müslüman kenti olan Tebriz'e, müslümanlar arasından şehbender tayini yapılmıştır.⁷⁷ XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren teşkilat niceliksel olarak yavaş yavaş büyümeye başlamıştır. 1860'lı yılların sonlarına doğru önceki yıllara oranla şehbender sayısında %150 civarında bir artış görülmüştür. Ancak devletin yine atama politikasında müslim ve gayri müslim yönüyle değişen bir şey olmamıştır. Başşehbenderliklerin yaklaşık %15'i müslümanlardan, %85'i gayri müslimlerden oluşurken şehbenderliklerin yaklaşık olarak %6'sı müslümanlardan, %94'ü gayri müslimlerden oluşmuştur.⁷⁸

Osmanlı Devleti, şehbenderliklerin yaygınlaştırılmasında esas atılımı XIX. yüzyılının son çeyreğinde yapmış, bu faaliyetlerine "Fahri Şehbenderlikleri" de ekleyerek yeni bir sayfa açmıştır. İlk olarak 1877 yılında İspanya'nın Bilbao ve İtalya'nın Jirjanini şehirlerine "Fahri Şehbender" tain etmiştir. Fahri şehbenderlerin tainlerinde, genelde atamanın yapıldığı şehrin sakinleri tercih edilmiştir.⁷⁹ Bu nedenle de fahri şehbenderlerin tamamına yakını yabancılar arasından seçilmiştir. Devlet, daha ziyade ikinci planda düşündüğü şehirlere fahri şehbender tain etmiştir. Ancak seçilen bu kişilerin tüccar ve itibarlı kişiler olmasına mümkün olduğunca dikkat edilmiştir.⁸⁰ Genelde o şehir veya bölgedeki şahıslar, Osmanlı elçilerinin tavsiyesi ile şehbender olarak tain edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde fahri şehbenderliklerle, şehbenderliklerin sayısı ikiyüzün üzerine çıkmıştır. Bu dönemden itibaren şehbenderliklerin dağılımında müslümanlar yavaş yavaş sayılarını artırmaya

⁷⁵ BOA. Şehbenderlik Defterleri, No:1, 27-31.

⁷⁶ BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No: 4/1, 23 R 1260 ; 1263 Devlet Salmâmesi, 120-125.

⁷⁷ (Bkz. Ek2 ; Tablo 1)

⁷⁸ (Bkz. Ek 3 ; Tablo 1)

⁷⁹ BOA Şehbenderlik Defterleri, No: 1, 145-146

⁸⁰ BOA Şehbenderlik Defterleri, No: 1, 145-146

başlamıştır. Başşehbenderliklerin %39'u müslümanlardan %61'i gayri müslimlerden, şehbenderliklerin %31'i müslümanlardan %69'u gayri müslimlerden, şehbender vekilliklerinin %9'u müslümanlardan %91'i gayri müslimlerden ve kañçılara memurluğunun %28'i müslümanlardan %72'si gayri müslümlerden oluşmuştur.⁸¹ Bu zaman dilimi içinde şehbenderliklerde kadro olarak da bir değişim başlamıştır. Geçte olsa şehbenderliklerde tüccarların yerini yavaş yavaş bürokratlar almaya başlamışlardır. Mülki, harici, adli, ilmi, diplomatik ve hatta askeri menşei devlet adamları, bürokratlar şehbender olarak tayin edilmeye başlanmıştır.⁸²

XX. yüzyılın başlarında şehbenderlik faaliyetlerinin doruğa ulaştığını söyleyebiliriz. Zîrâ, 1900'lü yılların başlarından itibaren Osmanlı Devleti bir taraftan "Vazifeli Şehbenderlerin" diğer taraftan da "Fahri Şehbenderlerin" sayısını zamanla çoğaltarak yirmiüç ülkede ve ikiyüzü aşkın şehirde hizmet veren büyük bir şehbenderlik ağı kurmuştur. Bu dönemin en belirgin yanlarından biri, vazifeli şehbenderliklerde çoğunluğun müslümanlara geçmesidir. Bununla beraber, kadrolara bürokratlar hakim olmaya başlamıştır. Başşehbenderliklerin tamamı, şehbenderliklerin %74'ü, şehbender vekilliklerinin %50'sinden fazlası ve kañçılara memurluğunun %65'i müslümanlardan oluşmuştur. Ancak, fahri şehbenderliklerde ise gayri müslimlerin çoğunluğu yine ellerinde tuttuğunu söyleyebiliriz. Zîrâ, fahri şehbenderler, genelde şehbenderliğin bulunduğu kentin sakinleri arasından seçildiği için bir değişim beklenemezdi. Fahri başşehbenderliklerin tamamı, fahri şehbenderliklerin %90'nından fazlası, fahri şehbender vekilliklerinin %85'inden fazlası, fahri şehbenderliklerin kañçılara memurlarınının tamamı gayri müslimlerden oluşmuştur.⁸³ I. Dünya Savaşı sebebiyle şehbenderlik ağı daralmaya başlamış ve Osmanlı Devleti savaş sırasında düşmanları olması sebebiyle İngiltere, Fransa, Rusya

⁸¹ Bu dönemde fahri şehbenderliklerle sayı birden artırılmıştır. Ancak 1302 Hâriciye Sahnâmesi'nde şehbenderlik listelerinde fahri şehbenderlere yer verilmemiştir. Bu dönem bir bakıma geçiş dönemi olduğu için bu ayırım yapılmamış olabilir. (Bkz. Ek 4 ve Tablo 1)

⁸² Petersburg sefâret-i seniyyem başkâtibi Feyzi Bey'in derkâr olan dirâyet ve ehliyeti cihetiyle... Tiflis Viton Kafkasya başşehbenderliğine me'muriyetini. (BOA. Şehbenderlik Defterleri, No:1, 146.); Poti şehbenderi bulunan Salim zîde mecduhûnun istifasına mebni yerine tercüme odası hulefâsından Ömer Sabri zîde mecduhûnun tayini... (BOA. Şehbenderlik Defterleri, No:1, 128), ... Ağrıboz şehbender vekâletine tahviliyle Matbûât Kalemî hulefâsından Mehmed Efendi'nin tayini. (BOA. Şehbenderlik Defterleri, No:2,.47.) ; Urumiye ikinci sınıf şehbenderliğine Tahran sefâret-i seniyyem ikinci kâtibi Şerafeddin Bey'in tayini. (BOA. Şehbenderlik Defterleri, No:3, 60)

⁸³ (Bkz. Ek 5; Tablo 1)

ve ABD gibi ülkelerdeki şebenderliklerini kapatmak zorunda kalmıştır.⁸⁴ I. Dünya Savaşından sonra, Osmanlı Devleti çok daha sıkıntılı bir sürece girdiği için bu faaliyetleri sürdürmek pek mümkün olmamıştır.

Şebenderliklerin dağılımında dikkat çeken başka bir yönde, devletin atamalarda politik ve diplomatik davranmasıdır. Örneğin, müslüman bir ülke olan İran'a müslüman tüccarlar arasından şebenderler tayin edilirken, İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya ve İtalya'ya gibi ülkelere uzun bir süre gayri müslim vatandaşlardan, Rum ve Ermeniler tayin edilmiştir. Müslüman vatandaşlar arasından atanan şebenderler daha çok müslüman memleketlere ya da günümüzde daha çok geri planda kalan, ancak, Osmanlı Devleti'nin daha yoğun ticari ilişkiler içerisinde olduğu Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Karadağ gibi ülkelere tayin edilmiştir.⁸⁵ Bir diğer nokta ise, kuruluş amacı olarak her ne kadar ticari faaliyetler ön planda tutulmuşsa da, siyasi maksatlı olarak da şebenderliklerin kurulmuş olmasıdır. Örneğin 1878 Berlin Antlaşması ile Karadağ, Sırbistan ve Romanya siyasi bağımsızlığına kavuşmuş ve Osmanlı Devleti hiç vakit kaybetmeden, daha önce şebender tayin etme ihtiyacı hissetmediği bu ülkelere şebender göndermiştir.⁸⁶ Aynı şekilde Dubrovnik'e şebenderlik açılırken bölgeden haberlerin daha hızlı ve sağlıklı bir şekilde alınması hedeflenmiştir.⁸⁷

XIX. yüzyılın son çeyreğinde şebenderlikler yönüyle Osmanlı Devleti' nin atılımı, şehirlerin ve kişilerin sayısını artırmaktan ibaret değildir. Bu dönemde devlet ayrıca, "1882 Şebenderlik Nizamnâmesi ve 1884 Şebenderlik Ta'limât-nâmesi" ile şebenderlerin yetki ve sorumlulukların daha belirgin hale getirmiştir. Ayrıca, şebenderliklerin işleyişini daha sistemli ve disiplinli hale getirirken, bürokratik yapısını da daha fazla işlerlik kazandırılmış ve böylece teşkilatın verimi artırılmaya

⁸⁴ (Bkz. Ek 6; Tablo 1)

⁸⁵ Daha ayrıntılı bilgi için BOA. Şebenderlik Defterlerine bakabilirsiniz, No: 1, 2, ve 3

⁸⁶ Berlin Antlaşması sonrası bağımsızlıklarına kavuşan Karadağ'da Podgoriça başşebenderliği, Sırbistan'da Niş başşebenderliğini ve Romanya'da Yaş, Köstence, Turneseverin ve Yerköyü şebenderlikleri kurulmuştur., BOA Şebenderlik Defterleri, No: 1, 147 ve devamı

⁸⁷ Meydana gele hadiselerin daha iyi ve çabuk bildirilebilmesi için Avusturya'da bulunan Karadağ'a yakın olan Dubrovnik'e bir şebender tayin edilmesi talebi (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:74/41, 15. B. 1270)

çalışılmıştır.⁸⁸ Bunlara ek olarak iç örgütlenmede de Hâriciye Nezâreti bünyesinde sadece şehbenderlik faaliyetlerinden sorumlu olmak kaydıyla “Umûr-ı Şehbenderî Müdüriyeti” (1884) kurulmuştur.⁸⁹

3.2. ŞEHBENDERLİK MEMURLARI

1802 yılında şehbenderlik faaliyetleri başlatıldığında Osmanlı Devleti, bu müesseseyi örgütlü olarak kullanmamıştır. Şehbenderliğin örgütlü hale gelmesi uzun bir süre almıştır. Bilhassa 1836 yılında Hâriciye Nezâreti'nin kurulmasıyla yeni bir döneme girmiş olan Osmanlı dışişleri örgütü, şehbenderlik alanında da bir örgütlenmeye giderek Nezâret bünyesinde ona yer vermeye başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin şehbenderlik anlayışı içerisinde sadece “Vazifeli Şehbenderler” bulunmaktaydı. Vazifeli şehbenderler, kendi aralarında üçe ayrılmaktadır: Başşehbender, Şehbender, Şehbender Vekili ve Kançılıya Memuru.

Vazifeli Şehbenderler, Osmanlı vatandaşları arasından seçilirdi. Devlet, uzun yıllar şehbenderleri gayri müslim tüccarlar arasından seçmiştir. XIX. yüzyılın ortalarına doğru az da olsa müslümanlar görev almaya başlamıştır. XIX. yüzyılın son çeyreği içinde tüccarların yerini bürokratlar almaya başlamıştır. Şehbender olarak seçilen bir kişi kesinlikle bundan sonra başka bir işle meşgul olamazdı. Vazifeli şehbenderlere görev mahallerine gidişleriyle beraber “Tahsîsât (alakasyon)” verilir, ayrıca maaş bağlanırdı.⁹⁰ Şehbenderlerin aldığı maaşlar derecelerine göre değişirdi, fakat, buldukları yer sebebiyle de maaşlarda oynama olduğunu söylemek mümkündür. Devletin resmi görevlileri konumunda olan şehbenderler, zamanla açılan okullar sayesinde mesleki bir eğitim alarak bu görevlere gelmişlerdir⁹¹.

⁸⁸ E. F. Çelikel, a.g.e., 559

⁸⁹ (Ayrıntılı bilgi için Bkz.66.sayfa)

⁹⁰ Sefirlerin ve şehbenderlerin maaşlarının ödenmesi ve diğer masraflarının devlet tarafından karşılanması. (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:97/77, 10. R. 1271); 1318 Hâriciye Salnâmesi, İstanbul, 363

⁹¹ (Bkz: 31.sayfa)

3.2.1. Vazifeli Şehbenderler

3.2.1.1. Başşehbenderler

Şehbender memurlarının üst sınıfını oluşturan görevlilerdir. Genelde Osmanlılarda “Vilayet” kabul edilen veya birinci dereceden öneme sahip şehirlere tayin edilirdi⁹². Başşehbenderler buldukları yerin amiri konumunda olup, görev yerleri dahilinde alt kademedeki görev yapan şehbender memurları olursa, bu memurlar onlara tabi olmak durumundadır.⁹³ Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti, başşehbenderlik uygulamasını ilk defa 1840 yılında geçmiştir.⁹⁴ “Başşehbender”, Batı ülkelerindeki “Başkonsolos” denilen devlet görevlilerinin Osmanlı’daki eşdeğeri.

3.2.1.2. Şehbenderler

Şehbender memurlarının orta sınıfını oluşturan görevlilerdir. Şehbenderler “Livâ” olarak adlandırılan ikinci dereceden öneme sahip şehirlere tayin edilmişlerdir.⁹⁵ Görev açısından başşehbenderlerle arasında pek bir farklılık yoktur. Ancak başşehbenderlere göre daha az maaş ve tahsîsât alırlardı. Sürekli tekrar ettiğimiz gibi Osmanlı Devleti, şehbender tayinine ilk olarak 1802’de başlamıştır. “Şehbender” Batı ülkelerinde “Konsolos” denilen devlet görevlilerinin Osmanlı’daki eşdeğeri.

⁹² Paris, Londra, Tebriz, Cenova, Lizbon ve Anvers gibi ticari açıdan daha önemli kentlere başşehbenderler tayin edilirdi. (1263 Devlet Salnâmesi, 120-125.; 1265 Devlet Salnâmesi, 88-89.; 1328 Devlet Salnâmesi, 150-167.)

⁹³ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 366.

⁹⁴ Mösyö Edvar Zehrab İngiltere’nin Londra kentine ilk başşehbender olarak tayin edilmiştir. (BOA. Şehbenderlik Defterleri, No:1, 27.)

⁹⁵ Amsterdam, Oporto, Alikante, Niv York ve Havr(i) gibi kentlere tayin edilirdi. (1263 Devlet Salnâmesi, 120-125.; 1265 Devlet Salnâmesi, 88-89.; 1328 Devlet Salnâmesi, 150-167.; 1318 Hâriciye Salnâmesi, 366)

3.2.1.3. Şehbender Vekilleri ve Kañçılara Memurları

Şehbender memurlarının alt sınıfını oluşturan görevlilerdir. Şehbender vekilleri “Livâ” dahilinde olan yerlere, başka bir deyişle daha geri planda kalan şehirlere tayin edilmişlerdir.⁹⁶ Konumları itibariyle genelde stajyer kabul edilen bu kişiler, durumuna göre bir şehbenderin sorumluluğunu üstlenebilirdi. Daha alt kademe görev yaptıkları için şehbenderlere göre daha az maaş ve tahsîsât alırlardı. Daha önceki bölümde de değindiğimiz gibi ilk olarak 1820 yılında vekil şehbender tayin edilmiştir. “Şehbender Vekili”, Batı ülkelerinde viskonsolos (konsolos vekili) denilen devlet görevlileridir. “Kañçılara Memurları”, Şehbenderhânelerin yazı işlerinden sorumlu ve işlerin daha seri bir şekilde yürütülmesi için şehbenderlere yardımcı olan görevliler olarak bilinse de, zaman zaman şehbender vekili düzeyinde vazife aldıklarını, onlar gibi atamayla görevlendirildiklerini ve onların ayarında kabul edildiklerini söyleyebiliriz.⁹⁷ Kañçılara memurları, şehbenderliklerde XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görev yapmıştır diyebiliriz.⁹⁸

3.2.2. Fahri Şehbenderler

“Fahri Şehbenderler”, Osmanlı Devleti'nin şehbenderlik ağını genişletmeye başladığı süreçte daha geri planda yer alan mahallerde görev verdiği kişilerdir.⁹⁹ Fakat şehbenderliklerin konumlarını devlet, sürekli değiştirmeye başladığı için yüzde yüz olarak kentler arasında bir derecelendirme yapmak kolay değildir. Fahri şehbenderler, Osmanlı Devleti'nin nazarında vazifeli şehbenderlerle aynı statüde değildir. Bir bakıma yarı resmi olduklarını söylemek mümkündür. Ancak fahri şehbenderlerden de, devlet, buldukları yerlere gelip giden Osmanlı tüccarlarının veya buldukları yerlerde yaşayan Osmanlı vatandaşlarının işlerine yardımcı olmalarını ve onların haklarını gözetmelerini istemiştir. Hiyerarşik açıdan değerlendirdiğimizde ise fahri şehbenderlerde vazifeli şehbenderler gibi üçe ayrılır;

⁹⁶ Brüj, Kartacena, Falmut, Palermo ve Zanta gibi kentlere tayin edilirdi. (1302 Hâriciye Salnâmesi, 658-668.); 1318 Hâriciye Salnâmesi, 366.

⁹⁷ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 362.

⁹⁸ 1302 Hâriciye Salnâmesi, 658-668.

⁹⁹ 1328 Devlet Salnâmesi, 150-167.

fahri başşehbender, fahri şehbender ve fahri şehbender vekili. Fahri şehbenderliklerde de devlet, şehirlerin ticari önemlerini dikkate şehbenderlikleri oluşturmuş ve tayinler yapmıştır.¹⁰⁰

Hiyerarşik işleyiş içerisinde fahri başşehbender, sorumluluk olarak vazifeli baş şehbenderden sonra gelirdi. Fahri şehbenderler, vazifeli şehbenderler gibi devletten maaş almazlar, devlet adına yapılan resmi işlemler çerçevesinde elde edilen hasıllardan pay alırdı. Fahri şehbenderler genelde Osmanlı elçilerin önerileri üzerine, padişahın emriyle tayin edilirdi. Fahri şehbenderler, şehbenderliğin kurulduğu şehrin vatandaşları içinden seçildiği için büyük bir bölümü yabancı şahıslardan oluşmaktadır. Ancak seçilen bu kişilerin itibarlı ve ticaretle meşgul olmuş olmaları ayırıcı özellikler olarak dikkate alınan hususlardır. Fahri şehbenderler sadece buldukları yerlerde görev yaptıkları için, tayin edilmeleri söz konusu değildir. Bu nedenle onlara yol harcırahı verilmez ve bu kişiler seçilirken herhangi bir imtihana tabi tutulmazlardı. Fahri bir şehbender, başka bir işle meşgul olabilirdi, ancak yaptığı iş sebebiyle şayet iflas ederse görevden alınırdı.¹⁰¹ Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın son çeyreğinde fahri şehbender tayin etmiştir.

3.3.ŞEHBENDERHÂNELER

Şehbender memurlarının çalışma daireleri olan “Şehbenderhâneler”, kurulduğu yerin büyüklüğü ve önemine göre Başşehbenderlik, Şehbenderlik ve Şehbender Vekilliği olarak üçe ayrılır. Şehbenderlik teşkilatı, ticari çıkarılara endeksli oluşturulduğu için siyasi önemi haiz kentlerde değil, daha ziyade ticari öneme sahip olan liman kentlerinde şehbenderhâneler açılmıştır.¹⁰² Şehbenderhâneler genelde devlet tarafından kiralanmış mahaller olup, ancak zaman zaman mülk haline getirildiği yerler de olmuştur.¹⁰³ Devlet adına yerli ve yabancı bir çok kişinin işlerinin

¹⁰⁰ Berlin fahri başşehbenderliği, Nürn(m)berg fahri şehbenderliği, ve Königsberg fahri şehbender vekilliği gibi, (1328 Devlet Salnâmesi, 150.); 1318 Hâriciye Salnâmesi, 374-375.

¹⁰¹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 374-375.

¹⁰² Eklerdeki tüm şehbenderlik listelerine bkz.

¹⁰³ BOA. Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri, 68/21 no lu dosyanın mali tablosuna bakınız. (Ek 9); Şehbenderhâne olarak kullanılmak üzere Ülgün'de satın alınan binanın intikali meselesi. (BOA. Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri, No:418 (11-14), 29. 6. 1892)

görüldüğü Şehbenderhânelerde, şehbender memurları dışında bir çok kişi görev almıştır; kançılara memurları, Kâtibler, tercümânlar, imamlar, kayyumlar, bekçiler ayrıca kavvâs, müstahdem ve odacı gibi hizmetliler de şehbenderhânelerde çalıştırılmıştır.¹⁰⁴

Bir mahalde yeni bir şehbenderhâne hizmete açıldığında, Osmanlı Devleti tayin ettiği şehbendere, binayı döşemesi, düzenlemesi ve gerekli tüm masrafları karşılayabilmesi için maaşının bir mislini verirdi. Diğer taraftan devlet, Şehbenderhânelerin masrafları arasında yer alan (Kançılara giderleri, diğer çalışan personelin maaşları, araba ve sandal ücretleri) gibi giderleri şehbenderlere gönderdiği “Tahsîsât” (alakasyon) larla karşılardı. Tahsîsât, yıllık olarak verilir ve şehbenderin görev mahalline ulaşmasıyla başlardı. Tahsîsât bedeli, şehbenderliğin ehemmiyetine göre belirlenir¹⁰⁵, ödemeler aydan aya yapılırdı. Ayrıca, devlet şehbenderhânenin kirasını, posta ve telgraf masraflarını ve Osmanlı vatandaşlarına yapılan tüm yardımları bizzat karşılardı.¹⁰⁶

¹⁰⁴ BOA, Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri 68/21 nolu dosyanın mali tablosuna bakınız. (Ek 9) ; 1318 Hâriciye Salnâmesi maaş cetveli (Ek 8)

¹⁰⁵ Örneğin, 1908’de Peşte başşehbenderliğine 4000 florin, Cenevre 1. sınıf şehbenderliğine 1000 kuruş ve Narde şehbender vekilliğine 500 kuruş aylık tahsisat gönderilmiştir. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:68/21, 19. 10. 1908; bkz. Ek 9)

¹⁰⁶ 1318 Hâriciye Salnâmesi , 362-364.

IV. BÖLÜM

ŞEHBENDERLİK MÜESSESESİ'NİN BÜROKRATİK YAPISI VE İŞLEYİŞİ

Araştırmamızın bu bölümünde XIX. yüzyılın başlarında dış ilişkiler alanında oluşturulan şebenderlik teşkilatının bürokratik yapısını ve işleyişini ele alarak hangi aşamalardan geçtiğini ve ne derece geliştiğini görmeye çalışacağız. Ayrıca teşkilat yapısı ve işleyiş olarak uluslararası standartlardan ne şekilde ve hangi boyutta etkilendiğini incelemeye çalışacağız.

4.1. TEŞKİLATIN BÜROKRATİK YAPISI

4.1.1. Mesleğe Giriş

XIX. yüzyılın başlarında Pâdişâh III. Selim'le beraber Osmanlı Devleti'nin teşkilat sistemine dahil olan Şebenderlerin, başlangıçta mesleğe alımlarında belirlenmiş kurallar yoktu. Osmanlı Devleti, dış ilişkiler konusunda sürekli diplomasiyi tercih etmeye başladığı için henüz bu alanda istenilen düzeyde birikime, tecrübeye ve bilgiye sahip değildi. Bu nedenle, yeni başladığı konsolosluk faaliyetlerinde sıkıntı çekmesi ve eksiklik hissetmesi son derece doğaldı. Osmanlı Devleti, yeni ısındığı bu sistemde çok fazla sıkıntı çekmemek için başlangıçta gayri müslim vatandaşlar arasından bilhassa tüccar olanları tercih etmiştir.¹⁰⁷ Ancak Osmanlı Devleti, bürokratik yapıda gerçekleştirdiği reformlarla, çeşitli alanlardaki memurlarını bu hizmetler için kullanmaya başlamıştır. Özellikle vazifeli şebenderliklerde bürokratlara yer vermiş ve müslümanlar arasından şebdender

---

¹⁰⁷ (Bkz. Tablo 1)

seçimi yapılmıştır.¹⁰⁸ Gün geçtikçe dış ilişkiler yönüyle tecrübesi artan Osmanlı Devleti, şebkenderlerin seçimi ve tayininde seçici olmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, şebkenderlerin seçimi için bir sınav sistemi geliştirmiş ve Hâriciye Nezâreti bünyesinde belirlenen kriterlere göre, şebkender olmayı arzu edenlere bu şekilde olanak sağlanmıştır.¹⁰⁹

1884 yılında kurulan Umûr-ı Şebkenderî Müdüriyeti dahilinde bir komisyon oluşturularak sınavlar yapıldı.¹¹⁰ Sınavlara katılacak olan kişilerden istenen bazı şartlara vardı. Bu memuriyetin sınavına bir kişinin girebilmesi için; Sultânîye Mektebi'nden mezun olup diplomasını eline almış ve Hâriciye Nezâreti'nde çalışan veyahut istihdam edilmek üzere kaydı alınmış ve stajyer konumunda olması gerekirdi.¹¹¹ Ayrıca Mülkiye Mektebi diplomasına sahip olan kişiler, özel kanun gereğince imtihana tabi tutulmaksızın elçilik kâtipleriyle beraber şebkenderliklere direkt olarak seçilirdi.¹¹² Şebkenderlik sınavına adaylar girdikten sonra, kişiler arasında seçim yapılır ve komisyonun aldığı kararlar doğrultusunda kişiler tespit edilir ve Hâriciye Nezâreti'nin onayına sunulurdu. Burada şunu da belirtmeliyiz ki sınav sistemi sadece "Vazifeli Şebkenderler" için geçerlidir.¹¹³ Fahri şebkenderler için böyle bir şart geçerli değildir. Zîrâ, fahri şebkenderler, şebkenderliğin bulunduğu memleketlerden seçilmekteydi.

¹⁰⁸ (Bkz. Tablo 1); (73. dipnottaki örneklere bkz.)

¹⁰⁹ C. V. Findley, a. g.e .234.; 1318 Hâriciye Salnâmesi, 364.

¹¹⁰ Örneğin 1890, Encümen-i Hâriciye hey'eti dahilinde Umûr-ı Şebkenderî Müdürü riyasetinde Sicill-i Ahvâl ve Umûr-ı Muhtalita müdürlerinden mürekkep bir imtihan komisyonu bulunmaktaydı. (1308 Hâriciye Salnâmesi , 323.), 1318 Hâriciye Salnâmesi, 364.

¹¹¹1868 yılında Sultan Abdülaziz, Galatasaray Sultânisi adıyla lise düzeyinde okul açarak devlet memurlarının yetiştirilmesine imkan sağlanmıştır. (Enver Ziya Karal , Osmanlı Tarihi, VII, Ankara, TTK, 1995, 202-203.)

¹¹² 1859 yılında ilk defa Abdülmecid'in açtığı Mülkiye Mektebi daha sonra II. Abdülhamid tarafından 1879 yılında kuruluş maksadına uygun olarak yenilenmiş ve yüksek okul yapılmıştır. (E. Z. Karal, a.g.e., VIII., 395.)

¹¹³ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 364.

4.1.2. Göreve Başlamaları ve Protokol Bakımından Yapılması Gerekenler

Bir şehbenderin resmi olarak ataması yapıldığında, en geç ikinci haftanın sonunda görev mahalline giderek işe başlaması gerekmektedir.¹¹⁴ Yalnız görev yerine gittiğinde, şehbenderin hemen vazifesine başlayabilmesi için, yerel idarenin vermesi gereken “Tasdik Berâti”nin kendisine ulaştırılmasını beklemeden, süreli izin alabilmesi için bağlı olduğu elçiliğe durumu bildirmesi gerekmektedir. Şehbender, göreve başladıktan sonra, “pâdişâh fermânıyla, tasdik berâti” elçilik aracılığıyla kendisine ulaştırılırdı.¹¹⁵

Bir şehbender, yirmi dört saat zarfında, varışını yerel idareye yazılı olarak bildirecek ve göreve başladıktan sonra hiyerarşik sıraya göre resmi ziyaretlerde bulunacaktır. İlk olarak, memleketin en üst düzey memurlarını, ardından kara ve deniz kuvvetlerinin baş kumandanlarını, Osmanlı Devleti’nin dostu olan ülkelerin resmi memurları olan başkonsolos, konsolos ve konsolos vekillerini ziyaret edecektir. Ayrıca bu yetkililer dışında kalan memurlara da “Kartvizit” gönderecekti. Tüm bu kararlar ve istekler şehbenderliğin diplomatik bir misyonunun olduğunun bir göstergesidir. Osmanlı Devleti, tayin ettiği şehbenderlerden resmi olarak tertip edilen merasimlere katılmasını ve protokollerde yer almasını da istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin çıkarlarına zarar verecek ve devletin dostu sayılan ülkelerin aleyhinde olacak merasim ve toplantılara, şehbenderlerin katılmamaları istenmiştir. Bu tür törenlere şehbender katılırken kılık, kıyafet hususunda diğer devlet konsoloslarıyla beraber hareket etmesi tavsiye edilmiştir.¹¹⁶ Ayrıca şehbenderler, diplomatik münasebetler nedeniyle sık sık bir araya geldikleri Osmanlı elçilerine karşı da titizlikle davranacak ve şehbenderliklere gelişlerinde karşılanmalarını sağlayacak ve kaldıkları müddetce elçinin yanında şehbenderlik çalışanlarından biri bulunacaktır.¹¹⁷

¹¹⁴ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 377.

¹¹⁵ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 377.

¹¹⁶ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 377-378.

¹¹⁷ Galip Kemali Söylemezoğlu, Hâriciye Hizmetinde Otuz Yıl: Mutlakiyet, Meşrûtiyet ve Milli Mücadele Yıllarında Gördüklerim ve Başıma Gelenler (1892-1922), İstanbul, Şaka Matbaası, 1949, 77.

Görüntü itibariyle diplomasi anlayışı içerisinde hep ikinci planda kabul edilen şebenderlerden, protokol hususunda davranışlarını önceden belirli kurallara ve usullere bağlaması Osmanlı Devleti'nin şebenderliğine kadar önemseydiğinin bir göstergesidir.

4.1.3. Atama ve Terfi Usûl ve İşlemleri

XIX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Osmanlı Devleti'ne hizmet veren şebenderlerin ataması da başından itibaren pâdişâhların emriyle olmuştur.¹¹⁸ Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti, başlangıçta şebenderlerin seçiminde, başka bir deyişle atanmalarında çok fazla alternatifine sahip değildi. Hâriciye Nezâreti'nin 1836 yılında kuruluşuna değin şebenderlerin atama ve terfi işlemleri Reis-ül Küttâblık aracılığıyla olmuştur.¹¹⁹ Şebenderler tayin edildiğinde, tayin emrini aldıktan sonra, en geç onbeşinci günün sonunda İstanbul'dan görev yerine gidip, görevine başlaması gerekmektedir. Bu belirlenen süre içerisinde şayet görev yerlerine gitmezlerse, görevi suistimal ve aksatmadan dolayı yasal düzenlemeler dahilinde şebenderlere ceza verilirdi.¹²⁰

Osmanlı Devletinin, şebenderlerin tayin veya görev süreleriyle ilgili belirlemiş olduğu bir sistem olmadığı için bir şebenderin, bir şebenderlikte standart olarak görev yaptığı bir süreyi tespit etmek oldukça zordur. Ancak ilk yıllarda bir yerde uzun bir süre görev yapan şebender olmadığını söyleyebiliriz. İlk yıllarda şebenderler birkaç yıllık görevin ardından bir kısmı başka mahallere tayin edilirken, bir kısmına da yeni görev verilmemiştir. Başlangıçta ve hatta sonrasında bile şebenderler genellikle kısa sürede değiştirilmiş, çok az kişi farklı yerlerde de olsa uzun bir süre görev alabilmiştir.¹²¹

Şebender tayinlerinde dikkat çeken yönlerden biride, aynı aileden veya birbirine akraba olan şahısların ardarda şebender seçilmeleridir. Bu tür atamalar yer

¹¹⁸ Daha detaylı bilgi için bkz. BOA. Şebenderlik Defterleri, No: 1, 2 ve 3

¹¹⁹ (Bkz. BOA. Şebenderlik Defterleri, No:1, 1-27.); C.V. Findley, a.g.e., 122.

¹²⁰ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 362.

¹²¹ İlk yıl 18 yıl içinde 40 atama yapılmış ve 16 şehire 25 farklı şahıs şebender olarak tayin edilmiştir. Bu bilgilerden görev sürelerinin ne kadar kısa olduğu ve kişilerin ne kadar sıklıkla yer değiştirdiği anlaşılmaktadır. (BOA. Şebenderlik Defterleri, No:1, 1-35; bkz. Ek 1)

yer de olsa şehbenderliklerde adeta bir hanedanlık havası oluşturmuştur. Bu tür tayinler şehbenderliğin daha çok ilk dönemlerinde görülmüştür. Diplomasi alanının bir parçası olarak kabul ettiğimiz şehbenderlik teşkilatı için bu tür tayinler yapmanın, devlet menfaatleri açısından doğru olmadığını söyleyebiliriz.¹²²

Şehbenderlerin terfi ettirilmesine gelince, Hâriciye Nezâreti'nin kuruluş dönemine kadar olan zaman diliminde şehbenderler arasında herhangi bir sınıflandırma olmadığı için terfi etmeleri gibi durum da söz konusu değildi. Ancak Nezâreti'n kuruluşundan sonra şehbenderlik teşkilatı daha sistemli ve düzenli hale getirilerek çeşitli sınıflara ayrılmış, onlara da terfi etme fırsatı sağlanmıştı.¹²³ Osmanlı Devleti, terfi ettirdiği şehbenderlerine rütbe ve nişanlar vermeye başlamıştır. Bu rütbe ve nişanlar, şehbenderlere görevlerinde gösterdiği başarıdan ve devlete yaptıkları hizmetlerden dolayı verilirdi. Bu rütbe ve nişanlarla, şehbenderlerin devlete daha fazla ve istekle hizmet etmeleri teşvik edilmekteydi. Şehbenderler, mesleki olarak yükseldikçe rütbeleri de yükseltilmiş ve çeşitli nişanlarla ödüllendirilmişlerdir. Şehbenderlere verilen rütbeler birden dörde kadardır; *ûlâ*, *sâniye*, *sâlise* ve *râbia*. Şehbenderlere verilen nişan iki çeşit olup, *osmâni* ve *mecîdi* adıyla son dönem Osmanlı pâdişâhları tarafından çıkartılmışlardır.¹²⁴

4.1.4. Görevden Ayrılışları Sırasında Yapacakları İşlemler

Yüzyılı aşkın bir süre Osmanlı Devleti'nin memuriyet yapısı içerisinde hizmet veren şehbenderlerin yasal anlamda belirlenmiş bir görev süreleri yoktu. İncelediğimiz belgelerde başlangıçta şehbenderlerin bir yerde kısa süreli görevler

¹²² Palermo şehbenderi Vuliç'in başşehbenderliğe terfi ve icabında Tiren sefâretine müracaat ederek istifa eden Messina şehbenderinin yerine biraderi Opçoto'nun tayini hakkında. (Cevdet Tasnifi, Hâriciye, No:2701, S. 1280); Vefat eden Triyeste şehbenderinin yerine vekil olarak oğlu Espiridon'un geçmesi. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No: 20/10, 8. CA. 1264) ;

¹²³ Misalen, Londra şehbenderi Mösyö Zehrab'a üçüncü rütbeden bir kıt'a nişan-ı âli verilmiş ve terfi ettirilmiştir.; Paris başşehbenderi Fransa tebaasından Mösyö Halfen taltifen ihdas olunan nişanın Berâtu. (BOA. Cevdet Tasnifi Hâriciye, No:7605, Ş. 1261) (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No: 31/70, 28. Z. 1266) ;(Bkz. C.V. Findley, a.g.e., 122.); İ. Soysal, a.g.m., 1990, 71-80.

¹²⁴ Rütbenin silsile halinde tatbiki 1832-1833 (1248) yılında başlamıştır. Evvela memuriyete mahsus olmak üzere *ûlâ*, *sâniye*, *sâlise*, *râbia* rütbeleri ihdas olunmuştur.(M. Z. Pakalın, a.g.e., III, 68.) Osmani nişanı, 1861 de Sultan Abdülaziz tarafından çıkartılmıştır ve dört rütbeden oluşmaktadır.(M. Z. Pakalın, a.g.e., II, 737.); Mecîdi nişanı, 1852'de Sultan Abdulmecid Dönemi'nde verilmeye başlanmıştır ve beş rütbeden oluşmaktadır.(M. Z. Pakalın, a.g.e., II, 428.)

yaptığını gördük.¹²⁵ Ancak ilerleyen yıllarla beraber şebenderlerin buldukları mahallerde daha önceki şebenderlere göre, daha uzun süre görev yaptıklarını söyleyebiliriz.¹²⁶ Bir diğer husus ise, şebenderlik memuriyetlerine daha tecrübeli ve daha yaşlı bürokratların getirilmesi ve aynı zamanda bu tür niteliklere sahip kişilerin şebenderliklerde görev almayı istemesidir.¹²⁷

Hâriciye Nezâreti'nin kurulmasıyla gelişim imkanı bulduğunu söylediğimiz şebenderlik mesleği, bir çok açıdan XIX. yüzyılın son çeyreğinde yapılan çalışmalarla daha çok mesafe kat etmiştir. 1882-1884 yılları arasında gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle, şebenderlerin görevden azledilmeleri, başka bir yere tayin edilmeleri sebebiyle ayrılırken yapmaları gereken işlemler belirli kurallara bağlanmıştır. Bir şebender, görevden ayrılacağı zaman, kendi şebenderliği dahilinde olan tüm işlemlerle beraber, gelir ve gider işlemlerini de gösteren bir cetvel hazırlayarak yapılanları belgelere dökerek resmileştirmesi gerekmektedir. Gelir ve gider hesapları yapıldıktan sonra şayet elde edilen hasılatın geriye kalan bir miktar olursa, bunu kendisinden sonra göreve başlayacak olan şebendeye devretmez ve doğrudan Hâriciye Nezâreti'ne gönderirdi. Ayrıca şebenderlerin, şebenderhâne bünyesinde olan tüm defterleri, görev bitimiyle beraber imzalayarak kapatmaları gerekmektedir. Göreve yeni başlayacak olan şebenderinde yapılan işlemler hususunda eski şebenderle mutabık olarak görevi devralması istenmiştir. Görevi bırakan şebender ayrılırken de şebenderhâne işler ve görev yapılan kent hakkında gerektiği ölçüde yeni şebendeye, gerekli bilgileri aktarması istenmiştir.¹²⁸

¹²⁵ Daha detaylı bilgi için bkz. BOA. Şebenderlik Defterleri, No:1, 1-35.; 1263 Devlet Salnâmesi, 120-125.; 1265 Devlet Salnâmesi, 88-89.; 1277 Devlet Salnâmesi, 106; 1279 Devlet Salnâmesi, 109. ; 1283 Devlet Salnâmesi, 96-97.

¹²⁶ Bolonya Fahri Şebenderliğini Anton Modoni, Londonderi Fahri Şebender vekilliğini Samuel Morison ve bu kişiler gibi daha birçok şahıs 20 yılı aşkın bir süre hiç yer değiştirmeden şebenderlik vazifesini sürdürmüşlerdir. (1302 Hâriciye Salnâmesi, 658-668; 1318 Hâriciye Salnâmesi, 235-248.; 1328 Devlet Salnâmesi, 150-167.; 1333-1334 Devlet Salnâmeleri, 191-200.)

¹²⁷ Devlet memurlarından hem müslüman hem de gayri müslimlerin onbeşinci yıldan sonra şebenderlik ve diplomatiğe geçmek istediklerini, ayrıca yükselen memurların son aşamada şebenderliği ve diplomatiği tercih ederek bu dairelere geçtiklerini belirtmiştir. (C V. Findley, Kalemlieden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, 285-293)

¹²⁸ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 386

4.1.5. Maaşları ve Harcırâhları

Pâdişâh III. Selim Dönemi'nde Batılılaşma hareketlerinin bir uzantısı olarak dış ilişkiler alanında başlatılan şehbenderlik faaliyetleri doğal olarak devlet hazinesine ek bir yük getirmiştir. Osmanlı Devleti, yabancı ülkelere kendisini temsilen ve vatandaşlarının haklarını koruması için gönderdiği şehbenderlerini mümkün olduğunca maddi açıdan en üst seviyelerde desteklemeye çalışmıştır. Ancak ilk yıllarda alınan ya da verilen maaş veya gelirleri hakkında yaptığımız incelemelerde "Şehbenderlik Defterleri"nde olsun, diğer kaynaklarda olsun şehbenderlerin gelir yönlerini yansıtıcı rakamsal bir bulguyla karşılaşmadık. Ancak ilk tayinden itibaren şehbenderlerin maaş aldıklarını söyleyebiliriz.¹²⁹ Ancak ilerleyen zaman zarfında maaşlarla ilgili daha somut bilgiler vermek mümkün hale gelmiştir. Örneğin 1848 yılında Viyana şehbenderliğine tayin edilen Mösyö Pozant'a aylık 100 florin maaş bağlanmıştır.¹³⁰ Bu örnekten de anlaşılacağı gibi para ödemelerinde sadece kuruş kullanılmamış florin, ruble, İngiliz lirası, frank gibi paralar da kullanılmıştır.¹³¹

Şehbenderler, 1860'lı yıllarda daha sonra ki yıllara nazaran daha iyi maaş almışlardır. Örneğin o yıllarda, Dubrovnik şehbenderi 33000, Brüksel şehbenderi 39600 ve Korfu Adası şehbenderi 48000 kuruş yıllık maaş almışlardır.¹³² Şehbenderlerin maaşları zorlaşan hayat şartları sebebiyle zaman içerisinde büyük değişimler göstermiştir. 1884 yılı ile 1908 yılını kıyasladığımızda bu söylediğimiz değişimi rahatlıkla görmek mümkündür. 1884 yılı maaş cetvellerine göre örneğin Tebriz başşehbenderi yıllık 36000 kuruş maaş alırken, 1908 yılında yıllık 48000 kuruş maaş almıştır. 1884 yılında Osmanlı baş şehbenderleri yıllık 24000 ile 36000 kuruş arasında değişen miktarlarda maaş alırken, 1908'de ise ortalama yıllık 48000 kuruş maaş almışlardır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi sadece kuruş cinsinden değil florin ve ruble olarak da maaş alanlar olmuştur. Şehbenderler ise 1884'de yıllık 9600 ile 24000 kuruş arasında değişen miktarlarda maaş alırken 1908'de birinci ve

¹²⁹ BOA. Şehbenderlik Defterleri, No:1, Mukaddime kısmı

¹³⁰ BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No: 20/60, 20 CA 1264

¹³¹ BOA. Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri, No:68/21 (19.10.1908); (Bkz.Ek 8 ve 9)

¹³² BOA. Cevdet Tasnifi Hâriciye, No:2615, 1281

ikinci sınıf diye ayrılan şehbenderlerden, birinci sınıf şehbenderler ortalama 36000 kuruş yıllık, ikinci sınıflar ise ortalama 24000 kuruş maaş almışlardır. Şehbenderler arasında da ruble, İngiliz lirası, frank gibi farklı para birimleriyle maaş alanlar olmuştur. Şehbender vekilleri ve Kaçılaryaya memurlarına gelince onların durumu da diğerlerinden farklı değildir. 1884’de, yıllık 7200 ile 12000 kuruş arasında maaş alırlarken, 1908’de ise şehbender vekilleri 18000 kuruş yıllık, kaçılaryaya memurları ise ortalama aylık 12000 kuruş maaş almışlardır.¹³³ Bu iki farklı döneme ait maaş cetvellerinde dikkat çeken ve önemli noktalardan birisi, yıllar geçtikçe devletin, maaşları bir dengeye oturtmasıdır. Zîrâ 1884 kayıtlarında maaşlar arasında %50’leri aşan farklar varken, 1908’lere gelindiğinde ise hemen hemen istisnalar olmakla beraber şehbender maaşları arasındaki farklar kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti, şehbenderlerine ödediği maaşları kıdem ve dereceyi dikkate alarak belirlemiş, genelde en yüksek maaşları başşehbenderler almış ve bu aşağıya doğru hiyerarşik bir düzen içerisinde devam etmiştir. Ancak bir kez daha belirtelim ki bu sistem her şehbenderlik için yüzde yüz olarak uygulanmamıştır. Osmanlı Devleti, direkt ödemekle yükümlü olduğu şehbender maaşlarını zaman zaman aksatmış ve ödemelerde ciddi sıkıntılar yaşamıştır.¹³⁴ Ancak devlet, mutlak surette geçte olsa şehbenderlerinin mağduriyetini gidermiş ve gidermeye çalışmıştır. Bu amaçla geciken maaşların karşılığı olarak şehbenderlerin elde edilen hasılatın pay almaları sağlanmıştır.¹³⁵

Şehbenderler açısından ise, asıl problem olan hususlar sadece maaşların aksatılması değil, yetersizliğidir. Bilhassa şehbenderlerin, maaşlarının yetersizliği sebebiyle maddi sıkıntılar çekmesi, beraberinde bazı problemler getirmiştir.¹³⁶ Maddi sıkıntı çeken şehbenderler devletten maaşlarına zam talep ettikleri gibi,¹³⁷ Osmanlı

¹³³ (Bkz. Ek 8 ve 9)

¹³⁴ Tebriz şehbenderi Ali Namık Efendi’nin birikmiş olan aylıklarını Erzurum tarafından havale edilerek ödenmesi (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:5/91, 27. B. 1260)

¹³⁵ (Bkz. Ek 8)

¹³⁶ Köstence başşehbenderi Rasim Efendi’ nin, Rıza Efendi adlı Osmanlı vatandaşının mirasçılara olan borcu (BOA. Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Hukuk Kısmı Dosya Usûlü Envanteri, No: 98, 18.06.1901); Vefat eden Triyeste şehbenderinin yerine vekil olarak geçen oğlunun babasından kalan borçları ödeyeceğine dair. No:20/10 (8 Ca 1264)

¹³⁷ Korfı şehbenderinin zam isteğinde bulunması ve devletin bu talebi kabul etmemesi (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No: 14/82, 9 Z 1262). Şira(e) şehbenderinin devletten zamlı maaş ve harcırah istemesi (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî No: 23/96, 23 RA 1265), Lamya Şehbenderinin gelirinin az olduğunu beyan ederek bir miktar *atiyye* talebinde bulunması (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî No: 27/1, 24 N 1265).

tüccarlarına karşı borçlanma yollarına gidenler ya da bir takım usulsüzlüklere ve sahtekarlıklara tevessül edenler olmuştur.¹³⁸

Şehbenderler yaptıkları hizmetlerin karşılığı olarak devletten maaş alırlardı. Ancak bir şehbender her ne isimle olursa olsun veya her ne görev alırsa alsın, birkaç görev dahi olsa, iki veya daha fazla maaş alması mümkün değildi.¹³⁹ Ancak, bazen devlet, şehbenderleri maddi olarak ayrıca ödüllendirirdi.¹⁴⁰

Şehbenderhânelerde, şehbender memurları dışında bir çok memur bulunmaktaydı ve bu memurlar da devletten çeşitli miktarlarda maaş almaktaydılar. 1884 maaş cetvellerine göre, *Tercümânlar* yıllık 9000 kuruş, *Kâtipler* 9000 kuruş ve *İmamlar* 6000 ile 12000 kuruş arasında maaş almaktaydılar.¹⁴¹ 1908'de ise *Tüccar Vekilleri* yıllık 18000-24000 kuruş, *Tercümânlar* 3600-6480 kuruş, *Kâtipler* 6000-12000 kuruş, *İmamlar* 6000-12000 kuruş, *Bekçiler* 1440-4200 kuruş ve *Camii Kayyumu* ise 1560 kuruş maaş almaktaydılar.¹⁴²

Osmanlı Devleti, tayinler esnasında şehbenderlerine masraflarını karşılaması için "Harcırâh" verirdi. Yol harcırâhı olarak verilen bu bedel şehbenderlerin maaşlarının bir misli olarak verilirdi. Ancak Batavya ve Bombay gibi ulaşımı biraz daha sorun olan yerlere giden şehbenderlere verilen harcırâh, maaşlarının bir mislinden iki misline kadar Hâriciye Nezâreti'nin insiyatifi dahilinde artırılabilirdi.¹⁴³ Fahri şehbenderler sadece buldukları yerlerde görev yaptıkları için, onlara harcırâh verilmezdi.¹⁴⁴ Ayrıca II. Abdülhamid Dönemi'nde yapılan düzenlemelerle şehbenderlere diğer memurlarla beraber emeklilik hakkı verilmiştir. Bu hak sadece vazifeli şehbenderlere tanınmıştır. Fahri şehbenderlerin geneli, şehbenderliğin

¹³⁸ Atina Şehbenderinin zimmetine para geçirmesi ve aldığı paranın ödenmesi meselesi, (BOA. Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri No: 418, 05 12 1897)

¹³⁹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 376.

¹⁴⁰ 1832 yılında, daha öncesiyle Rum isyanı sırasında İslam esirlerine hizmet edip, onlara gerekli yardımlarda bulunduğu için Livorna şehbenderi Fecatin'e devlet 15000 akçe ödül vermiştir. (BOA. Cevdet Hâriciye No: 5195, 10 CA 1248)

¹⁴¹ 1302 Hâriciye Salnâmesi, 636-640. ; (Bkz. Ek 8)

¹⁴² Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî No:68/21, 19. 10. 1908; (Bkz. Ek 9)

¹⁴³ Daimi veya muvakkat vazife ile bir yere gönderilen memurların memuriyet mahalline ve tekaüt edenlerin ve ölen memur ailelerinin ihtiyar edecekleri ikâmet mahalline gidebilmeleri için yol masrafı, yevmiye, aile masrafı ve tebdîl-i mekân masrafı olarak verilen paralar yerine kullanılır. (M. Z. Pakalın, a.g.e, I, 738.) 1318 Hâriciye Salnâmesi, 363.

¹⁴⁴ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 375.

bulunduğu ülkeden seçildiği ve seçilenler devlet memuru olarak görülmediği ve kabul edilmediği için, bu haktan yararlanmaları söz konusu değildi.¹⁴⁵

4.1.6. İzin Kullanımları

Şehbenderlerin izin kullanımıyla ilgili düzenlemeler de tam olarak XIX. yüzyılın son çeyreği içinde yapılmıştır. Kanuna uygun bir gerekçe göstererek ayrılanlar hariç olmak üzere, aralıksız görevini sürdürmüş olan şehbenderlere gidiş ve dönüş günleri dahil olmak üzere Hâriciye Nezâreti'nden izin alarak iki ay süreyle izin kullanma hakkı verilmiştir. Şayet bir şehbender kullandığı bu izinden ziyade talebi olursa veya sene içinde kullandığı izinden başka izin kullanarak iki ayı aşan olursa, bu şehbenderlerin maaşlarının yarısı kesilirdi. Bir şehbender, isyan veya benzeri bir olayın içinde kalıp ve iki sene müddetle görev mahallinden ayrılamamışsa, bu şehbenderin izni daha da uzamaktaydı. Bu konumda olan bir şehbender, İstanbul'a varışından itibaren dört ay süreyle izin kullanma hakkına sahipti. Bir şehbender izin sebebiyle, görev yerinden ayrıldığında, yerlerine en kıdemli memur kimse o getirilir ve vekil sıfatıyla göreve başlayan bu kişiye özel maaş verilirdi. Bir şehbenderin görevini devralan vekil şehbender, görev mahallinden ayrılamazdı. Bir şehbender izne ayrıldığında, ona yol harcırahı verilmez, şayet izinli olduğu esnada memuriyet değişikliği olursa, şehbendere sadece harcırah verilirdi.¹⁴⁶

Şehbenderlerini mümkün olduğunca koruyup gözeten Osmanlı Devleti, şayet bir şehbender hastalık sebebiyle görev mahallinde bulunamazsa üç ay müddetle bu şehbenderin maaşını öderdi. Şayet, hastalık, Mülkiye Memuriyeti Kararnâmesi'nde belirtilen istisnai nedenlerden dolayı ortaya çıkmışsa şehbenderin emekli olana kadar maaşı devletce ödenir ve şehbender emekli edilirdi.¹⁴⁷

Fahri şehbenderlere gelince, memuriyet mahallinden şayet bir haftadan fazla bir süre ayrılacak olurlarsa durumu ve ayrıma sürelerini amirlerine (örneğin Vazifeli

¹⁴⁵ Emeklilik düzenlemesi ilk olarak şeklini 1883'de almıştır. Şu ve ya bu şekilde emeklilik hakkına kavuşan bir şehbendere diğer memurlar gibi Emekli Sandığı'ndan maaş verilirdi (E. Z. Karal, a.g.e., VII., 336.)

¹⁴⁶ BOA. Âmedî Dîvân-ı Mektûbî Kalemî No: 25/36, 18. CE. 1301

¹⁴⁷ BOA. Âmedî Dîvân-ı Mektûbî Kalemî, No: 25/36, 18. CE. 1301

şehbendere) ve kendilerine vekâlet edecek kişilere bildireceklerdi. Fahri şehbenderler, tam anlamıyla resmi bir konumda olmadıkları için, vekâlet eden şahıs resmi olmayan bir surette devletin vatandaşını koruyacak, gözetecek ve işleri takip edecekti.¹⁴⁸

Şehbenderler görev esnasında öldüğü takdirde tüm ölüm masrafları devlet tarafından karşılanırdı. Ancak, masrafların şehbender için öngörülen harcırah miktarını aşmamasına dikkat edilirdi. Gerekli işlemler yapıldıktan sonra cenaze şehbenderin ailesine teslim edilirdi.¹⁴⁹

4.1.7. Teftiş ve Uygulanan Cezalar

Osmanlı Devleti, kurulduğu dönemden beri devletin işleyişine büyük önem vermiş ve devlet büyüyüp geliştikçe ve ihtiyaçları arttıkça kurumsal olarak da kendini geliştirmiştir. Tüm bunlar yapılırken de devletin işlerinin yürütülmesinde her zaman için disipline büyük önem verilmiştir. Kurumların işleyişinde, kesinlikle ciddiyetsizliğe ve başboşluğa izin verilmemiş ve her zaman için işleyişte belirli bir hiyerarşik yapının olmasına özen gösterilmiştir. Osmanlı Devleti, bir çok açıdan yetersiz kalmaya başladığı XVIII. yüzyılda, içinde bulunduğu çıkmazdan ve sıkıntılardan kurtulabilme yolunda Batıyı örnek almaya başladığı alanlarda bile kendine has olan disiplin anlayışını sürdürmeyi ve yaptığı bu çalışmalardan da, aynı ciddiyeti taşıyarak daha çok verim ve sonuç almayı amaçlamıştır.

Her devlette bürokratik veya diğer kadrolarda olsun mutlak surette istismar, görevi kötüye kullanma, sahtecilik ve devleti dolandırma gibi usulsüzlükler ve yanlışlıklarla karşılaşmak olağan bir durumdur. Bu ne kadar olağansa, bu tür durumlara karşı çeşitli önlemler almak ve almaya çalışmak da o derece doğaldır. Osmanlı devletinde, her sınıf memur için oluşturulmuş bir ceza yönetmeliği olduğu gibi, şehbenderlik müessesesi için de zamanla diğer ceza sistemlerinden de

¹⁴⁸ BOA. Âmedi Divân-ı Mektûbî Kalemî, No: 25/36, 18. CE. 1301

¹⁴⁹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 363.

esinlenerek bir disiplin ve ceza yönetmeliği oluşturulmuştur. Ayrıca, diğer memurlar için geçerli olduğu gibi şebhenderlere de sicil zorunluluğu getirilmiştir¹⁵⁰.

4.1.7.1. Teftiş Edilmeleri

Osmanlı Devleti son dönemde hazırladığı nizâmnâmeler çerçevesinde şebhenderlerin teftiş edilme usullerini de belirlemiştir. 1882-1884 düzenlemelerine göre şebhenderler her beş yılda bir devletin tayin ettiği müfettişler aracılığıyla teftiş edilirdi. *Umûr-ı Şebhenderî Müdüriyeti* bünyesinde kadrolu olarak bulunan müfettişler günü geldiğinde ayırım yapılmaksızın her sınıf şebhenderi teftiş için yola koyulurlardı. Teftiş esnasında bir şebhenderliğin yönetimi altında çeşitli yerlerde bulunan fahri şebhenderliklerde vazifeli şebhenderler vasıtasıyla teftiş edilir ve sonuçlar detaylı olarak kayıtlara geçirilirdi. Teftiş için görevlendirilmiş şebhendere veya müfettişe, gittiği yerin şebhenderinin aldığı maaşın bir misli kadar harcırah verilirdi. Ancak gidilen yer Asya kıtasındaki Batavya ve Bombay gibi uzak merkezler olursa, verilen harcırah bir mislinden iki misline kadar Hâriciye Nezâreti'nin insiyatifi dahilinde artırılabilirdi.¹⁵¹

Devletin resmi olarak gerçekleştirdiği teftişin yanında şebhenderlerle sürekli ilişki içinde olan tüccarlarında şebhenderlerin faaliyetlerini dolaylı olarak denetlediklerini, onların çalışmalarını gözlemlediklerini ve onlar üzerinde perde arkası bir kontrol mekanizması oluşturduklarını söyleyebiliriz. Örneğin, bir şebhenderliğin faaliyetlerinden tüccarlar memnun kalmaz ve şikayetlerinde haklı görülürlerse şebhender devlet tarafından görevinden alınrdı. Tüccarların, şebhenderlerle ilgili rahatsızlıkları genelde görevi kötüye kullanma; tarife dışı ücret talepleri, Osmanlı tüccarlarının zararına olacak şekilde hareket etme gibi hususlar örnek gösterilebilir.¹⁵² Diğer taraftan tüccarlar şebhenderler hakkında

¹⁵⁰ E. Z. Karal, a.g.e., VII., 334.

¹⁵¹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 370.

¹⁵² Bir aralık İngiltere'de şebhenderlik etmiş olan Dubrovnik'li Todori, İslam ve reâyâ tarafından tard olunan Malta şebhenderinin yerine tayinine dair (BOA. Hatt-ı Hümayûnları, No:21274, 1250); (Şebhenderleri işledikleri suçlar ve karışıkları usûlsüzlükler bölümündeki örneklerinde bazıları tüccarların şikayeti üzerine gündeme gelmiş ve soruşturulmuştur, bkz. dipnot 156 ve 164)

memnuniyetlerini gösterip ve devlete takdirlerini sunarak şehbenderlerin terfi etmelerinde rol oynayabilirler.¹⁵³

4.1.7.2. İşledikleri Suçlar ve Haklarındaki Şikayetler

Araştırmalarımız esnasında şehbenderlerin işledikleri suçlara, karıştıkları usulsüzlüklere ve haklarındaki şikayetlere dair karşılaştığımız belgelerden hareketle örnekler vererek, şehbenderlerin ve şehbenderliklerin bürokratik ve kurumsal ciddiyet ve sorumluluk açısından ne düzeyde olduğunu aktarmaya çalıştık.

1) Venedik şehbenderi Mösyö Serpos'un bir gemiye usulsüz bir şekilde pasaport verdiğine dair kançılara memurunun devlete şikayette bulunması.¹⁵⁴

2) Tebriz şehbenderi Ali Rasim Efendi'nin tüccarlardan gayri resmi bir surette para istemesi, bunun üzerine tüccarların şehbenderi, devlete şikayetleri.¹⁵⁵

3)Şehbenderhâne îcârından ve hasılatından zimmetine akçe geçirdiği anlaşılan Atina ve Pire şehbenderi Muhib Bey'in taht-ı mahkemeye alınması.¹⁵⁶

4) Savaçbulak şehbenderi Ragıb Bey'in şikayet üzerine Şûrâ-yı Devlet kararıyla taht-ı mahkemeye alınması.¹⁵⁷

5) Yunanistan Hükûmeti'nin, Yunan yetkililerine ve vatandaşlarına karşı tutumundan dolayı Atina ve Pire şehbenderi Hasib Efendi aleyhindeki şikayetleri.¹⁵⁸

¹⁵³ Messina'da fahri konsolos vekili olan Yanyalı Kostantin oğlu Lamro'dan Osmanlı tacirleri memnun bulduklarından ve Messina'da şehbender bulunmasına ahden müsaade edilmiş olduğundan kendisine resmen şehbenderlik tevcihi(BOA. Hatt-ı Hümayûnları, No:6015)

¹⁵⁴ BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:24/28, (11. R. 1265)

¹⁵⁵ BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:65/67, (23. M. 1270)

¹⁵⁶ BOA. Hâriciye İrâdeleri (1320-1334), No:4281, (1. R. 1327)

¹⁵⁷ BOA. Hâriciye İrâdeleri (1320-1334), No:4547, (9. ZA. 1329)

¹⁵⁸ BOA. Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Hukuk Kısmı Dosya Usûlî Envanteri, No:31/22 (22.07.1882)

6) Zimmetine para geçiren Atina sâbık başşehbenderi Dosyus Efendi'nin borcunun halledilmesi.¹⁵⁹

7) Kalas başşehbenderi Haydar Bey'in hakkındaki isnad ve şikayetler üzerine hesapların tetkiki için komisyon oluşturulması.¹⁶⁰

8) Tiflis başşehbenderi Feyzi Bey'in Batum'dayken bazı yolsuzluklara karıştığına dâir şikayetler.¹⁶¹

9) Kerç sâbık şehbender vekili Aleksandır hakkında usulsüzlük sebebiyle yapılan şikayetler.¹⁶²

10) Malta'da Devlet-i Aliyye şehbenderi Nikolas'ın İngilizler'le birlik olarak tüccar hakkında hıyanete başladığından dolayı görevden alınması ve bu olaya istinaden diğer şehbenderlerin tahkik edilmesi.¹⁶³

Bu örneklerde olduğu gibi daha bir çok olaydan bahsedebiliriz.¹⁶⁴ Şehbenderliklerde bu türden hadiselerin yaşanmasında en önemli faktörün şehbenderlerin aldığı maaşların, ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Ancak yaptıkları işlerde devlet denetiminin yetersiz oluşunun da, onların bu şekil istismarlara kalkışmalarında etken olduğu düşüncesindeyiz. Şehbenderliklerde işlenen suçlarla ilgili bir diğer nokta, şehbenderlik ağının genişlemesiyle, işlenen suç oranı ve sayısı artmıştır. İşlenen suçların ve yapılan istismarın devletin son yıllarına doğru artmış olması da bir tesadüf değildir. Zîrâ

¹⁵⁹ BOA. Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri, No: 418 (15-24), (05. 12. 1897)

¹⁶⁰ BOA. Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri, No: 419 (35), (08. 07. 1915)

¹⁶¹ BOA. Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri, No: 430 (32-53), (06. 10. 1905)

¹⁶² BOA. Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri, No:431 (27-67), (1906)

¹⁶³ BOA. Hatt-ı Hümâyûnlar, No: 16586, (1230)

¹⁶⁴ Krikor Hakimoğlu'nu dosyası, 1887:Poti'de şehbender vekili olarak harç yoluyla yetkisiz para toplaması ve görevinden azledilmesi ve Mehmed Mazhar Bey'in dosyası, 1902: Pasaport ve passavants tevziindeki suistimalleri ve görevden alınması (C.V.Findley, a.g.e., 354.)

Osmanlı Devleti'nin iyice zayıflamış ve dağılma noktasına gelmiş olması, teşkilatların denetlenmesini zorlaştırmış ve hatta imkansız hale getirmiştir.¹⁶⁵

4.1.7.3. Şehbenderlere Uygulanan Cezalar

Osmanlı Devleti'nde şehbenderlere uygulanan cezalar üçe ayrılmaktadır; Kınama cezası, geçici uzaklaştırma cezası ve memuriyetten çıkarma cezası

4.1.7.3.1. Kınama Cezası

Kınama cezası, şehbenderlere verilen en hafif ceza olup, şehbenderlerin devlet yetkililerince uyarılması ve dikkatlerinin çekilmesidir. Bir şehbenderin kınama cezası almasını gerektiren sebepler şunlardır:

- Vazifesinde tembellik yapması, görevini aksatması,
- Memuriyete yakışmayacak türde davranışlar sergilemesi,
- Genel asayişe ve düzene karşı hareket etmesi,
- Memurlukla bağdaşmayacak bir takım işlere karışması.

Şayet bir şehbender bu fiillerden birini işler, Tahkikâtlar ve gelen bilgiler neticesinde suçlu görülürse, Hâriciye Nâzırı tarafından düzenlenen yazılı belgeyle şehbendere kınama cezası verilir ve dikkati çekilirdi.¹⁶⁶

4.1.7.3.2. Geçici Uzaklaştırma Cezası

Kınama cezasına göre, biraz daha yaptırım özelliği olan bir cezadır. Bir şehbender kınama cezası kapsamında yer alan filleri işlediğinde, gözlemler ve Tahkikât lar neticesinde verilecek rapora göre şehbendere geçici uzaklaştırma cezası

¹⁶⁵ Her kaleme yüzlerce efendi bulunuyordu. Fakat içlerinde işe devam edenler pek azdı. Esasen herkes işe gelse, bu efendileri kalemlerin dar odalarına sığdırmak imkansızdı. Çok nadir devam eden gençler de, ancak öğleden sonra gelip işlerine başlardı. E.C. Parker'in hatıratında geçen bu durumun Osmanlı'nın yurtdışındaki diplomatlarının birçoğu için geçerli olduğunu bu hatırate dayalı olarak söyleyebiliriz. (Esat Cemal Parker, *Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hâriciye Hatıraları*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, 11-30.)

¹⁶⁶ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 365-366.

verilirdi. Geçici uzaklaştırma cezası alan şebenderin maaşının yarısı kesilir ve aldığı cezaya göre bir ay ile bir yıl arasında görevinden uzaklaştırılırdı.¹⁶⁷

Geçici olarak görevden uzaklaştırma cezası, Hâriciye Nezâreti'nin re'y ve kararıyla olurdu. Ancak bir şebenderlikte, amir konumunda bir şebender varsa ve bu şebender kendisine bağlı olarak çalışan şebenderler arasında bu fiilleri sürekli olarak işleyen birisini tespit ederse ve bundan emin olursa, bu memuru geçici olarak görevinden alabilirdi. Yalnız tüm bunları yaparken, yaptığı işlemleri yazılı olarak düzenlemeli ve en kısa sürede Hâriciye Nezâreti'ne bildirmeliydi. Geçici olarak görevinden alınan şebender, yaptıkları davranışları veya izlediği yol hakkında bağlı olduğu elçilikten izin almak kaydıyla açıklama yapabiliyordu.¹⁶⁸

4.1.7.3.3. Memuriyetten Çıkarma Cezası

Şebenderlere uygulanan yaptırım özelliği en fazla olan cezadır. Bu türden bir cezaya çarptırılan şebenderlerin suç olarak kabul edilen fiil ve davranışları şunlardır.

- a) “Kınama cezasını” gerektiren fiilleri ısrarla tekrar ederse,
- b) Memuriyet sorumluluğunu ağır bir şekilde ihlal ederse (aşağıdaki durumlar da olduğu gibi);

- Memurluk işleriyle alakalı çalışmalarını gizlemek
- Sorumluluğu dahilinde kullanılması gereken kaide ve kuralların aslını değiştirmek ve kuralları çiğnemek
- Hesap işlerinde usulsüzlük yapıp haksız kazanç elde etmek
- Aracılı veya aracısız ticaretle meşgul olmak.

Memuriyetten çıkarma cezası, Hâriciye Nezâreti'nin kararıyla ve pâdişâhın irâdesinin icrasıyla olurdu. Bu türden suçları işleyen şebender muhâkeme edilir ve yargı kararına göre hareket edilirdi. Şayet bir şebender cinayet veya tedip kanunlarına göre yargılanıp mahkum olmuşsa, yürürlükte olan nizâmnâmenin süresi

¹⁶⁷ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 365-366.

¹⁶⁸ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 366.

dolmuş ya da suç delilleri yok olup kişi cezadan kurtulmuş olsa dahi memuriyetten çıkartılırdı. Şehbenderlerin aldığı cezalar Umûr-ı Şehbenderî Müdüriyeti'nde bulunan "Memur Defterlerine" kaydedilir, suçlar ve cezalar bu şekilde belgelenirdi.¹⁶⁹

4.1.8. Umûr-ı Şehbenderî Müdüriyeti

1802 yılında oluşturulan şehbenderlik müessesesi 1836'da Hâriciye Nezâreti'nin kuruluşuna değin Reîs-ül Küttâblığa bağlı olarak çalışmıştır. Bu dönem içerisinde şehbenderlikle ilgili Reîs-ül Küttâblığı'n içinde özel bir birim yoktu. 1836 yılındaki gelişmelerle beraber dışişleri örgütünün yenilenmesine ve çehresinin değiştirilmesine rağmen yine de şehbenderlik memuriyetine dair işlerin koordinesi için ayrı bir birime gerek duyulmamıştır. Bu dönemde yapılan değişikliklerle beraber Hâriciye Nezâreti'ne direkt bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. Şehbenderlerin işleri, *Dîvân -ı Hümayûn* denilen bir birim dahilinde *Tahrîrât ve Tahrîrât-ı Ecnebiye* gibi kalemler tarafından yürütülmüştür. 1871 yılında Hâriciye Nezâreti'nde bazı değişiklikler yapılmış, ancak şehbenderlik müessesesiyle ilgili herhangi bir değişiklik olmamıştır. 1877 yılında ise daha önce şehbenderlerden sorumlu bir birim olan *Tahrîrât-ı Hâriciye Kalemî* dahilinde *Umûr-ı Şehbenderî Memuru* tayin edilmiş ve şehbenderlerin işlerinden sorumlu hale getirilmiştir.¹⁷⁰ 1882 yılındaysa, *Tahrîrât-ı Hâriciye Odası* dahilinde *Umûr-ı Şehbenderî Müdürü* tayin edilmiş, bir de yanına *Mümeyyiz* verilmiştir.¹⁷¹ Bu değişikliğin ardından kısa bir süre sonra *Umûr-ı Şehbenderî Kalemî* adıyla hizmet vermeye başlanmıştır. 1884 yılında kurulan *Umûr-Şehbenderî Müdüriyeti*; müdür, bir mümeyyiz, bir kontrol memuru ve altı nefer hulefadan oluşmuştur. Kurulduğunda, *Umûr-ı Şehbenderî Müdüriyeti*'nin siyasi, ticari ve idari işlere dair şehbenderliklerden ve elçiliklerden gelen evrâk ve yazıların incelenmesi, şehbenderlere basılı evrâk, defter, pul gönderilmesi ve şehbenderliklerle düzenli bir şekilde haberleşilmesi gibi sorumlulukları vardı. Ayrıca

¹⁶⁹ Şehbenderlerin aldığı cezalar personel sicil dosyalarına kaydedilirdi. Sicill-i Ahvâl Komisyonu ve şubeleri tüm personel faaliyetlerine dikkat edecekti. (C. V. Findley, a.g.e., 230.); E.Z.Karal, a.g.e., VII., 334; 1318 Hâriciye Salnâmesi, 366.

¹⁷⁰ 1295 Devlet Salnâmesi, 81-95.

¹⁷¹ 1300 Devlet Salnâmesi, 93-104.

Umûr-ı Şehbenderî Müdüri, Hâriciye Nezâreti Encümeni'nin azalığını yapmaktaydı.¹⁷² Daha sonra bir ara *Umûr-ı Şehbenderî Müdüriyeti Dâiresi* adıyla özel bir şube haline getirilmiştir.¹⁷³ 1888 yılında yapılan bu değişikliğin ardından, kalan yıllar içerisinde de bu Müdürlükle ilgili çeşitli değişiklikler yapılmış; bazen küçültülmüş, bazen büyütülmüştür. Sık sık değişikliklere gidilmesi ister istemez bu Müdüriyetin çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Müdüriyet, kadro olarak en geniş düzeye 1907 yılında ulaşmış ve bu yılda 25 kişi hizmet vermiştir.¹⁷⁴

Umur-ı Şehbenderî Müdüriyeti Çalışanları (1907):

Müdür	Ser Mübeyyiz
Muâvin-i Evvel	Evrâk Müdürü
Muâvin-i Sâni	Muâvin
Ser Halife	Mümeyyiz-i Evvel
Mümeyyiz-i Evvel	Mümeyyiz-i Sâni
Mümeyyiz-i Sâni	Şehbenderler Birinci Müfettişi
Mümeyyiz-i Sâlis	Şehbenderler İkinci Müfettişi
Mümeyyiz-i Râbi	Şehbenderler Üçüncü Müfettişi
Mümeyyiz	Kontrolör Muâvini
Mümeyyiz	Kontrolör Muâvini
Ser Müsevvid	Şehbenderler Müfettiş Muâvini

Kurulduğu günden itibaren Osmanlı'nın yıkılışına ve hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına değin hep aynı alanlarda vazife almış olan *Umûr-ı Şehbenderî Müdüriyeti*'nin vazifeleri üç ana kısma ayrılmaktadır.

4.1.8.1. Birinci Kısımın Vazifeleri¹⁷⁵

-Yabancı devletlerle imzalanacak olan şehbenderlik sözleşmeleri kanunlarının hazırlanması ve bu konuda teşkil edilecek komisyon tutanaklarının düzenlenip yazılması

¹⁷² 1302 Hâriciye Salnâmesi, 238-240.; C.V.Findley, a.g.e., 271.

¹⁷³ 1306 Hâriciye Salnâmesi, 243-255.

¹⁷⁴ 1326 Devlet Salnâmesi, 225-245.

¹⁷⁵ Hâriciye Nezâreti Celîlesi Umûr-ı İdâriye Müdüriyeti Umûmiyesi Şuabâtının Vazifelerini İçeren Ta'limâtname, (07.02.1331), 3-4.

-Hazırlanan sözleşmelerin tatbiki nedeniyle yabancı ülke ve Osmanlı elçilikleriyle ve ilgili dairelerle haberleşilmesi,

-Şehbenderlerin, nizâmnâme, ta'limâtname ve tarife hükümlerine uygun işlem yapıp yapmadıklarını araştırmak ve aykırı uygulamalar nedeniyle Hâriciye Nezâreti'ne takdim ile beraber şehbenderlere, bu hususta uyarı gönderilmesi

-Kanunlar ve nizâmnâmelerin, şehbenderlerce iyi niyetle tatbik edilmesi yönünde gereken açıklamaları içeren ta'limâtname kaleme alınması ve elçilikler vasıtasıyla şehbenderliklere ulaştırılması,

-Şehbenderlerden gelen hesap evrâkının incelenmesiyle, tarife ve nizâmnâmelere aykırı olanlara tebligat gönderilmesi

-Devir teslim tutanaklarının özel deftere kaydedilmesi ve muhasebeye verilmesi,

-Tüm pasaport işlemlerinin yerine getirilmesi,

-Şehbenderlik İşleri Kalemî'nin birinci kısmına ait olarak havale edilen tüm evrâkın, karalama ve beyazlatma ve sarılı evrâk suretlerinin gönderilmesi.¹⁷⁶

4.1.8.2. İkinci Kısımın Vazifeleri¹⁷⁷

-Osmanlı vatandaşlarının doğum, ölüm, nikah gibi işlemlerine ait şehbenderlerin gönderdiği cetvellerin incelenmesi,

-Yabancı memleketlerdeki Osmanlı vatandaşlarına ait nüfus kayıt işlemlerinin incelenmesi,

¹⁷⁶ Karalama yani tesvid: müsvedde yazma, bir yazıyı daha sonra temize çekilmek üzere yazma, beyazlatma yani tebyiz: müsvedde olarak yazılanı temize çekme, beyaza çekme (Ş. Sami, a.g.e.,379. ve 405.)

¹⁷⁷ Hâriciye Nezâreti Celîlesi Umûr-ı İdâriye Müdüriyeti Umûmiyesi Şuabâtının Vazifelerini İçeren Ta'limâtname, 07.02.1331, 4-5

-Merkez ve taşra dairelerinde, yabancı memleketlerinde bulunan Osmanlı vatandaşlarına ait işlere dair ortaya çıkan yazışmalar ve tezkereler üzerine elçiliklere ve şebenderliklere tebligat gönderilmesinin ardından alınacak cevapların, ilgili ve merkez ve taşra dairelerine gönderilmesi,

-Osmanlı vatandaşları hakkındaki meselelere dair şebenderlerin gönderdiği izahat ve bilgilere cevap verilmesi,

-Yabancı memleketlerde bulunan Osmanlı vatandaşlarından maaş sahibi olanların, yoklaması ve bu gibilerden maaş alacaklara ait işlemlerin yapılması,

-Devlet hizmetinde bulunan Osmanlı vatandaşlarının tüm askerlik işlemleri hakkında gerek şebenderler, gerek Hâriciye Nezâreti ve vilayetlerle haberleşilmesi ,

-Yabancı memleketlerde bulunan Osmanlı vatandaşlarının tüm askerlik işlemleri hakkında gerek şebender, gerek Hâriciye Nezâreti ve vilayetlerle haberleşilmesi,

-Şebenderlik İşleri Kalemî'nin ikinci kısmına ait vatandaşların işleri hakkında İstanbul'daki yabancı elçiliklerle haberleşilmesi,

-Bu kısma dahil olup da, yabancı ülke vatandaşlarının işlerine dâir elçiliklerden alınan teklifler üzerine ilgili dairelerle haberleşilmesi,

-Bu kısma ait olarak havale edilen tüm evrâkın "karalama ve beyazlatma işlemleriyle, sarılı evrâkın" suretlerinin gönderilmesi.

4.1.8.3. Üçüncü Kısmın Vazifeleri¹⁷⁸

-Tüm şebenderlerin göreve atanması ve görevden alınmasına dair *Hâriciye Encümeni*'nce alınmış olan kararları tamamlama işlemleri ve Osmanlı Devleti memurluğuna ulaşmış kişilerin berâtlarının gönderilmesi ve bunların memurluklarının, bağlı oldukları elçiliklere bildirilmesi,

¹⁷⁸ Hâriciye Nezâreti Celîlesi Umûr-ı İdâriye Müdüriyeti Umûmiyesi Şubâtının Vazifelerini İçeren Ta'limâtname, (07.02.1331), 5

-Yabancılara “Oturma Belgesi” verme usûlü olan memleketlerde Osmanlı vatandaşının oturumunu kolaylaştırma konusunda gereken işlemlerin yapılması,

-Yabancı memleketlerde bulunan Osmanlı vatandaşlarının veyahut yabancı memleketlerde bulunan tüm vatandaşların işlerine dair merkezi dairelerden gelen tebligatların özel deftere kaydedilmesi,

-Vazifeli şebenderlere ait tüm iş ve işlemler hakkında ya doğrudan doğruya ya da elçilikler vasıtasıyla şebenderlere gelen yazıların yazılması,

-Şebenderlerce talep edilen basılı evrâk ve defterlerin, sancak, arma, mühür ve resimlerin hazırlanıp gönderilmesi için gereken işlemlerin yapılması,

-Şebenderlik İşleri Kalemî'nin üçüncü kısmına ait olarak havale edilen tüm evrâkın “karalama, beyazlatma işlemlerinin, sarılı evrâk ” suretlerinin gönderilmesi.

4.2. ŞEBENDERLİĞİN İŞLEYİŞİ

4.2.1.Şebenderhânelerde Bulunan Defterler, Evrâk ve Evrâkla İlgili İşlemler

Osmanlı Devleti'nin dış dünya ile bağlantısını sağlayan teşkilatlardan biri olan şebenderlikler, bir çok resmi işlemin görüldüğü belirli bir sisteme göre sayısız yazılı evrâkın hazırlandığı ve tanzim edildiği yerler olması nedeniyle kurumun işleyişi hakkında bu yönden bilgi almak daha kolay olmuştur. Bu işlemler ve kayıtlar sayesinde devletin denetleme, düzenleme sistemi ve işlerin takibi hususunda bilgi almak mümkün olmuştur.

Osmanlı Devleti, şebenderlere yüklediği hemen hemen her vazifenin işlemlerinin ayrı ayrı yapılmasını istemiş ve çok detaylı bir evrâk kayıt sistemi geliştirmiştir. Ancak tüm bunların oturması uzun zaman almıştır. Başlangıç yıllarında bu müesseseyeyle ilgili gelişmiş bir sistem söz konusu değildir. Fakat, XIX. yüzyılın

sonlarına doğru şebbenderlik işlerinde de muazzam bir evrâk kayıt sistemi geliştirilmiştir;¹⁷⁹

Şebbenderhânelerde bulunan bu defterlerin isimleri aşağıdaki gibidir:

Büyük Defter (Defter-i Kebir)	İmza Onayı
Nüfus Kayıt Defteri	İdâre ve Mukavele Muharrirliğine Ait
Tâbiyyet Kısmı	Evrâk
Doğum Kısmı	Muhâsebe
Evlenme Kısmı	Resmi Yazılı Belgeler
Ölüm Kısmı	Telgrafnâmeler
Pasaport Vizesi	Emanet Defteri
Gidip Gelen Gemilerin Evrâkı	Adli İşlere Ait Evrâk
Şebbender Kararnâmesi ve Emirnâmesi	Pul Defteri
Sıhhiye Patente Vizesi	

Evrâkla ilgili işlemlerde şebbenderler, verdikleri evrâka pul yapıştırarak ve pul defterine sıra numarasına göre kayıt yapacaklardı¹⁸⁰. Kayıtle beraber pulların üzerine tarihi işlenecek ve “vergisi alınmıştır” şeklinde bir mühür basılacaktı. Şebbenderler, yukarıda bahsettiğimiz defterleri olduğu gibi koruyacak ve kullanacak, herhangi bir nedenle defterlerden birinin sayfası yırtılmayacak ve yazılar kazınmayacaktı. Şayet bir şebbender bir defterin üzerindeki yazıyı kazır veya bir sayfasını yırtarsa, yasal düzenlemelere aykırı hareket ettiği için cezalandırılacaktı. Evrâkla ilgili işlemler sırasında herhangi bir hata olursa, kırmızı mürekkeple üzeri çizilecek ve doğrusu altına yazılacak ve gerekli açıklama yanına yapılacaktı¹⁸¹. Şebbenderlerin resmi işlemler sırasında kullandığı evrâkın ve defterlerin büyük bir bölümü Hâriciye Nezâreti’nden basılı olarak gelirdi. Şebbenderlerin bunları tekrar bastırmaya yetkisi yoktu.¹⁸² Ayrıca bir şebbender görevden alındıktan ve görevini bıraktıktan sonra kesinlikle şebbenderliğin nüfuzunu, yetkisini, evrâkını ve mührünü

¹⁷⁹ BOA. Âmedi Divân-ı Mektûbî Kalemî, 25/20, (10. S. 1301); 1318 Hâriciye Salnâmesi, 383-384

¹⁸⁰ Maliye Nezâreti Vâridât Defteri, No:4687, 2., 32., 113., 355.,443. ve 490., (1328-1329)

¹⁸¹ Triyeste şebbenderinin İtalyan donanmasını protesto etmesiyle ilgili gönderdiği belge bu durma iyi bir örnektir. Zirâ belgede üzeri çizilerek tekrar kaleme alınmış birçok cümle var. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:20/82, 9. B. 1264)

¹⁸² 1318 Hâriciye Salnâmesi, 383-384.

kullanamazdı.¹⁸³ Devletin, kullanılan evrâk hususunda bu şekilde kararlar almasında olası usulsüzlükleri, sahtekarlıkları engellemeyi amaçladığını ve işlemlerin daha rahat takip edilmesini ve yürütülmesini düşündüğünü söyleyebiliriz.

Yukarıda bahsettiğimiz kararlar ve evrâk dışında kalan *Kançılarya Eşya Defteri*, şebenderhânelerin yazı işleri sorumlusu olarak tanınan kançılarya memurlarının, şebenderhâneye ve kişilere ait olan eşyaları ayrıntılı olarak kaydettiği defterdir. Şebenderler görevlerini tamamladıktan sonra, yeni şebendere görevi devrederken tüm kayıtları gözden geçirilir ve karşılıklı olarak onaylandıktan sonra devir teslim gerçekleşirdi. Tüm bu işlemlerle beraber üçer nüsha olarak hazırlanan defterlerden biri şebenderhâneye, bir diğeri eski şebenderde kalır ve diğeri ise Hâriciye Nezâreti'ne gönderilirdi.¹⁸⁴ Devlet, şebenderhânelerde *Eşya Defteri* uygulaması ile devletin malına sahip çıkarak şebenderhâneler içersinde eşya alım satım işleriyle ilgili olabilecek yanlışlıkları bu şekilde engellemeye çalışırdı.

4.2.2. Haberleşme Anlayışı ve Sistemi

Hızla gelişen ve değişen bir dünyada Osmanlı Devleti, şebenderlikleriyle mümkün olduğunca hızlı ve seri iletişim kurmaya mecburdu. Zaten böyle bir müessesenin kurulmasındaki ana amaçlardan birisi dünya ülkeleriyle olan bağlantıyı daha sağlıklı hale getirip, Osmanlı Devleti'nin lehine ve aleyhine olabilecek gelişmeleri yakından takip edebilmektir. XIX. yüzyıl içerisinde bir çok alanda kendine Batı'yı örnek alarak reformlar yapan Osmanlı Devleti, haberleşme sisteminde de Batıda meydana gelen gelişmeleri kendine örnek alarak yeni adımlar atmıştır. II. Mahmud Dönemi'nde Osmanlı Devleti, düzenli bir posta örgütünü devreye sokarken,¹⁸⁵ Abdülmecid Dönemi'nin son yıllarında telgrafla haberleşme

¹⁸³ Fiyume şebenderliğinin lağvından sonra dahi şebender-i sâbık Nikolaki Efendi'nin evrâk, imza ve mühür kullanmasından dolayı hakkında kanuni takibat yapılması (*Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri*, No:419 (25-30), 1. 3. 1914)

¹⁸⁴ 1318 Hâriciye Sahnâmesi, 365.

¹⁸⁵ E. Z. Karal, a.g.e., V., 156-157.

sisteminin temelleri atılmış ve Sultan Abdülaziz Dönemi'nde ise, telgraf sistemi tam olarak hizmete sokulmuştur.¹⁸⁶

Şehbenderlerin, haberleşmeleri bir çok alandaki ilişkilerde ve işleyişte olduğu gibi çeşitli kurallara bağlanmıştı. Şehbenderler haberleşme hususunda tamamen serbest bırakılmamıştır. Örneğin devlet bir Şehbenderin, şehbenderhâneyle ilgili her ne konu olursa olsun bulunduğu memleketin yetkilileriyle doğrudan doğruya devlet haberleşmesine izin vermemiştir. Şayet bu yetkililerle bağlantı kurmak zaruret ise bunu onlar adına elçiliklerin yapması istenmiştir. Şehbenderler, Hâriciye Nezâreti'nin gönderdiği tüm yazılı belgelerin bir suretini, Osmanlı Devleti'ni diplomasi alanında birinci dereceden temsil eden elçilere de göndermesi ve bu şekilde onların da meselelerden haberdar edilmesi istenmiştir.¹⁸⁷

Şehbenderler, olan olayların ve meselelerin boyutuna göre yabancı devlet konsololarıyla haberleşebilirlerdi, ancak konuları nedeniyle yabancı devlet elçileriyle görüşmeleri yasaktı. Şayet yabancı devlet elçileriyle muhatap olunacak olursa, bu görevi elçiler yerine getirecekti. Ayrıca şehbenderler, gerektiğinde komşu yerlerdeki Osmanlı şehbenderleri ve diğer memurlarıyla irtibat kurabilecekti. Fakat bu haberleşmelerin birer nüshasını Hâriciye Nezâreti'ne ve bağlı bulunduğu elçiliklere göndereceklerdi. Resmi haberleşmeye dâir tüm yazılı belgelerden başka, şehbenderler tarafından imza edilecek tüm evrâk şehbenderhânenin resmi mührüyle mühürlenecekti. Yapılan haberleşmelerin her biri için ayrı yazı kaleme alınacaktı. Telgraf haberleşmelerine gelinceyse, bu hizmet genelde şehbenderhânenin resmi işlemleri için kullanılmaktaydı, şehbenderlerin gidiş, izin veya maaşlarıyla ilgili meselelerden dolayı devlete telgraflar çekilirdi. Ancak olağanüstü durumlar olduğunda Osmanlı vatandaşlarının işleri için de telgraf kullanılırdı.¹⁸⁸

---

¹⁸⁶ E. Z. Karal, a.g.e., VII., 273.

¹⁸⁷ Atina sefâretinin Pire, Yenişehir, Tırhala, Galos ve Şıra şehbenderlerinden bölgeleri dahilindeki çete ve benzeri teşekküllerin sefârete bildilmesi yönünde ta'limât. (G. K. Söylemezoğlu, a.g.e., 222. 1318 Hâriciye Salnâmesi, 380-381.

¹⁸⁸ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 381.

V. BÖLÜM

ŞEHBENDERLİK MEMURLARININ GÖREVLERİ

XIX. yüzyılın başlarında ilk şehbender tayini gerçekleştirildiğinde Osmanlı Devleti, şehbenderlerinden Osmanlı tüccarlarının menfaatlerini gözetmelerini, ticari faaliyetlerde onlara yardımcı olmalarını ve devletin uluslararası alanda ekonomik çıkarlarını gözetmelerini istemekteydi. Ancak zamanla uluslararası alanda özellikle konsolosluk ilişkilerinde ve dünyada yaşanan diğer gelişmeler sebebiyle Osmanlı Devleti şehbenderliklerin görevlerini artırmıştır. Biz de araştırmamızın bu bölümünde şehbenderlerin bu görev alanlarını ve görevlerini irdelemeye çalışacağız.

5.1. İDARİ GÖREVLERİ

5.1.1. Pasaport İşlemlerinin Yürütülmesi

Pâdişâh II. Mahmud, Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketlerin büyük önem veren hükümdarlardan birisi olmuştur. Bir çok alanda ıslahât yapan ve ıslahatlarda kendine genelde Batıyı örnek alan II. Mahmud, yabancı devletlerle olan münasebetlerde yeni bir süreç başlatmış ve daha önce Osmanlı Devleti'nde olmayan pasaport uygulamasına geçişi sağlamıştır. Bu uygulama ile yalnız yurt dışına çıkan Osmanlı vatandaşları için pasaport şartı getirilmiştir. Bu karara kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'nde yabancı ülkelere giden Osmanlı vatandaşları olsun, elçileri olsun gidecekleri ülkenin Osmanlı'daki elçiliğinden pasaport almak zorundaydılar.¹⁸⁹ Osmanlı Devleti'nde kendi vatandaşları için daha öncesinde pasaport uygulaması olmadığı gibi, yabancılar için de bu veya buna benzer bir şart söz konusu değildir. Bu nedenle, yabancı devletlerin vatandaşları Osmanlı topraklarına daha rahat gelip gidiyorlardı. Ancak siyasi bütünlüğünü zamanla kaybettiği için bu durum, devlet

¹⁸⁹ E. Z. Karal, a.g.e., V., 156-157.

açısından tehlikeli ve riskli bir hal almıştır. Nihayetinde, 1869 yılında alınan kararla, yabancılar için de “Pasaport ve Mürûr Tezkeresi” kararı çıkartılmıştır.¹⁹⁰

Birinci Meşrutiyet sonrasında yapılan düzenlemelere göre, Osmanlı ülkesine gelip giden yabancıların pasaport işlemlerinde şebenderlere büyük sorumluluklar verilmiştir. Şebenderler, imtiyazlı veya muhtâriyetli eyaletler dahil olmak üzere Osmanlı topraklarına her kim gelirse gelsin, mutlak surette bu kişilerin pasaport işlemlerine büyük titizlik gösterecek ve vizesiz bir şekilde ülkeye girişlerine müsâade etmeyeceklerdi¹⁹¹. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, Osmanlı Devleti'nin her yerde şebenderliği bulunmadığı için, bu ülkelerden gelen kişilere, geldikleri ülkelerin vizesini almaları kaydıyla girişlerine izin verilecekti.¹⁹²

Şebenderler, pasaport işlemleri sırasında kişilerden vize için, devletin resmi olarak belirlediği tarifelere göre vergi alırlardı. Osmanlı vatandaşlarından birinin sahip olduğu pasaportun süresi şayet dolarsa, pasaport o şehrin şebenderliğince alıkonulacaktır. Pasaportu elinden alınan kişiye, “Tâbiyet İlmuhaberi ” verilecek ve yasal olarak o ülkede bulunmasına olanak sağlanacaktır. Ayrıca şebender, Osmanlı tâbiyetinden olduğunu ispat edemeyen hiçbir kimseye pasaport vermeyecek ve bu kişinin işlem yapmasına da müsâade etmeyecekti.¹⁹³

Şebenderlerin tüm bu işlemleri yaparken bir taraftan kişilerin mağdur edilmemesine dikkat etmeleri, bir taraftan da devletin menfaatlerini de gözetmeye gayret etmeleri gerekiyordu. Bilhassa Osmanlı topraklarına girişi yasak olan, şebenderliğin bulunduğu yerde bir suç işlemiş fakat hakkındaki karar henüz adli makamlarca kesinleşmemiş olanlara, ya da ülkeye girişi, güvenlik, asayiş ve devlet düzeni açısından sakıncalı görülen kişilere, kesinlikle vize verilmeyecektir.¹⁹⁴ Şayet

¹⁹⁰ E. Z. Karal, a.g.e., VII., 273.

¹⁹¹ Arz-ı Filistin'e gidecek olan üç kabile züvâr-ı hristiyanıye için Avusturya Hükümeti tarafından i'tâ olunacak müşterek pasaportların şebenderhanece vize edilmesine dâir (BOA. Hâriciye İrâdeleri, No:3854, 21. R. 1326)

¹⁹² 1318 Hâriciye Sahnâmesi, 390.

¹⁹³ 1318 Hâriciye Sahnâmesi, 391.

¹⁹⁴ Gruplar halinde seyahat eden Bohemyalı çingenelerin İtalya'ya gidiş için pasaport istemeleri hususunda Yunanistan'daki Osmanlı şebenderliğine gelen emirle, geçişe izin verilmemesi. (Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Hukuk Kısmı Dosya Usûlü Envanteri C.1, No:29, 03.06.1875).; Osmanlı topraklarına giren mültecilere devletin isteği doğrultusunda Şıra şebenderinin izin vermemesi ve mültecilerin gönderilmesi. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No27/3, 26. N. 1265); 1318 Hâriciye Sahnâmesi, 391.

şehbender bu türden özelliklere sahip olan bir kişiye vize verirse, bundan sorumlu tutulacak ve tahkikât neticesine göre cezalandırılacaktır.¹⁹⁵ Aynı şekilde şehbenderler devletin aradığı kaçakların bulunmasını yardım edecek, şayet görev yaptıkları kente ve ya yakınlarında olduğunu haber alırsa şahsın yakalanması için imkanlarını seferber edecekti¹⁹⁶

5.1.2. Vergilerin Alınması ve Vergi Sisteminin İşleyişindeki Sorumluluklar

Vazifeli veya fahri şehbenderler tarafından verilecek veya imza edilecek tüm resmi evrâk dan vergi alınması devletce istenmiştir. Vergiler alınırken de, alınan verginin karşılığı olarak evrâk ın üzerlerine pul yapıştırılması şart koşulmuştur. Bu pullar Hâriciye Nezâreti'nce şehbenderhânelere mu'tâd olarak gönderilir ve şehbenderlerin yaptıkları işlemlerde bunları kullanması sağlanırdı. Altı çeşit pul işlemler esnasında şehbenderler tarafından kullanılırdı. Bu pullara, 50, 20, 10, 5 kuruşluk, 20 paralık ve bedelsiz olarak kıymet biçilmiştir. Altıncı çeşit pul, bedelsiz veya masraflarıyla verilen evrâk için kullanılırdı. Diğer pullar ise, yapılan işin nev'ine göre kullanılır, ancak bir pul, kıymetinin yarısı karşılığında kullanılamazdı.¹⁹⁷ Örneğin 10 kuruşluk bir pul, 5 kuruşluk bir iş için kullanılamaz, doğrudan 5 kuruşluk bir pul kullanılması gerekirdi.

Vazifeli ve fahri şehbenderler işlemler sırasında kullandıkları pulların hesabını, her üç ayda bir, Hâriciye Nezâreti'ne göndermek mecburiyetindeydiler. Ayrıca her altı ayda bir, işlemler sırasında kullanmadıkları veya kullanamadıkları pulları Hâriciye Nezâreti'ne göndermekle yükümlüydüler Buna karşılık Nezâret

¹⁹⁵ Venedik şehbenderi Mösyö Sarpos'un gemiye verdiği pasaport sebebiyle kançılara tarafından Hâriciye Nezâreti'ne şikayet edilmiş ve şehbenderden, yaptığı işleme dâir cevap istenmiştir. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No: 24/81, 6 CA 1265); 1318 Hâriciye Salnâmesi, 391.

¹⁹⁶ Kavâim-i Nakdiyye sahtekarlığıyla itham olunan ve Şira tarafına kaçan şahsa dâir Şira şehbenderinin devlete mektup göndermesi (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:65/77, 26. M. 1270)

¹⁹⁷ Misalen, 1326 senesinde Berlin şehbenderliğine, 1000 tane 20, 2600 tane 10 kuruşluk, 200 tane meccâni (beleş) pul gönderilmiştir. Vaşington başşehbenderliğine, 150 tane 50, 150 tane 20, 150 tane 10, ve 150 tane 5 kuruşluk pul gönderilmiştir. (Mâliye Nezâreti Vâridât Defteri, No:4687, 1328-1329, 2. ve 355.); 318 Hâriciye Salnâmesi, 371-372.

işlemler için yeniden pul gönderirdi. Şehbenderlerin vermiş veya imza etmiş olduğu resmi evrâka pul yapıştırılmadığında, belgelerin veya verilen evrâka geçerliliği söz konusu değildi.¹⁹⁸ Bu neticeden dolayı kişi şayet bir zarara uğrarsa, şehbender bundan mesul tutulur ve zararın büyüklüğüne göre Hâriciye Nezâreti'nin öngördüğü disiplin yönetmeliği uyarınca cezalandırılırdı. Şehbenderler, belirlenen tarifeler gereğince altı ayrı alanda işlem yaparak vergi almışlardır.

5.1.2.1. İdâri Alana Ait Evrâk İşlemleri

Pasaport, pasaport vizesi, mürûr (geçiş tezkeresi), sıhhiye patente vizesi, Tâbiyet ve Tescîl Tâbiyeti İlmuhaberi ve Himâye patentesi gibi hususlarla ilgili işlem yaparak vergi alınıp, evrâk verilmiştir. Yapılan işlemlerle ilgili alınan vergilere örnek vermek gerekirse, 1900 tarifelerine göre yapılan işlemler neticesinde en az 10, en fazla da 100 kuruş vergi alınmıştır.¹⁹⁹

5.1.2.2. Gidip Gelen Gemilere Ait Evrâk İşlemleri

Yük getiren veya götüren, yolcu getiren veya götüren gemilerle ilgili işlemler veya boş olarak gidip gelen gemilerle ilgili işlemlerin evrâkı düzenlenir ve vergi alınır. 1900 yılını tekrar örnek alırsak bu alanda yapılan resmi işlemler için, en az 5 para, en fazla 200 kuruş vergi alınır.²⁰⁰ Zaman zaman da olsa ticaret gemilerinin vergilerini ödemedikleri görülmüştür.²⁰¹ Şehbenderler böyle durumlarla karşılaştıklarında, gemi kaptanı ile irtibata geçerek gerekli uyarıları yapar ve resmi işlemlerini yapmazdılar. Ancak durum sonradan farkedilirse devletin yetkili mercilerine konu bildirilir ve gerekli önlemlerin alınması istenirdi. Şehbenderler bu

¹⁹⁸ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 371-372.

¹⁹⁹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 426.

²⁰⁰ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 427-429.

²⁰¹ Devlet-i Aliyye tüccarından Osman Kaptan'ın Cenova şehbenderine Resm-i Şehbenderiye vermemiş olması ve şehbenderin bunu devlete bildirmesi. (BOA. Hâriciye Mektûbî Kalemî, No:14/61, 20.ZA.1262)

tür usulsüzlüklerle sık sık karşılaştıklarında konuyla ilgili rapor hazırlayarak durumu devlete bildirirlerdi.²⁰²

5.1.2.3. Nüfus Kaydına Ait Evrâk İşlemleri

Doğum, ölüm, nikah gibi Osmanlı vatandaşlarının meseleleriyle ilgili işlemler, evrâk düzenlenerek halledilirdi. Bu alanda yapılan resmi işlemler neticesinde de 1900 yılına göre, en az 10, en fazla 30 kuruş arasında vergi alınmıştır.²⁰³

5.1.2.4. Hukuki ve Ticari İşlere Ait Evrâk İşlemleri

Vasiyetnâme, sulhnâme, raporte, şebender kararname, şebender emirname ve diğer hukuki, ticari işlere dâir tarife dışında kalan evrâkın hazırlanmasıdır. Bu alan dahilinde yapılan işlemlerden, 1900 yılına göre en az 10, en fazla 50 kuruş alınmıştır.²⁰⁴

5.1.2.5. Mukavelât Muharrirliğine Ait Evrâk İşlemleri

Tahkimnâme, genel ve özel vekâletnâme, protestonâme, tasarruf İlmühaberi ve her çeşit ticaret kontratosu ve şirket mukavelenâmeleri gibi evrâkla ilgili işlemlerin yapılmasıdır. Bu kısımda yapılan işlemlerden dolayı 1900 yılına göre, en az 20, en fazla 100 kuruş alınmıştır.²⁰⁵

5.1.2.6. Bunların Dışında Kalan Çeşitli Evrâkla İlgili İşlemler

Tarife dışında kalan, belirlenmemiş veya belirlenememiş hususlarla ilgili hazırlanan ilmühaber ve zabıtnâmeler, ticaret malı veya ev eşyasıyla ilgili belgeler,

---

²⁰² Yunan limanlarına uğrayan Osmanlı kaptanlarının şebenderlik tarifelerine riayet etmediklerine dair bir raporun hazırlanarak Hâriciye Nezâreti'ne gönderilmesi. (BOA. Hâriciye Mektûbî Kalemî, No:14/80, 8.Z.1262)

²⁰³ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 431.

²⁰⁴ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 432.

²⁰⁵ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 432-433.

Türkçe ve Fransızca dışında başka bir lisanda evrâk istenmesi sebebiyle yapılan işlemlerdir. 1900 kayıtlarına göre yapılan işlemler neticesinde en az 20, en fazla 30 kuruş alınmıştır²⁰⁶.

Bu yapılan işlemlerde kullanılan belgelerden pasaport, tasdiknâme ve diğer basılı evrâk Hâriciye Nezâreti'nce şebenderliklere gönderilmiştir. Şebenderlerin bu evrâkı kendi yetkisini kullanarak çoğaltması katiyen yasaktır. Şebenderler, yapılacak olan işlemlerde alınacak olan vergilerin belirlenen tarife dahilinde olmasına dikkat edecekler ve tarifelerin şebenderhâne duvarına asılmasını sağlayacaklardı. Şayet tarife dışına çıkılırsa, şebender bundan sorumlu tutulacak ve yasal düzenlemeler dahilinde yapılan usûlsüzlüğün büyüklüğüne göre kişiler cezalandırılacaktı.²⁰⁷

Şebenderhânelerde bir iş için ayrılan azami süre üç saat olarak belirlenmiştir. Bir kişinin işi şayet belirlenen bu süreden önce bitse bile tam vergi alınacaktır. İşlemler sırasında hazırlanan zabıtnâme müsveddeleri için vergi alınmayacak, ancak kopye ettirilen her evrâk için vergi alınacaktı. Bir kişinin resmi işlemleri yapılırken, bulunulan şehrin usûl ve kaidelerince ödenmesi gereken, mağaza, hekim ve bakım, bilirkişi ücretleri gibi giderler vergi dahilinde alınacak ekstradan bir ücret talep edilmeyecektir. Şebenderler, yapılan işlemler neticesinde elde ettikleri hasılatı, şebenderhânenin bilinen ve gerekli giderlerini karşıladıktan sonra, kalanı her üç ayda bir Hâriciye Nezâreti'ne göndereceklerdir. Bu kalan hasılat gönderilirken, şebenderhâne masrafları olarak gösterilenler "Giderler Defteri"ne kayıt edilerek beraberinde gönderilecektir.²⁰⁸

Yapılan işlemlerin resmi olması sebebiyle devlet, evrâkı belirli bir standarda oturtmuş olup, olabilecek yanlışlıkları ve karışıklıkları koyduğu kaidelerle baştan engellemeye çalışmıştır. Örneğin Fransızca olarak hazırlanan bir evrâkta her satır 12 haceden, her sayfa 25 satırdan oluşacak ve en fazla iki sayfa olacaktı. Türkçe olarak

²⁰⁶ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 432-433.

²⁰⁷ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 372-373.

²⁰⁸ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 372-373.

hazırlanan bir evrâk ise 25 satır ve tek sayfa olacaktır. Bu kaideler şehbenderlerin düzenlediği zabıtnâme ve benzeri evrâk için geçerlidir.²⁰⁹

5.1.3. Osmanlı Vatandaşlarının Doğum, Ölüm, Evlilik, Miras ve Nüfus Kaydı Gibi İşlemlerin Yürütülmesi

Osmanlı Devleti, yabancı ülkelerin onlarca liman şehrine gönderdiği şehbenderlerden, kendi vatandaşlarının ticari işlerini takip etmelerinin yanında, onların sosyal yaşantıları içinde gerçekleşen doğum, ölüm, evlilik, nüfus kaydı gibi meseleleriyle de ilgilenip, sorunların çözümünde onlara yardımcı olmalarını istemiştir.

Geçmiş yılları ve yüzyılları düşündüğümüzde Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerde yaygın olarak vatandaşı bulunmadığı için bu türden meselelerin çözümü için devlet, pek tabii olarak bir yapılanmaya gitme gereği hissetmemiştir. Ancak şehbenderliklerin oluşturulması ve bu işin bir düzene oturtulması neticesinde Osmanlı tüccarlarının ve vatandaşlarının yabancı devletlerle olan münasebeti yoğunlaşmış ve yabancı memleketlere yerleşenlerin sayısı artmıştır. İşte tüm bu gelişmeler nedeniyle devlet, vatandaşlarının doğum, ölüm, evlilik gibi meselelerinin çözümüne yönelik aldığı kararlarla, onlara yardımcı olmaya çalışmıştır.

Bir şehbenderin bulunduğu mahalde, Osmanlı vatandaşlarından birinin çocuğu dünyaya geldiğinde, şehbender, çocukla ilgili olarak tüm bilgileri, örneğin kız veya erkek, baba ve anne adı, ikâmet adresi gibi hususları iki şahitle beraber kayda geçirecektir. Bu işlemlerin ardından, şehbender aileye bir "Doğum İlmuhaberi" verecek ve bunun tasdikli birer suretini Dâhiliye ve Hâriciye Nezâretleri'ne gönderecektir.²¹⁰

Şehbenderler, Osmanlı vatandaşlarının evlilik işlerinin yürütülmesinde de yardımcı olacak ve işin meşruiyet kazanmasını sağlayacaktır. Türk-İslam kültürünün egemen olduğu Osmanlı Devleti'nde evlilik gibi bir sosyal ilişkiye verilen önem

²⁰⁹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 372-373.

²¹⁰ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 394

büyüktü. Bu nedenle, şehbenderlerin kendi memuriyet alanları içinde olan evliliklerde, Osmanlı Devleti'nin anlayışı çerçevesinde evliliğe mani bir durum olup olmadığını tespit etmek, şayet bir sorun yoksa evlilik için şahsa bir ilmühaber vermek ve bu şekilde resmiyete dökmeyi sağlamak gibi bir sorumlulukları söz konusudur. Ancak evliliğe mani bir durum olursa, mesele Hâriciye Nezâreti'ne bildirilecek ve gelecek emre göre hareket edilecektir.²¹¹

Osmanlı vatandaşlarından birinin ölümü halinde, şehbender, ölümü rapor edecek ve kişinin ölüm nedenini, saatini, gününü ve buna benzer diğer bilgileri kayda alacaktır. Bu işlemlerden sonra şehbender “Ölüm Belgesi” düzenleyerek birer suretini Dâhiliye ve Hâriciye Nezâretleri'ne gönderecektir. Ölen kişinin nüfus kaydı yerine ölüm tarihi ve diğer bilgiler düşülecektir.²¹²

Şehbenderler, adeta birer nüfus memuru gibi hareket ederek, buldukları merkezlerdeki Osmanlı vatandaşlarını, nüfus kayıt işlemlerini devlet adına yerine getireceklerdir. Şehbenderler, nüfus kayıt işlemleri sırasında, kaydettikleri kişilere her sene kayıtların yenilenmesi gayesiyle birer “Tâbiiyet İlmühaberi ” verirlerdi. Bu ilmühaberlerin tasdikli suretini de Dâhiliye Nezâreti'ne ulaştırabilmek için Hâriciye Nezâreti'ne gönderirlerdi. “Tâbiiyet İlmühaberi ” almak her Osmanlı vatandaşı için bir mecburiyetti ve bir şehbenderin bulunduğu şehre bir Osmanlı vatandaşı geldiğinde, en geç altıncı ayın sonunda şehbenderhâneye müracaat ederek ismini kaydettirmek zorundaydı.²¹³ Aksi takdirde, kişi yasal düzenlemelere aykırı hareket ettiği için para cezasına çarptırılırdı.

Mahkeme kararıyla vatandaşlıktan düşmüş olan şahsın dahi nüfus kaydı yapılacak ve bu durumu kayıtlara işlenecekti. Yabancı memleketlerde olmaları hasebiyle Osmanlı vatandaşlarından yabancı ülke kadınlarıyla evlilik yapanlar

²¹¹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 394-395.; BOA. Bâb-ı Âlî Evrâk Odası Sadâret Evrâk-ı Âmedî Kalemî Kataloqları, No:25/20, 6., 10. S. 1301; C. V. Findley, a.g.e., 238.

²¹² 1318 Hâriciye Salnâmesi, 392.; BOA. Bâb-ı Âlî Evrâk Odası Sadâret Evrâk-ı Âmedî Kalemî Kataloqları, No:25/20, 10. S 1301, 4.;C. V. Findley, a.g.e., 238.

²¹³ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 393. ; BOA. Bâb-ı Âlî Evrâk Odası Sadâret Evrâk-ı Âmedî Kalemî Kataloqları, No:25/20, 10. S. 1301, 2-3.; C. V. Findley, a.g.e., 238.

olurdu, bu kadınların da kayıtları yapılırdı. “Tâbiyet İlmuhaberi ” vatandaşlara belirli bir ücret karşılığında verilirdi.²¹⁴

Şehbenderlerin çözümüne yardımcı oldukları meselelerden biri de vasiyetnâmelerin hazırlanması ve vasiyetnâmelerle ilgili diğer düzenlemeler hakkında ilgili şahıslara bilgi vermektir. Şehbenderler, gerek gizli ve gerek aleni bir şekilde yapılan vasiyetnâmeleri, Osmanlı kanunlarının tayin ettiği muâmelatâ uygun olarak kabul edip düzenleyecektir. Vasiyette bulunan kişi, kendi el yazısıyla hazırladığı vasiyetnâmeyi şehbenderemane olarak verecek ve bu emanetle ilgili olarak, şehbender bir zabıtnâme düzenleyecektir. Düzenlenen bu zabıtnâmeyi iki şahitle beraber imza edeceklerdir. Şehbenderler açık olarak hazırlanmış vasiyetnâmenin tasdikli suretini ve gizli olarak hazırlanmış vasiyetnâmenin emanet senedi suretini ve el yazısıyla hazırlanmış olan vasiyetnâme zabıtnâme suretini tasdikle Hâriciye Nezâreti'ne gönderecektir.²¹⁵

Miras işlemlerinde, vasiyet işlemlerinde olduğu gibi hassasiyet gösterilecek ve her şeyin yazılı olarak yapılmasına dikkat edilecektir. Bir kişi vefat ettiğinde, miras olarak bıraktıkları derhal Hâriciye Nezâreti'ne ve elçiliğe bildirilecektir. Şehbenderler, Hâriciye Nezâreti'nin izni olmadıkça terekenin tahsil ve taksimini üstlenemeyeceklerdir. İzin verildiği takdirde, tahsil edileceklerin %2,5'ini vergi olarak alacaklardır. Bir şahsın miras işlemleri yürütülürken şehbender, harcamaları mirastan düşecek ve bunları yazılı olarak gösterecektir. Şehbender , vefat eden şahsın doktor, ilaç, kira, giyecek masrafları, cenaze harcamaları ve tarife gereğince alınan kançılırya vergisini, mirasla ilgili tüm işlemler tamamlandıktan sonra, mal sahibinin giderleri olarak mirastan düşecektir. Şehbenderler, işlemleri yapılmış olan kalan mirasla ilgili bir yıl bir gün içerisinde herhangi bir itiraz olmaz veya dilekçe verilmezse, bu durumu Hâriciye Nezâreti'ne ve elçiliğe bildireceklerdir.²¹⁶

²¹⁴ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 393.

²¹⁵ BOA. Bâb-ı Âfi Evrâk Odası Sadâret Evrâk-ı Âmedî Kalemî Katalogları, No:25/20, 10. S. 1301, 5-6; 1318 Hâriciye Salnâmesi, 399-400.

²¹⁶ BOA. Bâb-ı Âfi Evrâk Odası Sadâret Evrâk-ı Âmedî Kalemî Katalogları, No:25/20, 10. S. 1301, 5-6.; 1318 Hâriciye Salnâmesi, 400-402.

5.1.4. Şehbenderlerin Osmanlı Vatandaşları İçerisindeki Muhtaçlara Yardım Etmesi ve Muhtaçların Memleketlerine İadesi

Osmanlı Devleti, yabancı ülkelerdeki vatandaşlarına adeta bir “Baba” şefkati ile hareket ederek iktisadi ve sosyal açıdan sıkıntı içine düşmüş olanlara sahip çıkılmasını ve imkanlar ölçüsünde gereken yardımın yapılmasını şehbenderlerinden istemiştir. Sakat olsun veya olmasın devlet yardımına muhtaç hale gelmiş olan bir kişiye, sahip çıkılmasını istemiştir.²¹⁷ Memuriyet mahalli dahilinde kendisine müracaatla veya kendi tespitleriyle bu türden Osmanlı vatandaşlarıyla karşılaştığında, bu kişilere hastane veya kışla ya da bunlara benzer sığınılacak bir yerde gönül rahatlığıyla kalabilme olanağı sağlanması, şehbenderin bir sorumluluğudur. Şayet muhtaç kişi hasta ise gerekli tedavinin yaptırılması şehbenderlerden istenmiştir. Şehbenderlerin yaptığı tüm bu yardımları yazılı olarak düzenleyerek Hâriciye Nezâreti’ne göndermesi gerekmektedir.²¹⁸

Şehbenderler, kendilerine gelen kişilere sorgusuz sualsiz yardımda bulunamazdı. Bilhassa tereddüt ettikleri ve emin olamadıkları kişiler olursa onlar hakkında bir araştırma yaptırmaya ve bunun sonucuna göre karar vermeye şehbenderlerin yetkileri vardı. Şehbenderlerin, yardım talebinde bulunan şahıslardan ayrıca Osmanlı vatandaşı olup olmadıklarına dâir belge talep etmeye hakları vardı. Osmanlı vatandaşı olduğunu ispat edemeyen kişilere yardım edilmez ve Osmanlı vatandaşı iken yabancı memleketlerde tâbiyetini değiştirmiş veya devletin izni olmaksızın yabancı bir devletin askeri veya mülki kadrolarında görev almış kişilere de yardım edilemezdi.²¹⁹

Şehbenderlerin, yardımda buldukları kişiyi zamanı geldiğinde memleketlerine iade etmeleri de gerekmektedir. İade için gerekli hazırlıkları

²¹⁷ Hocabey şehbenderi Mösyö Korsi’nin kendi yaptığı masrafların karşılanması ve Hocabey’deki Osmanlı tebaasına yardım için *ihtiyât akçesi* talebi. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:21/27,9. Ş. 1264); Londra şehbenderi Mösyö Zehrab’ın tebaadan ve diğer bazı şahıslara yaptığı yardımların sefâretler tertibatından ödenmesi. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:65/91, 28. M. 1270)

²¹⁸ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 387.

²¹⁹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 388.

yaparken, ne şekilde ve ne ile gideceği, şahsın tabiiyetini gösteren evrâk hazırlanır ve bu işlemlerden sonra muhtaç konumunda olan kişi Osmanlı topraklarına gönderilirdi. Şehbenderler, memlekete gönderdiği şahısla ilgili yaptığı tüm harcamaları da gösteren bir kağıdı Hâriciye Nezâreti'ne gönderirlerdi.²²⁰

Şehbenderler, muhtaçların ve iâde edileceklerin ihtiyaçlarını karşılamada devletten izin aldığı taktirde"İâne Defteri" açıp yardım toplayabilirlerdi.²²¹

5.2. TİCARET VE GEMİCİLİKLE İLGİLİ GÖREVLERİ

5.2.1. Gemi Evrâkının Kontrol Edilmesi, Sevk Vesâir İşlemlerin Yapılması

Şehbenderler, buldukları memleketin limanlarına varan Osmanlı ticaret gemilerinin işlemlerini de takip etmekle yükümlüydüler. Şehbenderlerin limanlara gelen gemilerin kendilerine bildirilmesi için Yerel Deniz İdâresi nezdinde ve gerekirse Osmanlı elçiliği aracılığıyla girişimde bulunmaya yetkileri vardı. Şehbenderliğin bulunduğu limana gelen bir gemi kaptanının, şehbenderhâneye gelerek resmi yazısını teslim edip, vergisini ödemesi gerekmektedir. Şayet bir gemi kaptanı bunu yapmaz ise şehbenderlikce para cezası kesilir ve işlemlerini yaptırmadan limanı terk ederse kesilen para cezası daha da yükseltildi. Kaptan, şayet vergiyi ve cezayı ödememekte direnirse, durum Harbiye Nezâreti'ne bildirilirdi.²²² Bir yaptırım olarak da bundan sonrası için kaptana gemisiyle ihracat yapma yasağı getirilirdi.²²³ Şehbenderlerden ülkeye kaçak olarak mal girişini ve

²²⁰ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 388-389.

²²¹ Hocabey şehbenderi Osmanlı vatandaşlarına yardım etmek ve şehbenderliğin bazı masraflarını karşılamak için *ihtiyat akçe* 'sini devletten talep etmiştir. (BOA., Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî No: 21/27, 9. Ş. 1264). Londra başşehbenderi Mösyo Zehrabın Osmanlı vatandaşlarına yaptığı yardımın elçilikce karşılanması (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî No: 65/91, 28.M.1270). 1318 Hâriciye Salnâmesi, 370

²²² Devlet-i Âliyye tüccarından Osman Kaptan'ın Cenova şehbenderine Resm-i Şehbenderiyye'yi ödememesi ve bunun devlete bildirilmesi. (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:14/61, 20. ZA. 1262); Yunan limanlarına uğrayan Osmanlı kaptanlarının şehbenderlik (konsolosluk) tarifelerine riayet etmediklerine dair bir rapor. (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:14/80, 8. ZA. 1262)

²²³ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 406.

çıkışını engellemek amacıyla devleti bu türden gelişmelere karşı uyarması için de ihracat ile ithalat faaliyetlerini gerektiği ölçüde büyük bir ciddiyetle takip etmesi istenirdi .

Şehbenderler, sevk işlemleri sırasında gemi kaptanlarından aldıkları verginin, alındığını gösteren imzalı ve mühürlü bir makbuzu kaptana vermeleri gerekmektedir. Şehbenderlerin, sevk işlemlerini yaparken, işlemleri evrâkın arka tarafına yapmaları yeterliydi.²²⁴

Osmanlı ticaret gemilerinin personelinden; kaptanlar, zabitanlar, bekçiler, şehbenderlere kendi amirleri nazarıyla bakmaları, emir ve uyarılarını dikkate almaları istenirdi. Bahsi geçen şahıslardan herhangi biri, şayet şehbenderin yasal isteklerine karşı çıkar ve ya şehbenderlik makamını rencide edici bir davranış sergilerse , şahıs uyarılır, ancak şahıs tutum ve davranışlarında ısrarcı olurlarsa durum devlete yazılı olarak bildirilirdi²²⁵. Osmanlı Devleti, kendisini temsilen orada bulunan şehbenderi için bu yönde taleplerde bulunması devletin saygınlığı ve ciddiyeti içindir. Osmanlı Devleti, tarihi boyunca iç siyasette olsun, dış siyasette olsun bürokratik ilişkilere büyük önem vermiş ve devletin itibarını ve saygınlığını muhafaza etmeye çalışmıştır.

5.2.2. Osmanlı Tüccarlarının ve Yabancı Ülke Vatandaşlarının Gemilerine Sıhhiye Patente Vizesinin Verilmesi

Osmanlı Devleti, ticari olarak yapılan tüm yolculuklarda hassas davranarak kendisini ve vatandaşlarını yakından ilgilendirecek ve etkileyecek olan tüm olumsuzlukları bertaraf edebilmek maksadıyla taşımacılık yapan tüm gemilere “Sıhhiye Patente Vizesi” alma zorunluluğu getirmiştir. Osmanlı limanlarından birine girecek olan Osmanlı vatandaşı olsun veya olmasın bir geminin kaptanı, yükünü boşalttıktan sonra liman başkanlığınca verilen “Sıhhiye Patentesi”ni o limandaki Osmanlı şehbenderine vize ettirmeye mecburdur. Şayet bir gemi yük belgesini

²²⁴ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 407-408.

²²⁵ Sisam bandırası ile Karloforto (e) limanındaki Osmanlı şehbenderinin himayesini kabul etmeyerek Yunan konsolosuna müracaat eden Aleksandır Doka hakkında gerekenin yapılması talebi. (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî , No:19/66, 26. ZA. 1264)

şehbendere göstermeyip ve de “Sihhiye Patente Vizesi” almadan limandan ayrılırsa durum hemen Osmanlı Hükûmeti’ne bildirilir ve Hükûmet geminin uğrayacağı tüm limanlardan haberdar edilirdi. 1900 tarifelerine göre şehbenderler taşıdıkları yük dolayısıyla yabancı devlet gemilerinden 30 ile 100 kuruş arası, Osmanlı tüccarlarının gemilerinden ise, 10 ile 30 kuruş arası “Sihhiye Patentesi” vergisi alınmıştır.²²⁶

Bir çok alanda ciddi sorumluluklar üstlenmiş olan şehbenderlerin, taşınan malların takibi ve kontrolü gibi yetkileri bulunmaktaydı. Bilhassa silah, dinamit ve barut gibi mühimmât taşıyan gemiler hakkında yazılı bilgi alarak, durumun rapor halinde Hâriciye Nezâreti’ne bildirmeleri istenirdi.²²⁷ Askeri malzemeler, araç ve gereçler hususunda, bir çok sıkıntı ve problemle içiçe yaşayan, sürekli olarak iç ve dış tehditlerle karşı karşıya kalan bir devletin hassasiyet göstermesi pek tabii bir durumdur. Şehbenderlerin üzerinde böylesine bir sorumluluğun olması onların yükünü daha da ağırlaştırmıştır diyebiliriz.

5.2.3. Osmanlı Tüccarlarına Ticaret Berâtı Verilmesindeki Görevleri

Osmanlı Devleti, şehbenderlikleri tüccarlarından gelen talep ve bazı devlet adamlarının fikirleri doğrultusunda kurmuştur. Devlet, bu teşkilatı hayata geçirirken hedefi, kapitalist anlayış çerçevesinde ekonomik faaliyetlerini daha da yoğunlaştırmış ve hızlandırmış olan Avrupalı büyük ülkelerin tüccarları karşısında tüccarlarını desteklemek, onları ticarete teşvik etmek ve biraz olsun ticari faaliyetler vasıtasıyla ekonomiye ivme kazandırmaktır. Ancak tüm bunlar düşünülürken de ticari faaliyetlerin belirli bir düzen ve disiplin içinde olması amacıyla kendince uluslararası platformlar için kriterler belirlemiştir.

Şehbenderler yabancı memleketlerde ticaret yapmak isteyen Osmanlı tüccarlarına ticaret izninin verilip verilmemesi hususunda gerektiğinde görüş belirtme yetkisine sahiptiler. Şayet bir şehbender, Osmanlı tüccarı için iyi yönde

²²⁶ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 408-409.

²²⁷ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 409.

görüş belirtirse devlet o kişiye ticaret berâtını verir, aksi yönde görüş belirttiğinde ise, bu izni vermezdi.²²⁸ Bu yönüyle baktığımızda, devlet, şebenderini bilirkişi konumunda kabul etmiş ve görüşüne başvurmuştur.

5.2.4. Deniz Kazalarının Çözümünde ve Gemilerin Kurtarılmasındaki Görevleri

Liman şehirlerinde görev yapmaları nedeniyle şebenderlerin alakadar olduğu konulardan biri de, ticari ve diğer sebeplerden ötürü yapılan gemi yolculukları esnasında cereyan eden kazalardır. Denizlerde olan bir geminin batması, karaya oturması ve gemilerin çarpışması gibi kazalarda, şebender hasar ve zarar tespitinde bulunmak için ya bizzat kendi gidecek ya da yetkili bir memur gönderecekti. Yapılan tetkikler neticesinde, varsa ölü ve yaralı sayısı, gemi veya gemilerin zarar ve ziyanı, hasar durumu hakkında rapor tutulacaktı. Hazırlanan rapor hiç vakit kaybetmeden Hâriciye Nezâreti'ne gönderilecekti.²²⁹

Şebenderler, kazanın oluş sebeplerini tam olarak tespit etmeye çalışıp, herhangi bir kasıt olup olmadığını ve kazada tarafların anlaşmalı olarak kazaya sebebiyet verip vermediklerini anlamaya gayret edeceklerdir. Bu işlemleri yaparken de yerli ve yabancı kişilerden oluşan bir bilirkişi heyetiyle gemi veya gemileri inceleyeceklerdi. Şüphe edilecek bir durum olmadığında şebender, gemi kaptanına gemisini tamir ettirmesi için izin verecekti. Şebender, izni yazılı olarak verecek ve bilirkişi heyeti ile hazırlayacakları raporları imzalayacaklardı.²³⁰

Şebenderler, kaza yapan gemi ya da gemilerdeki malların kurtarılmasında direkt olarak müdahale etme yetkisine sahip değillerdi. Şayet mal sahibinin veya vekilinin talebi olursa o zaman devreye girecek kurtarma işlemleri sırasında yapılacak tüm masrafları mal sahibi üstlenecekti. Şebenderler, kaza yapan gemiye

²²⁸ Hayriye tüccarlarından Filibe'de bulunan Hindistan, Acem ve Avrupa ile ticaret yapmak isteyen Alaiye'li İbrahim Ağa'ya, Hayriye tüccarı şebenderi ve muhtarları hüsn-i hâline şehâdet etmeleri, hazineye mîrisini vermek üzere ticaret berâtının verilmesi. (Cevdet Tasnîfi, İktisat, No: 972, 27.B.1250)

²²⁹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 418-419

²³⁰ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 421.

müdahale etmeden önce masraflar hususunda mal sahibi veya vekilinden garanti alacak ve ona göre müdahale edeceklerdi.²³¹

5.2.5. Osmanlı Tüccarlarının Gemilerinde Yaşanan Problemlerin Çözümüne Yardımcı Olunması

Şehbenderler, buldukları yerlerde yaşayan veya buldukları şehirlere gelip giden yolcu olsun veya tüccar olsun herkesin hakkını, hukukunu, devlet menfaatlerini de gözeterek korumaya çalışmış ve kendilerinden de zaten bunlar istenmiştir. Liman kentlerinde bulunmaları nedeniyle de daha çok Osmanlı vatandaşlarının ticari işleri, işlemleri ve meseleleriyle karşılaştıklarını ve bunların çözümünde rol oynadıklarını söyleyebiliriz.

Şehbenderlerin, Osmanlı tüccarlarının gemilerinde kaptan ile tayfa veya tayfalar arasındaki sorunları bir hakem gibi davranarak daha fazla büyümesine müsâade etmeden çözmeye yetkileri vardı. Ancak her konuyu bu şekilde çözüme kavuşturmaları da mümkün değildi. Şehbenderlerin, gemiler içindeki gelişmelere müdahale etme yetkileri olduğu için, şayet bir gemi kaptanı, bir tayfasını yasal olmayan bir şekilde gemiden çıkartırsa, şehbender gemi kaptanını yaptığı yanlışlık konusunda uyarmak ve yanlışlıkta ısrar edilirse meseleyi yargıya intikal ettirmek gibi bir hakka sahipti. Şehbenderler, ayrıca yolculuklar esnasında hastalanmış gemi çalışanlarının tedavi, bakım ve diğer masraflarının makul bir şekilde gemi kaptanı tarafından karşılanmasını talep ederek çalışanların mağdur edilmesini engelleyebilirlerdi. Şehbenderlikler, adeta bir güvenlik birimi gibi hareket ederek gemi veya gemilerden kaçan tayfaların yakalanması için takibât ve araştırma başlatabilirlerdi.²³²

²³¹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 421.

²³² 1318 Hâriciye Salnâmesi, 412-413.

5.2.6. Buldukları Limanlara Gelip Giden Osmanlı Savaş Gemileriyle İlgili Meselelerin Çözülmesi

Osmanlı Devleti'nin askeri kuvvetlerinin bir parçası olan Osmanlı donanmasının gemileri, zaman zaman şebenderliklerin bulunduğu limanlara da çeşitli nedenlerle uğradıklarında şebenderler gelenlere mutlak surette yardımcı olmalıydılar.

Şebenderler, görev yaptıkları limanlara, gelip giden Osmanlı savaş gemilerini limana gelişinden itibaren izler, şebenderlik olarak yapılacak ne varsa onları yerine getirmeye çalışır ve onların limanda ve kentte sorun yaşamaması için gerekli bilgileri vererek rehberlik yapar ve gerekli tedbirleri alarak muhtemel problemleri engellemeye çalışırdılar. Şayet gemiden firar eden olursa, şebenderler adeta hafiyelik yaparak kişinin yakalanması için gerekli girişimlerde bulunup gemiye teslim edilmesini sağlardı. Şebenderliklerin buldukları limanlara gelen savaş gemilerinden eşya veya malzeme unutulursa, bunlar müzayede yoluyla satılır ve yapılan işlemler Hâriciye Nezâreti'ne bir zabıtname ile yazılı olarak bildirilirdi.²³³

5.2.7. Osmanlı Gemilerinin Alım Satımındaki Görevleri

Genelde, Osmanlı tüccarlarının, ticari ilişki ve faaliyetleri ile ilgilenen bu ilişki ve faaliyetlerle bağlantılı hususlar üzerinde duran şebenderlerin, gemi alım ve satımında da devlet adına üstlenmiş olduğu görevler vardır. Bir şebender görev mahalli dahilinde olan bir Osmanlı gemisinin alım ve satım işinde bizzat bulunur ve resmi işlemlerin yapılmasına aracılık ederdi. Şayet bir geminin alım veya satımı resmi kanallardan yapılmazsa, devlet bu işlemi geçerli kabul etmezdi. Ayrıca gemilerin alım veya satım işlerinde ne derece usûlsüzlük veya gayri nizâmi işlemler olursa, bunların detaylı olarak Hâriciye Nezâreti'ne bildirilmesi şebenderlerden istenmiştir. Şebenderler, Osmanlı tüccarı tarafından bir gemi satın alındığında, işlemler tamamlandıktan sonra Osmanlı sancağının gemiye çekilmesini sağlarlar ve

²³³ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 403-404.

bunun içinde gemiye bir mürûr (geçiş) tezkeresi verilirdi.²³⁴ Ayrıca şebenderler gerektiğinde Devlet-i Aliyye için gemi alımında görevlendirilebilirlerdi²³⁵

Şebenderler, olası bir savaş durumunda kendi memuriyet mahallerinde savaşan devletlerin gemilerini, Osmanlı gemilerinden göstermek amacıyla, alım yapılabileceğinden alım işlemlerine böyle durumlarda daha büyük bir titizlik göstermesi istenmiştir. Savaş veya benzeri gerilimli ve olağanüstü durumlarda, sorumlulukları iyice artan şebenderlerin, savaş sırasında kendi limanlarına gelip giden Osmanlı gemilerine, şayet savaş alanlarından geçeceklerse can ve mal güvenliği hususlarında detaylı bilgi vermeleri gerekiyordu. Eğer böylesi bir durumda gelişmelere ilgisiz kalır, tüccarlara veya gemilere yardımcı olmaz ve onlar da herhangi bir zarara uğrarsa, şebender bu zarar ve ziyandan mesul tutulurdu.²³⁶

5.2.8. Buldukları Ülkelerdeki İktisadi Gelişmeleri ve Çalışmaları Devlete Gerekli Şekilde Bildirmek

Osmanlı Devleti, yabancı ülkelerdeki vatandaşlarının hak ve hukuklarını gözetmesi ve onlara ticari işlerinde yardımcı olması için tayin ettiği şebenderlerden, aynı zamanda devletin menfaatlerini ve çıkarlarını koruyup gözetmelerini istemişti. Özellikle buldukları yerlerde meydana gelen ticari ve sanayi alanındaki gelişmeleri ve yapılan çalışmaları takip etmelerini ve bunları en açık şekilde devlete yazılı olarak bildirmelerini istemiştir.²³⁷ Bilhassa XVIII. yüzyıldan beri ekonomik sıkıntıları yoğunlaşmış olan Osmanlı Devleti'nin ticari ve siyasi gelişmeler hususunda da çok ileri bir düzeye gelmiş olan ve tamamen kapitalist bir zihniyetle hareket eden Batılı ülkeleri kendine örnek alması olumlu bir gelişmedir.

²³⁴ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 413-415.

²³⁵ Londra'dan sipariş edilen vapurlara Mösyö Zehrab tarafından ne miktar para harcanmış isekendisine bu miktarın ödenmesi devlet tarafından bildirilmiştir (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:92/6, 6.S.1271)

²³⁶ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 416-417

²³⁷ Sicilya topraklarından çıkarılacak zeytin yağından ağır bir vergi alınmaya başlandığını Cenova şebenderinin devlete bildirmesi. (BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:55/70, 15.R.1270); 1318 Hâriciye Salnâmesi, 379.

Devlet, şebhenderlerinden her altı ayda bir buldukları şehrin limanı ile Osmanlı Devleti limanları arasında gelip giden Osmanlı ve yabancı devlet gemilerinin ithalat ve ihracat istatistiklerini gösteren bir cetvelin hazırlanarak Hâriciye Nezâreti'ne gönderilmesini istemiştir. Ayrıca üç ayda bir, mümkün olmazsa dört ayda bir, görev yaptıkları kentin ticaret ve sanayi alanındaki işlerini içeren etraflıca hazırlanmış bir raporun gönderilmesini istemiştir. Raporlar ya elçiliklere ya da doğrudan doğruya Hâriciye Nezâreti'ne intikal ettirilirdi.²³⁸

Sanayi Devrimi'yle kapitalist sistemi iyice özümsemiş Avrupa'nın büyük ülkeleri karşısında siyasi alanda olduğu gibi iktisadi olarak da büyük bir çöküntü içinde olan Osmanlı Devleti'nin geç de olsa dünya gerçeklerine göre hareket etmeye başlaması kayda değer bir gelişmedir. Ayrıca iktisadi çalışmaların araştırma ve inceleme raporlarına dayalı olarak yapılmasının devletce talep edilmesi, devletin bu alanda ne derece ciddiyetle hareket ettiğinin bir göstergesidir.

5.3. ADLİ GÖREVLERİ

5.3.1. Osmanlı Gemileri İçinde İşlenen Suçlarla İlgili Gerekli İşlemleri Yapmak

Osmanlı Devleti, şebhenderlerine hukuki meselelerin zamanında ve yerinde adalete dayalı olarak çözümünü için uluslararası konsolosluk sözleşmelerinin sunduğu şartlar ve kararlar dahilinde sorumluluk yüklemiş ve hazırlanan nizâmnâmelerde bunlara yer vermiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde, şayet bir Osmanlı gemisinde ve denizde Osmanlı vatandaşlarından biri her ne şekil ve çeşit suç işlerse işlenen bu suçların davasına Osmanlı Devleti'nin mahkemeleri bakacaktı.²³⁹ Osmanlı Devleti'nde bu tür davalara *Meclis-i Tahkikât* adıyla bilinen ceza mahkemeleri bakardı.²⁴⁰ Şebhenderler, bir suç işlendiğinde ilk olarak işlenen suçla ilgili araştırmalarda bulunacak ve bir zabıtnâme düzenleyerek elde ettiği bilgileri hem

²³⁸ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 380.

²³⁹ 1318 Hâriciye Salnâmesi, 409.

²⁴⁰ Bu mahkemeler *Cinâyet Mahkemeleri* adıyla Tanzimât Devrinde Batıdan yararlanılarak kurulmuştur. Mahkeme; cinsi ve mezhepleri ne olursa olsun Osmanlı tebaası arasında cinayet, hırsızlık ve bu gibi daha başka cinsten olan davaları görmüştür Osmanlı tebaasıyla, yabancı devlet vatandaşları arasında çıkan aynı konulu davalara da bakacaktı. (E.Z.Karal, a.g.e., 147-148.)

elçiliğe hem de Hâriciye Nezâreti'ne göndereceklerdi. Eğer zanlının suçluluğu kesinleşirse, şahıs Osmanlı Devletine giden bir Osmanlı savaş veya ticaret gemisiyle gönderilecek ve şebender, suç ve suçluyla ilgili tüm bilgileri yazılı olarak Hâriciye Nezâreti'ne gönderecekti.²⁴¹

Denizde bir Osmanlı gemisinde, şayet yabancı ülke vatandaşları arasında bir suç işlenirse, suçlu durumda olan kişi hazırlanan raporla beraber mensup olduğu konsolosluga teslim edilecekti. Ancak suçlu şahıs, şebenderliğin bulunduğu memleketin vatandaşıysa, oradaki idari makamlara teslim edilecekti. Diğer taraftan yabancı ülke vatandaşlarından biri, Osmanlı vatandaşına karşı ağır bir suç işlerse, suçu işleyen şahıs Osmanlı topraklarında yargılanacak, şebender, hadise ile ilgili tüm bilgileri bir araştırma raporu olarak Osmanlı Devleti'ne gönderecekti.²⁴² Bu tür davalarda, davalı durumunda olan yabancı ülke vatandaşının mahkemesini, ülkesinin konsolosu takip edebilecekti. Şayet bir Osmanlı vatandaşı, bir yabancıya karşı suç işlerse yine şebenderin yapacağı Tahkikât ve hazırlayıp göndereceği rapor doğrultusunda zanlı, *Meclis-i Tahkikât Mahkemesi*'nde yargılanacaktır.²⁴³

5.3.2. Ticaret Davalarındaki Görevleri

Şebenderler, temel sorumluluk alanları olan ticari hayatta cereyan eden davalarla ilgili olarak, Ticaret Mahkemelerinde zaman zaman üyelik yaptıklarını söyleyebiliriz.²⁴⁴ Tanzîmât dönemi içinde kurulan bu mahkemelere bir yenisi de 1848 yılında eklenmiş ve *Karma Ticaret Mahkemeleri* kurulmuştur. Mahkemelerle ilgili bu hızlı gelişmelerin oluşumunu asıl sağlayan yabancı devletlerin

²⁴¹ 1318 Hâriciye Sahnâmesi, 409.

²⁴² 1318 Hâriciye Sahnâmesi, 410.

²⁴³ E.Z.Karal, a.g.e., 149-150.

²⁴⁴ Haftada bir veya iki gün şebenderler, Hayriye ve Avrupa tüccarı muhtarları ile *Ticaret Mahkemesi* kâtipleri gümrükte toplanarak tüccarlara müteallik işlere davalara bakacaklardı. Diğer taraftan ticarete dair konular görüşülürken Berâthi Avrupa ve Hayriye tüccarlarının temsilcileri (şebenderleri) de Nâfia Meclisi'nde bulunurlardı. (Cevdet Tasnifi, İktisat, No:2013, 24.N1257 ve A. Akyıldız, a.g.e., 260-261.) Sefâret kâtibi Kostaki ile Eğriboz şebenderi Osman Ağa'nın *emlak-ı islamiyye* davalarına bakan bir mahkemeye aza olarak tayin edilmeleri. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:47/42, 25.N.1268)

baskılarıdır²⁴⁵. Osmanlı Devleti, şehbenderlerine, ticari davalarda teşkilatın donanımlı hale gelmesiyle muhakeme yetkisi tanımış, ancak bu uygulamayı sınırlı tutmuş, her şehbenderliğe bu yetkiyi vermemiştir²⁴⁶.

5.3.3. Buldukları Şehirlerin Mahkemelerinde Osmanlı Vatandaşlarının Davalarını Takip Etme

Osmanlı Devleti, yabancı ülkelerde yaşayan ve yabancı ülkelere gidip gelen vatandaşlarının hak ve hukuklarını mümkün olduğunca koruma anlayışıyla hareket ettiği için bulunulan ülkelerdeki her imkanı kendi vatandaşları lehinde kullanmaya gayret etmiştir. Örneğin suç, şehbenderin bulunduğu şehrin limanındaki bir gemide veya şehbenderin görev mahallindeki bir yabancı tarafından Osmanlı vatandaşına karşı işlenirse, suçlu yerel adliyeye havâle edilecek ve burada yargılanacaktı. Şehbender, yargılama sürecini takip edebilecek ve yargı kararıyla ilgili bir haksızlığın veya yanlışlığın olduğuna kanaat getirirse, bulunduğu ülke kanunlarının izin verdiği ölçüde adaleti temin için itiraz edip, gerekli girişimlerde bulunabilecekti. Yine diğer bir husus, karada veyahut bir limanda bir Osmanlı veya yabancı ülke gemisi içinde Osmanlı kaptanı veya tayfası bir suç işlerse suçlu yerel adli makamlara havale edilecek ve burada yargılanacaktı.²⁴⁷ Şehbenderler, birer Osmanlı vatandaşı olmaları sebebiyle yine yargılama sürecini takip edebilecek ve yasalar çerçevesinde kişilerin haklarını savunabilecekti.

5.4. MUHABİRLİK GÖREVLERİ

Osmanlı Devleti II. Abdülhamid Dönemi'nde şehbenderlik faaliyetleri alanında yeni bir uygulama başlatmıştır. Sayısal olarak büyüme gösteren teşkilat aynı

²⁴⁵ E.Z.Karal, a.g.e., 150-152.

²⁴⁶ Osmanlı Devleti'nde sona doğru şehbenderliklerin bazılarında mahkeme kurma hakkı tanınmıştır. Örneğin, Habeşistan başşehbenderliğine şehbender mahkemesi kurma izninin verilmesi. (Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişâre Odası Evrâk-ı Kataloğu, No:42, I.N.1333); Birleşik Krallığın dağılmasından sonra Stokholm sefâreti tarafından Kristiyanya başşehbenderinin muhakeme selahiyetinin alınması (Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri, No: 418 (42-45), 20.05.1909). Unutulmamalıdır ki; bu yetki Avrupalı devletlerde çok daha önce konsoloslara tanınmıştır.

²⁴⁷ 1318 Hâriciye Salmâmesi, 410.

zamanda yapısal olarak da büyük bir değişim ve gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti'ni çöküntüden kurtarmaya gayret eden II. Abdülhamid, şebbenderlerinden daha farklı alanlarda da yararlanma yoluna gitmiştir. Şebbenderlerin hizmet verdiği bir diğer alan muhâbirlik ve ajanlıktır. Bu görevi, bu isimlerle adlandırmamızın nedeni, bazı belgelerde şebbenderlere bu şekilde hitap edilmesidir²⁴⁸.

Şebbenderler, politik toplantılar esnasında hafiyelik yapan ve Osmanlı Devleti'nin umûmî huzuruna her açıdan zararı olabilecek veya olan kişileri ve grupları takip edip haklarında araştırma yapma yetkisine sahiplerdi. Şebbenderlerin, araştırmalar sonucunda elde ettikleri bilgi ve bulgulara göre zararı ve tehlikesi kesinleşen şahısların fiillerini yakın takibe alıp, tüm gelişmeleri veya olayları devlete bildirmeleri gerekmektedir.²⁴⁹ Ayrıca, şebbenderler ihtiyaç duyarlarsa kendilerine bağlı olarak çalışacak hafiyeye talebinde bulunabilirlerdi. Bu taleplerini buldukları bölgedeki Osmanlı elçiliğine yapmaları gerekmektedir.²⁵⁰ Tüm bu kararların ve çalışmaların gizli servis ve hafiyelik faaliyetlerine büyük önem veren II. Abdülhamid döneminde olması dikkat edilmesi gereken bir noktadır.²⁵¹

Şebbenderlerin, ayrıca buldukları kentlerde çıkan her türlü yayını (kitap, gazete vb neşriyatı) dikkatle takip edip, pâdişâh ve devlet aleyhinde olan yazıları ve eserleri tespit ederek, yerel idâreye uygun bir dille bildirmeleri istenirdi. Ayrıca, hukuki bir sorumluluk olarak elçilikten izin almak kaydıyla gazete ve kitap sahiplerini gerektiğinde dava edebilirlerdi. Bir diğer husus, bağlı oldukları elçilikten

²⁴⁸ İran'ın Reşd kentine tayin edilen Harilovski isimli şebbender resmî belgede muhâbir şebbender şeklinde hitap edilmiştir. (Hâriciye İrâdeleri 1320-1334, No: 4177, 20. L. 1327); Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Orsova kentine tayin edilen Dimitri Filoksinidis adlı şahıs için ajan ifadesi kullanılmıştır. (1302 Hâriciye Sahnâmesi, 658-659.)

²⁴⁹ Korfu Adası'nda Koleko adlı şahsın isyanı ve durumun şebbenderce devlete intikal ettirilmesi. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:20/6, 3.CA. 1264); Romanya başşebbenderi Kamil Bey'in Balkanlar'daki tüm faaliyetleri takip ederek, Bulgaristan Komiserliği'ne bildirmesi. Bölgedeki Ermeni, Bulgar ve Arnavut cemiyet ve çetelerinin faaliyetlerinin aktarılması, Korfu Adası şebbenderinin, İtalyanların Güney Arnavutluk'daki faaliyetlerini Atina sefâretine bildirmesi. (G.K.Söylemezoğlu, a.g.e.,174., 239.)

²⁵⁰ 1318 Hâriciye Sahnâmesi, 369.

²⁵¹ 1886 senesinde II. Abdülhamid bir hafiyelik teşkilatı kurmuştu. Bu teşkilata 120 lira tahsisat ayrılmıştı. Teşkilatta 300 ila 500 kuruş arasında maaş alan ve ayak takımından adamlar çalışmaktaydı. (Ali Said Bey, Saray Hatıraları: Sultan Abdülhamid'in Hayatı, Haz. Ahmet N. Galitekin, İstanbul, Nehir Yayınları, 1994, 99); Şebbenderlere vatandaşların, ölüm, doğum kayıtları ve vatandaşlara pasaport ve vize verilmesi gibi görevlerin yüklenmesinde de bu düşüncenin geçerli olduğu söylenebilir. Zîrâ bu şekilde Osmanlı vatandaşları bir nev'i "Polis gözetimi" altında olacaktı. (C.V.Findley, a.g.e., 238-239.)

izin almak kaydıyla yerel basın ve yayın organlarıyla sözlü veya yazılı tartışma ve müzakerelere katılabilirlerdi. Devletin aleyhine olan neşriyatın önemli bölümlerini Türkçe veya Fransızca'ya tercüme ederek bağlı oldukları elçiliklere teslim etmeleri şehbenderlerden istenirdi. Ancak, mesele çok mühimse direkt olarak tercüme Hâriciye Nezâreti'ne gönderilirdi. Şehbenderlerden buldukları yerlerde Osmanlı Devleti'nin aleyhine olsun ya da olmasın gerçekleşen mühim olayları devlete bildirmeleri istenirdi. Bilhassa, Osmanlı Devleti'ni yakından ilgilendiren ülkelerle ilgili gelişmelerin Hükûmet'e bildirilmesi üzerinde durulurdu²⁵².

5.5. SAĞLIK ALANINDAKİ GÖREVLERİ

Osmanlı Devleti, zamanla şehbenderlere yüklediği sorumluluğu birçok alanı içine alacak şekilde artırmıştır. Vatandaşlarına imkanları nispetince her türlü insani yardımı ve sosyal hizmeti yapma ve sunma gayreti içinde olan Osmanlı Devleti, sağlık alanında da şehbenderleri aracılığıyla birtakım hizmetler vermeye çalışmıştır.

Şehbenderlerden buldukları ülkelerin sağlık şartları ve hizmetlerinde meydana gelen gelişmeleri, devlete intikal ettirmeleri istenirdi. Ayrıca, veba, kolera ve sarı humma gibi hastalıklar ortaya çıktığında veya şüpheler oluştuğunda başta karantina uygulaması olmak üzere, o devletin aldığı muhtelif önlemleri Osmanlı Devleti'ne tafsilatlı olarak aktarırlardı. Ayrıca, şehbenderler, hayvanları ve bağları etkileyen hastalıkları da yakından takip ederek bunlarla ilgili gelişmeleri ve alınacak tedbirleri yazılı bir şekilde Hâriciye Nezâreti'ne bildirirlerdi.²⁵³ Daha önce de değindiğimiz gibi şehbenderler, imkanları yeterli olmayan ve hasta olan Osmanlı vatandaşlarına sahip çıkıp, tedavilerini yaptırmakla sorumluydular.

²⁵² Vonice'deki şehbender vekili Kostantin'in Yunanistan'ın içişleri ve bazı asilerle ilgili bilgileri tercüme ederek Nezâret'e göndermesi. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:21/47, 19.N.1264); Tebriz şehbender vekilinin İran'da İlhami isimli bir hakimin şahlık iddiasıyla etrafına onbin adam toplayarak isyan ettiğine dair bir haberi Nezâret'e bildirmesi. (Cevdet Tasnîfi:Hâriciye, No:8294, 13.R.1262); Alman İmparatorunun Korfu Adasını ziyareti ve şehbenderin ziyaretle ilgili izlenimlerini ve elde ettiği bilgileri rapor olarak Nezâret'e intikal ettirmesi. (Hâriciye Nezâreti Evrâk-ı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri, No:752(27), 04. 12. 1873);

²⁵³ Yunanistan'a gidecek olan yolcu ve eşyaya karantinadan dolayı uygulanacak usulün tafsilâtına dair Şira şehbenderi bir tahrîrât göndermiştir. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:26/27, 11. Ş. 1265); 1318 Hâriciye Salnâmesi, 379.

5.6. DİNİ GÖREVLERİ

Kurulduğu yıllarda sadece Osmanlı tüccarlarının ve devletin menfaatlerini koruması beklenen şebkenderlerden, XIX. yüzyılın sonlarına doğru birçok alanda görev yapması istenmiş ve bunlara dini görevler de eklenmiştir. Başından beri İslâm kültürüyle bütünlük içinde olan Osmanlı Devleti, şebkenderleri aracılığıyla vatandaşlarına ve diğer müslümanlara dini hizmetler götürmeyi amaçlamış ve aynı zamanda onların bu alandaki birtakım ihtiyaçlarını ve eksikliklerini gidermeyi hedeflemiştir. Şebkenderlere yüklenen yeni sorumlulukların bilhassa II. Abdülhamid'le başlamış olması bir tesadüf değildir. II. Abdülhamid, ortaya koyduğu fikirlerle ve başlattığı çalışmalarla hızla dağılan Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmaya gayret etmiştir. Sultan II. Abdülhamid, dini alanda da İslam birliği siyasetiyle halifelik vasfını kullanarak, müslümanları emperyalist güçlere karşı kendi etrafında toplamaya gayret ediyordu.²⁵⁴

II. Abdülhamid Dönemi'nde 1881 yılında Cava Adası'na Galib Bey ismiyle bir şebkender tayin edilmiştir.²⁵⁵ Tayinin ardından şebkender, adada Hollandalıların yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerine karşı İslâm'ın güçlenmesi için devletten Kur'an-ı Kerîm'ler yollamasını istemiştir. Devlet bu talebi kısa bir zamanda karşılamıştır.²⁵⁶ II. Abdülhamid, şebkenderlikler dahilinde dini hizmetlerin yerine getirilmesi için *imamlar* tayin etmiştir. Bu kişilere maaş bağlanmış ve camilerin ihtiyaçları, şebkenderlikler aracılığıyla devlet tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. 1880'lerde sadece birkaç yerde *imam* görev yaparken²⁵⁷, 1900'lerin başında sayıları dört kat artmıştır. Ayrıca camilere *kayyum* da görevlendirildiği olmuştur.²⁵⁸ Bu kişiler devletin maaşlı birer memuru olarak hizmet vermişlerdir. Burada şunu da

²⁵⁴ İhsan Süreyya Sırma, *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, İstanbul, Beyan Yayınları, 1989, 45-46.

²⁵⁵ *1302 Hâriciye Salnâmesi*, İstanbul, 658-668. ; Ömer Lütfi, *Ümit Burnu Seyâhatnâmesi*, İstanbul, Dergah Yayınları, 8.

²⁵⁶ Bu çalışmaların ardından bir süre sonra Cava Adası'nda II. Abdülhamid adına halife olarak hutbe okutulmaya başlanmıştır. (Ö. Lütfi, a.g.e., 8.)

²⁵⁷ 1884'te Rostof ve Atina-Pire şebkenderliklerinde imam görev yapmaktaydı (*1302 Hâriciye Salnâmesi*, 636-640)

²⁵⁸ 1908'de Malta, Rostof, Taygan, Bükreş, Pire, Korfu, Kalas ve Sünne şebkenderliklerinde imamlar görev yapmıştır. Ayrıca Kalas Camii Şerifinde bir kayyum görevlendirilmiştir. (*Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî*, No:68/21, 19. 10. 1908)

söyleyebiliriz ki; bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti de, ateşliklikler vasıtasıyla ve Diyânet İşleri Başkanlığı'nın çalışmalarıyla geçmişteki faaliyetlerin benzerlerine gerçekleştirmektedir.

Şehbenderler, buldukları yerlerde yaşayan Osmanlı vatandaşlarının ölümü halinde gömülmeleri için devletin onayı ile yerel idareden de izin alarak arazi satın alıp mezarlık yaptırma yetkisine sahipti ki, bunu da dini faaliyetler içinde değerlendirebiliriz.²⁵⁹

5.7. DİĞER GÖREVLERİ

XIX. yüzyılın son çeyreğinde şehbenderlik alanında başlatılan çalışmalarla beraber, vazife olarak çok yönlü hale gelen şehbenderlerin yaptığımız sınıflandırmanın dışında kalan sorumlulukları da vardı. Bu sorumlulukları tanım ve başlık olarak bir yerde toplamak mümkün olmadığı için bu şekilde başlıklandırmayı uygun gördük.

Şehbenderler, çeşitli diplomatik görüşmelerin tevziini üstlenerek, buldukları yerlerdeki üst düzey devlet yetkilileriyle kendi devlet yetkililerinin görüşmelerine aracılık ederlerdi.²⁶⁰ Diğer taraftan, şehbenderlerin her ne kadar diplomatik açıdan ikinci planda olsalar da, sonuçta Osmanlı Devleti'ni temsil ettikleri için sorumlulukları ve devletin çıkarları gereği zaman zaman, buldukları kentlerde cereyan eden olaylara ve yaşanan gelişmelere resmi olarak tepki gösterdiklerini ve sorumlu kişi ya da kuruluşları protesto ettiklerini söyleyebiliriz..²⁶¹

²⁵⁹ Triyeste şehbenderinin mezkur şehirde müstüman mezarlığı yaptırmak için arsa satın almak istemesi. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:27/29, 22. L. 1265)

²⁶⁰ Köstence başşehbenderi ve Bükreş sefirinin organizasyonu Sadrazamın, Romanya Kralı Karol'la görüştürülmesi. (G. K. Söylemezoğlu, a.g.e., 183.)

²⁶¹ Osmanlı tüccarlarını, zarara uğraticı bir tavır sergileyen İtalyan donanmasının Triyeste şehbenderi tarafından protesto edilmesi. (Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:20/82, 9. B. 1264)

VI. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA

ŞEHBENDERLİK TEŞKİLATI (1920-1930)

Araştırmaya başlarken çalışmamızın aşamaları arasında böyle bir bölüm yoktu. Ancak, belgeler yoluyla ulaştığımız bilgilerde şebenderlik ifadesinin kullanım olarak II. Meşrûtiyet'ten sonra ve hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemine kadar devam ettiğini görmemiz çalışmamıza yeni bir bölüm eklememize sebep olmuştur. Bu bölümle ilgili elde ettiğimiz bilgiler sınırlı da olsa müessesenin işleyişini, konumunu ve olduğu kadarıyla, şebenderlerin karşılaştığı hadiseleri ele alarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu teşkilata bakış açısını yansıtmaya çalışacağız. Ayrıca, yeni bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu teşkilatı Osmanlı'dan alıp taklit ederek mi kullandığı, yoksa her alanda devrim düşüncesiyle baştan aşağıya yeni bir teşkilat yapısına mı büründürdüğü sorusunu cevaplandırmaya çalışacağız.

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, savaş sonrası gelişmelerle daha büyük bir bunalımın içine düşmüş ve savaşı kazanan devletler tarafından büyük bir baskı altına alınmıştır. Tüm bu olaylarla beraber Anadolu'da başlatılan mücadeleyle yeni bir döneme girilmiş ve yeni bir hareket başlatılmıştır. Milli Mücadele olarak adlandırdığımız bu hareket süreci içerisinde İstanbul'un işgalinin (16 Mart 1920) ardından *Osmanlı Meclis-i Mebusanı*'nın kapatılıp feshedilmesi, bir süre sonra Anadolu'da yeni bir meclisin kurulmasına olanak sağlamış ve 23 Nisan 1920'de *Büyük Millet Meclisi* açılmıştır. Milli Mücadelenin ana merkezi konumunda olan bu Meclis; siyasi, idari ve hukuki alanlarda da kendini kabul ettirme mücadelesine girişmiştir. Bu anlayış çerçevesinde dış ilişkiler alanında da artık bir gelenek haline gelen ve elçilik faaliyetlerinin bir parçası olarak kabul gören şebenderlik çalışmaları da kaldığı yerden devam ettirilmiştir.

Meclis Hükûmeti, diplomatik alanda başlattığı girişimlerle Rusya'ya ilk elçi tayin gerçekleştirdikten sonra ,Tuapse şehrine şebenderlik açmıştır (Ekim 1920). Bu tayinin ardından *Meclis Hükûmeti*, 1921'de İran'ın Tebriz şehrine bir başşebenderlik açmıştır.²⁶² Bu atamalarla, ilk defa Osmanlı Devleti'nce başlatılan şebenderlik faaliyetleri, *Meclis Hükûmeti* tarafından tekrar canlandırılmış ve kararlı bir şekilde devam ettirilmiştir. Zîrâ, bu kadar imkansızlık içersinde, lüks sayılabilecek bu türden bir faaliyeti sürdürmek istemesi, bu kararlılığın en açık göstergesidir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 29 Ekim 1923 yılında resmen kurulmasının ardından, devlet, hiç vakit kaybetmeden her alanda yeniliklere giderek, artık işlevini yitirmiş Osmanlı kurumlarına son vererek, kendi anlayışını, kurduğu yeni teşkilatlara yansıtarak yeni bir dönem başlatmıştır. Yeni bir devlet olması sebebiyle her alanda ve kısa sürede arzu edilen değişimi yakalamak çok kolay olmadığı için, devlet, yapısal değişiklikleri aşama aşama gerçekleştirme yoluna giderek değişimini daha sağlıklı bir tabana yaymaya çalışmıştır. Başlangıç yılları bir geçiş dönemi olduğu için yeni döneme girilirken yer yer de olsa Osmanlı Devleti'nin teşkilat yapısı içerisinde yer alan bazı kurumlara ihtiyaç duyulmuş ve bunlar belirli bir süre kullanılmıştır.²⁶³ Bunlardan birisi de şebenderlik teşkilatıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde başlatılan şebenderlik faaliyetleriyle bir çok yabancı ülkede yeniden teşkilatlar açılmıştır. 1923-24 yılları arasındaki kayıtlara göre on dört ülkede, ondört başşebenderlik, onaltı şebenderlik ve dört şebender vekilliği açılmıştır. Daha çok geçmeden, iki yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin şebenderlik ağı genişletilmiş ve yirmiiki ülkede, onbir baş ve birinci sınıf şebenderlik, otuzaltı şebenderlik ve seksenüç şebender vekilliği ile kançılara memurluğu açılmıştır. 1926 yılından itibaren genişletilen ağda, şebenderlik teşkilatının kurulduğu şehirlerin büyük bir bölümünün, bilhassa Türkiye'nin siyasi çıkarlarını yakından ilgilendiren merkezler olması dikkat çekicidir. Bu şehirlerden kısaca bahsetmek gerekirse; Türk karasularını yakından ilgilendiren ve düne kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin mirasçısı

²⁶² Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hâriciye Tarihimiz: (Teşkilat ve Protokol)*, Ankara, TTK, 1994, 120.

²⁶³ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ki *Hâriciye Vekâleti*'nin yapısı Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ki *Hâriciye Nezâreti*'nin yapısına olan benzerliğine, Osmanlı'nın 1334 yılı *Devlet Salnâmesi* ile Türkiye Cumhuriyeti'nin 1926 *Devlet Salnâmesi*'ni karşılaştırdığımızda görebiliriz, Bkz.: (Ek6-7)

olduğu Osmanlı Devleti'nin elinde olan Kıbrıs, Rodos, Midilli ve Korfu Adaları, Kuzeydoğu sınırlarında yer alan ve Türkler için yakın geçmişte çeşitli sıkıntılara yol açmış olan ve aynı zamanda geçmişte Türklerin belirli bir süre hakimiyeti altında kalmış olan Batum, Gümrü, Bakü, yine yakın geçmişte elden çıkmış ve müslüman Türk azınlığın yaşadığı Gümülçine, Üsküp, Avlonya, Burgaz, Filibe ve Varna gibi merkezlerle I. Dünya Savaşı sonrası daha da karışık birbölge haline gelen Ortadoğu'nun Beyrut, Şam, Halep, Kudüs gibi şehirleridir.²⁶⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nde şebenderliklerle ilgili meydana gelen en önemli değişiklik, atanmış kişilerin hepsinin Türk olmasıdır.²⁶⁵ Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti daha çok gayri müslim vatandaşlarına şebenderliklerinde görev vermişken, daha çok milli esaslara dayalı olarak kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti ise, kendi anlayışı içerisinde tutarlı davranarak Türkler dışında kimseye şebenderliklerde görev vermemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de şebenderlik müessesesi Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi dışişleri örgütüne bağlı olarak çalışmıştır. HâriciyeVekâleti ne bağlı olarak hizmet veren *Umûr-ı Şebenderiye* ve *Ticâriye Müdüriyeti* şebenderliklerin işleri ve işlemleriyle eskiden olduğu gibi ilgilenmeye devam etmiştir. Bu teşkilatın bünyesinde çalışanlarına baktığımızda eskiye göre pek bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

*Umûr-ı Şebenderiye ve Ticâriye Müdüriyeti*²⁶⁶

Genel Müdür

Umûr-ı Şebenderiye birinci Şube Müdürü

Başkâtip

Umûr-ı Şebenderiye ikinci Şube Müdürü

Başkâtip

Umûr-ı Ticâriye birinci Şube Müdürü

Başkâtip

1927 yılında *Umûr-ı Şebenderiye ve Ticâriye Müdüriyeti*, ikiye bölünerek *Umûr-ı Şebenderiye* ve *Ticâriye Müdüriyeti* diye ayrılmıştır.²⁶⁷ 1930 yılında ise HâriciyeVekâleti'nde yapılan değişikliklerle şebenderlik yerini tamamen

²⁶⁴ Kemal Girgin, a.g.e, 124 .

²⁶⁵ Bkz. (Ek 7)

²⁶⁶ Bkz. 1926 Devlet Salnâmesi, 133-134.

²⁶⁷ 1926 yılında *Şebenderiye ve Umûr-ı Ticâriye Müdüriyeti* olan kurum *Şebenderlik ve Ticâret-i Umûr-ı Müdüriyeti Umûmluğu* şeklini almış *Şebenderlik ve Ticâret* işleri iki ayrı şube müdürlüğüne dönüştürülmüştür. (1927 – 1928 Devlet Salnâmesi, 108 – 110 .)

konsolosluğa bırakmıştır.²⁶⁸ Bu değişiklikten amaç uluslararası alanda meydana gelen gelişmelerle beraber eskimiş olan şebenderlik anlayışını yenileyerek, günün koşullarına göre hareket edebilmeyi sağlamaktır. Şunu belirtmeliyiz ki XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılda konsolosluklarla ilgili bir çok toplantı yapılmış ve yeni yeni kararlar alınmıştır. Bu yapılan değişikliklerde, uluslararası alanda yapılan çalışmaların rolünü inkar etmemek gerekir.

Şebenderliğin Türk Devleti'ndeki işleyişine baktığımızda, şebenderlere gönderilen tamimlerde; şebenderlerin alışılmış ve bilindik görevleri dışında, Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde cereyan eden casusluk faaliyetlerine dikkat edilmesi ve bu tür işlerle uğraşan adı sanı bilinen kişilerin ülkeye sokulmaması istenmiştir.²⁶⁹ Şebenderlikler yoluyla devletin üzerinde durduğu diğer bir konuya, yurt dışında yaşayan vatandaşların askerlik işlerinin takip edilmesi ve yaptırılmasıdır.²⁷⁰ Ayrıca iltica ve sığınma olaylarının çözülmesi gibi hususlarla da karşılaşmak mümkündür.²⁷¹ Şebenderlerin buldukları yerlerde çeşitli sosyal faaliyetlere de giriştiklerini söyleyebiliriz.²⁷² Genel olarak değerlendirirsek Osmanlı Devleti dönemindeki vazifelerinin büyük oranda devam etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Türk tüccarların ticari işlerinin, Türk vatandaşlarının doğum, evlilik, ölümle ilgili işlemlerin, yurt dışında Türk devletinin her alanda çıkarlarının gözetilmesi adına meydana gelen olayların, konuşmaların, yazışmaların takip edilmesi gibi hizmetler Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmiştir.²⁷³

²⁶⁸ K. Girgin, a.g.e., 131 – 132.

²⁶⁹ Ta'mimât-ı Şebenderî adlı eserinde Türkiye aleyhine casusluk faaliyetlerinde buldukları tesbit edilmiş olan İngiliz, Fransız ve Rus casuslar ile ilgili şebenderliklerin uyarılması. (Türkiye Cumhuriyeti Hâriciye Vekâleti Ta'mimât-ı Şebenderî, İstanbul, Ebuuzziya Matbaası, 1928, 18, 35, 62, 92.)

²⁷⁰ Ta'mimât-ı Şebenderî adlı eserinde 99, 101, 103 111 sayfalar ve bunun dışında birçok sayfada yurt dışında yaşayan Türklerin askerliği ile ilgili meselelerin çözümü ve şebenderliklerin uyarılması.

²⁷¹ Ta'mimât-ı Şebenderî adlı eserinde 15, 17, 18, 19, 24 ve daha bir çok sayfasında özellikle Bulgaristan ve Rusya dan iltica eden başta komünizm olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı iltica eden kişilerden bahsedilmektedir.

²⁷² Ta'mimât-ı Şebenderî adlı eserin 5. sayfasında Trieste şebenderinin girişimi ile bu şehirde bu türden bir sosyal kurumun oluşturulmasına karar verilmiştir.

²⁷³ Ta'mimât-ı Şebenderî adlı kitabın 11, 15, 113, 130 sayfalarında olduğu gibi bir çok yerinde Türk vatandaşların evlilik, doğum, miras, pasaport, nüfus kaydı gibi meselelerini anlatan örnekler vardır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Araştırmamızda ilk olarak şehbenderlik teşkilatının kuruluşuna değin Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Anadolu Beylikleri'nin ve Osmanlı Devleti'nin iktisat politikalarını tespit edip değerlendirerek, şehbenderliğin ortaya çıkışının nasıl ve neden geciktiğini izah etmeye çalıştık. Bu devlet ve beyliklerin ticari anlayışlarını mal darlığına düşmeme ve üretim-tüketim dengelerini sürekli muhafaza etme üzerine kurup geliştirdikleri için şehbenderlik teşkilatına benzer bir kuruma asırlarca ihtiyaç duymadıklarını gördük. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ilk olarak İngiltere'de başlayan, ekonomik alanda önde gelen Avrupa ülkeleriyle, ABD ve Japonya gibi ülkelerde görülen Sanayi Devrimi'yle beraber, ekonomik alanında hızla güçlenen kapitalist anlayışın oluşturduğu baskıya, diğer taraftan hızla değişen ve bütünleşen dünyada her geçen gün biraz daha zayıflayan Osmanlı Devleti'nin, siyasi ve diğer dengeler açısından dönemin önemli unsurlarından sürekli diplomasi sisteminin sebep olduğu tazyike dayanamadığını gördük. XIX. yüzyılın başlarında diplomatik ve ekonomik alanlardaki baskılar sonucunda Osmanlı Devleti'nin, konsolosluk sistemine adapte oluşunu ve kurulan şehbenderlik teşkilatının başlangıçta alelâde bir vaziyetteyken, XX. yüzyılın başlarına gelindiğindeyse vazifeli ve fahri şehbenderlikleriyle yirmioç ülkede ve ikiyüzotuzu aşkın kentte, devlete ve vatandaşlara hizmet veren muazzam bir örgüt haline gelişini gördük. Ayrıca başlangıçta şehbenderliklerde gayri müslim bürokratların ve tüccarların hakimiyeti varken, II. Mahmud'un bürokratik alanda gerçekleştirdiği reformların ve Osmanlı coğrafyasının hızla küçülmesiyle, devletin daha çok bir Türk devleti hüviyetine bürünmesi sonucunda hakimiyetin müslümanlara geçtiğini gördük.

XIX. yüzyılın başlarında son derece sıradan bir görüntü arzeden şehbenderlik teşkilatı, bilhassa XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren II. Abdülhamid Dönemi'nde bürokrasi ve işleyiş olarak büyük bir gelişme göstererek Osmanlı Devleti'nin önemli teşkilatlarından biri haline gelmiştir. Aşağı yukarı XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar şehbenderler, gayri müslim tüccarlar arasından seçilmiştir. Bu

dönemden sonra Osmanlı Devleti'nin bürokratik yapısı içinde yer alan Hâriciye, mülkiye, adliye, ilmiye bürokratları ve sefâret görevlileri arasından şebender seçilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bürokratik yapısı, terfi, atama, görevden alma, izin kullanımı, maaş sistemi, mesleğe giriş, teftiş ve ceza usulleri gibi birçok konuda hazırlanmış ve belirlenmiş kural ve kaideleriyle şebenderlik teşkilatı modern bir görüntü çizmiştir. İşleyiş olarak teşkilat, yazışmalara, evrâk düzenleme usüllerine gösterilen önem ve haberleşmedeki hiyerarşik anlayışıyla Osmanlı Devleti'nin geleneksel özelliklerini yansıtmıştır.

III. Selim Dönemi'nde kurulduğunda Osmanlı tüccarlarının ve devletin menfaatlerini gözetmekle görevlendirilen şebenderler, XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde idari, ticari, adli, dini, muhabirlik, sağlık ve diğer görevleriyle Osmanlı Devleti'nin dışişleri örgütünde büyük hizmetler vererek, diplomasi alanında elçilik kadar olmasa da bir geleneğin ve bakış açısının oluşumuna katkı yapmışlardır. Devletin görev verdiği şebenderlerden yurtdışındaki gelişmeler ve olaylarla ilgili yazılı bilgiler, araştırma raporları ve istatistikler istemesi teşkilata ne kadar değer verildiğini gösterir. Günümüzde bile pek görmeye alışık olmadığımız bir şekilde ve ciddiyetle Osmanlı Devleti'nin şebenderlerinden üç, dört bazen de altı ayı bulan sürelerde raporlar istemesi son derece önemli ve kaydadeğer bir noktadır.

Osmanlı Devleti, ömrünü tamamlarken, ondan kalan coğrafya üzerinde bağımsızlık mücadelesi başlatan Türk milleti ve Hükûmeti savaş yıllarından itibaren şebender tayin ederek, bu teşkilatın önemini ve gerekliliğini ortaya koymuştur. Ayrıca bu teşkilatı kullanarak Osmanlı'nın teşkilat sistemini, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarda örnek aldığını söyleyebiliriz. Ancak bu durum çok uzun sürmemiş ve yeni Türk devletinde, inkılâpçılık ruhuyla 1930'larda şebenderliğin yerini uluslararası değişikliklerle ve yeniliklerle kesin bir şekilde konsolosluk kavramı almıştır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde şebenderlerin tamamının Türk oluşu bir tesâdüf değildir ve bu gelişme, tamamen yeni devletin ulusal karakterli oluşunun bir sonucudur.

Son olarak söyleyeceğimiz, Osmanlı Devleti'nin son elli yılı içinde çok büyük bir örgüt haline gelen şebenderlik teşkilatının önemi ve değeri Osmanlı

Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılar, bunalımlar ve sorunlar daha çok ön plana çıkarıldığı ve bunlar üzerinde durulduğu için pek anlaşılammıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu kapitülasyonlarla desteklenen Batılı meslektaşlarına nazaran şehbenderlerin diplomasi alanında çok büyük işler başarması ve çok etkin bir rol oynaması beklenemezdi. Bir diğer nokta ise XIX. yüzyılın başlarından itibaren Fransız İhtilali'nin etkisiyle azınlık problemleriyle karşılaşan ve bu sorun karşısında çok yıpranan Osmanlı Devleti'nin çok uzun bir süre şehbenderliklerde çoğunlukla gayri müslimlere yani azınlıklara yer verip müslümanları geri planda tutmasıdır ki, zihinlerde merak uyandıran bir husus olup, aynı zamanda ayrıca cevaplandırılması gereken bir soru olduğu kanaatindeyiz. Diğer taraftan bu tespitimiz yeni bir soruyu daha gündeme taşımaktadır ki bu da; Şehbenderlik teşkilatında ortaya konan yaklaşımların ve uygulanan politikaların bugünkü Türk diplomasi anlayışı üzerinde ne gibi olumlu ya da olumsuz etkilerinin olduğu sorunudur.

KAYNAKÇA

I. BASILMAMIŞ KAYNAKLAR

A) İrâdeler

1-) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hâriciye İrâdeleri

Sıra No	Tarih	Sıra No	Tarih	Sıra No	Tarih
2333	22 M 1320*	3288	27 S 1324*	4281	1 R 1328
2340	27 M 1320*	3854	24 R 1326	4547	9 ZA 1329
2560	16 Z 1320*	4177	20 L 1327	4652	2 R 1332*
2575	4 M 1321*	4188	4 ZA 1327	4950	2 Ş 1330*

*: Bu kaynaklar sadece taranmıştır.

2-) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Tasnifi İrâdeleri

Sıra No	Tarih	Sıra No	Tarih
Cevdet Hâriciye 125*	L 1231	Cevdet Hâriciye 7595*	Ş 1261
Cevdet Hâriciye 131*	R 1229	Cevdet Hâriciye 7597*	CA 1256
Cevdet Hâriciye 2377*	ZA 1274	Cevdet Hâriciye 7605	Ş 1261
Cevdet Hâriciye 2615	1281	Cevdet Hâriciye 8294	13 R 1262
Cevdet Hâriciye 2701	S 1280	Cevdet Hâriciye 8501*	CA 1263
Cevdet Hâriciye 4154	8 CA 1297	Cevdet İktisat 50	L 1231
Cevdet Hâriciye 4417	1139	Cevdet İktisat 972	27 B 1250
Cevdet Hâriciye 5195	10 CA 1248	Cevdet İktisat 1243	M 1254
Cevdet Hâriciye 5936	28 Z 1217		

*: Bu kaynaklar sadece taranmıştır.

3-) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayûnları

Sıra No	Tarih	Sıra No	Tarih
1202	1219	18134*	1231
6015	1212	21274	1250
16180*	1224	23982*	1243
16324	1251	52282	
16586	1230		

*: Bu kaynaklar sadece taranmıştır.

4-) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hâriciye Nezâreti Katalogları

a)Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî Dosyaları

Dosya No	Tarih	Dosya No	Tarih	Dosya No	Tarih
4/1*	23 R 1260	21/27	9 Ş 1264	44/66*	4 C 1268
5/91	27 B 1260	21/47	19 N 1264	44/69*	4 C 1268
8/17*	6 Z 1260	23/96	23 RA 1265	46/9*	2 Ş 1268
14/61	20 ZA 1262	24/81*	6 CA 1265	47/42	25 N 1268
14/62*	21 ZA 1262	24/28	11 R 1265	53/31*	9 RA 1269
14/68*	29 ZA 1262	26/1*	1 B 1265	55/70	15 R 1269
14/80	8 Z 1262	26/27	11 Ş 1265	57/42*	19 CA 1269
14/82	9 Z 1262	27/1	24 N 1265	65/67	23 M 1270
18/35*	3 B 1262	27/3	26 N 1265	65/77	26 M 1270
18/77*	19 Z 1263	27/29	22 L 1265	65/91	28 M 1270
19/63*	24 RA 1264	27/42*	2 ZA 1265	68/85*	6 R 1270
19/66	26 RA 1264	27/52*	7 ZA 1265	69/28*	10 R 1270
20/6	3 CA 1264	28/30	1265	74/71	15 B 1270
20/10	8 CA 1264	31/70	28 Z 1266	92/6	6 S 1270
20/60	20 CA 1264	37/47*	20 Z 1266	97/77*	10 R 1271
20/82	9 B 1264	37/65*	1266		
21/10*	26 B 1264	39/64*	1 S 1268		

*: Bu kaynaklar sadece taranmıştır.

b)Hâriciye Nezâreti Evrâkı Mütenevvia Kısmı Dosya Usûlü Envanteri

Dosya No	Tarih	Dosya No	Tarih	Dosya No	Tarih
418(11-14)	29.06.1892	444*	05.01.1914	430(32-53)	06.10.1905
418*	07.05.1900	752	04.12.1873	430(54-59)*	24.12.1905
419*	15.04.1913	339*	20.07.1885	431(2-11)*	02.12.1906
419	05.07.1914	418(15-24)	05.12.1897	431(2767)	13.09.1916
431*	22.10.1914	418(42-45)	20.05.1909	705(43-48)*	08.07.1906
431*	20.04.1916	419(25-30)	01.03.1914	68*	17.09.1907
431*	02.10.1915	419(35)	08.07.1915		

c)Hâriciye Nezâreti Hukuk Müşâvirliği İstişâre Odası Evrâkı Kataloğu

Dosya No	Tarih	Dosya No	Tarih	Dosya No	Tarih
42(2-3)	1 N 1333	60*	21 R 1338	64*	24 S 1335
42*	8 M 1328	60*	22 N 1337	64*	5 C 1332
56*	11 Ş 1332	63*	28 CA 1336		

*: Bu kaynaklar sadece taranmıştır.

d)Hâriciye Nezâreti Evrâkı Hukuk Kısmı Dosya Usûlü Envanteri

Dosya No	Tarih	Dosya No	Tarih	Dosya No	Tarih
29 (19.)	03.06. 1875	98	18.06.1901	103 (65.)*	31.10.1891
31 (22.)	26.07.1882	99*	24.04.1902	236 (119.)*	26.04.1906

*: Bu kaynaklar sadece taranmıştır.

4-) *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrâk Odası Sadâret Evrâkı:*

-Âmedî Dîvânı Mektûbî Kalemî, No:25/20 (10.S.1301)

-Âmedî Dîvânı Mektûbî Kalemî, No:25/36 (18.CE.1301)

B) Şehbenderliğe İlişkin Defterler:

1-) *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şehbenderlik Defterleri:*

No:1 (RA 1217 – S 1297)

No:2 (C 1297 – B 1317)

No:3 (B 1317 – M 1330)

2-) *Maliye Nezâreti Vâridât Defterleri*

No:4687(1328-1329)

3-) *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsafî Dîvânı*

Baş Muhâsebe Kalemî Defteri, No:20/1, Sıra No:2222, (26.05.1151)

II. BASILMIŞ KAYNAKLAR

A) Salnâmeler

-1263, 1265, 1277, 1283, 1295, 1300, 1326, 1328, 1333-1334, 1926, 1927 ve 1928 Devlet Salnâmeleri ve;

-1302, 1304, 1306, 1318 Hâriciye Salnâmeleri'nden yararlanılmıştır.

-Bunların dışında kalan tüm Devlet ve Hâriciye Salnâmeleri de taranmıştır.

B) Ta'mîmât

-Türkiye Cumhuriyeti Hâriciye Vekâleti, Ta'mîmât -ı Şehbenderi , İstanbul, Ebuzziya Matbaası, 1928

C) Tâ'limâtnâme

-Hâriciye Nezâreti Celîleri Umûr-ı İdariye Müdüriyeti Umûmîyesi Şuabâtının Vazifelerini İçeren Ta'limâtnâme, (07.02.1331)

III. ARAŞTIRMALAR

Abdurrahman Şeref; **Tarih Muhâsibeleri**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1340.

Ahmet E. Vasıf; **Tarih-i Mehasinü'l Âsâr ve'l Hakayık'u-l Ahbâr**, II., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe yazma, No:5978, 1

Ahmet Cevdet Paşa; **Tarih-i Cevdet**, IV–V, İstanbul, 1309.

AKYILDIZ, Ali; **Tanzîmât Dönemi'nde Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul, Eren Yayınları, 1993.

Ali Said Bey; **Saray Hatıraları: Sultan Abdülhamid'in Hayatı**, (Haz. Ahmet N. Galitekin), İstanbul, Nehir Yayınları, 1994

ATAN, Turhan; **Türk Gümrük Tarihi**, Ankara, TTK, 1990.

BAĞIŞ, Ali İhsan; **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler**, Ankara, Turan Kitabevi, 1983.

BAILEY, Frank Edgar; **British Policy and Turkish Reform Movement, A Study of Anglo-Turkish Relations 1826-1855**, Cambridge, Harvard University Press, 1942.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi; Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınlar, 1995

BAYKAL, Bekir Sıtkı; **Tarih Terimleri Sözlüğü**, Ankara, T.D.K. Yayınları, 1974.

CAHEN, Claude; **Osamnlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul, E Yayınları, 1984,

ÇADIRCI, Musa; “II Mahmut Döneminde (1808–1839) Avrupa ve Hayriye Tüccarları”, **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071–1920)**, (Der. O. Okyar ve H. İnalçık), Ankara, Meteksan, 1980, 237–241.

ÇADIRCI, Musa; **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal Ve Ekonomik Yapıları**, Ankara: TTK, 1991.

ÇELİKEL, Edip F.; **Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, Hukuk Fak.Matbaası, 1980

DELİLBAŞI, Melek; “Ortaçağda Türk Hükümdarlarının Batılılara Verdiği İmtiyazlara Genel Bir Bakış”, **Bellekten**, 47/185, 1983, 95- 103.

DERİNGİL, Selim; “İkinci Mahmud’un Dış Siyaset ve Osmanlı Diplomasisi”, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989 Bildirileri**, İstanbul Ed..Fak. Basımevi, 59-70.

DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 1982.

DUMAN, Hasan; **Osmanlı Yıllıkları (Salnâmeler ve Nevsâller)**, İstanbul, İrcica Yayını, 1982.

ELDEM, Vedat; **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara, TTK, 1970.

EVLİYA ÇELEBİ, **Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi**, I, İstanbul, İkdam Matbaası, 1314, 554

FINDLEY, Carter V.; **Kalemîyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996

_____ ; **Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform:Bâb-ı Âlî (1789-1922)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

_____ ; The Legacy Of Tradition to Reform: Origin of The Ottoman Foreign Ministry, **International Journal of Middle East Studies**, I, 1970, 388-416.

GENCER, Ali İhsan; “Nezâret Meclislerinin Osmanlı Diplomasisindeki Yeri ve Önemi”, **Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri (30 Nisan-2 Mayıs 1986)**, İstanbul Ed. Fak., 141-144, 1988.

- GENÇ, Mehmet; **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000
- GİRGİN, Kemal; **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hâriciye Tarihimiz**, Ankara: TTK, 1994.
- GÖKBİLGİN, Mustafa Tayyip; “Konsolos”, **İslam Ansiklopedisi**, VI., İstanbul: MEB Yayınları, 1979, 836-840.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; **Osmanlı Devleti’nde Teşkilat ve Sosyal Yapı**, Ankara: TTK, 1991.
- HAMMER-PURTSGALL; “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Teşkilatı ve Bâb-ı Âlî”, (Çev. Halid İlteber), **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, VII/ 2-3, İstanbul, 1941, 564-589
- HEYD, William; **Yakın Doğu Ticaret Tarihi**, (Çev. E. Z. Karal), Ankara, TTK, 1975
- HUART, C.L.; “Bender”, **İslam Ansiklopedisi**, II, (İstanbul 1993), MEB Yayınları, 515.
- İBREC, Yusuf Ziya; “Osmanlı Devleti’nin Dış Dünya ile Temasları Neticesinde İktisadi ve İçtimai Politikasında Oluşan Değişiklikler” **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, TDAV Yayınları, Sayı:58, 1989, 117-135.
- İNALCIK, Halil; **The Ottoman Empire: The Classical Age (1300-1600)**, London, Phoenix, 1994
- İNALCIK, Halil; **Osmanlı İmparatorluğunda : Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, ErenYayınları, 1996
- KARAL, Enver Ziya; **Halet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği 1802 – 1806**, İstanbul, Kitap Basımevi, 1940.
- KARAL, Enver Ziya; **III Selim’in Hatt-ı Hümayûnları, Nizâm-i Cedîd Devri**, Ankara, TTK, 1946.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, V, VI, VII, VIII, Ankara, TTK, 1994.

KOCA, Salim; “Türkiye Selçukluları’nın Ekonomi Politikası” **Erdem**, 8/23 Ocak 1996, 465- 484.

KÖPRÜLÜ, Fuad; **Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu**, Ankara, TTK, 1994

KURAN, Ercüment; “Türkiye’nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü”, **VI. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara, TTK., 1961, 389–496.

KURAN, Ercüment; **Avrupa’da Osmanlı İkâmet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1739–1821)**, Ankara, TKAE Yayınları, 1968.

Küçük Çelebizade İsmail Asım; **Asım Tarihi (Çelebizâde Tarihi)** , İstanbul, 1282

KÜTÜKOĞLU, Mübahat; “Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarını Ehemmiyeti ve Kıymeti”, **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 1983, 151-166

MARDİN, Şerif; **Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997

Mehmed Ataullah Şanizade; **Şânizâde Tarihi**, III, İstanbul, 1284

Mufassal Osmanlı Tarihi, V., İstanbul, Güven Yayınevi, 1962

LÜTFİ, Ömer; **Ümit Burnu Seyâhatnâmesi**, (Haz. Hüseyin Yorulmaz), İstanbul, Ses Yayıncılık, 1994.

NAFİ, Mehmet Emin; **Sefâretnâme-i Abdülkerim Paşa**, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1316.

NECİPOĞLU, Nevra; “Onbeşinci Yüzyılın İlk Yarısında Konstantinapolis’te Osmanlı Tacirleri”, **Cogito YKY Üç Aylık Düşünce Dergisi (Bizans)**, Sayı:17, Kış 1999, 235-246.

ORTAYLI, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Hil Yayınları, 1987.

PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, MEB Yayınları, 1993

PAKER, Esat Cemal; **Kırk Yıllık Hâriciye Hatıraları**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000

PAMUK, Şevket; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999

SALAHİ, Mehmet; **Kamûs-ı Osmânî**, İstanbul, Mahmut Bey Matbaası, 1313, 175.

SAMİ, Şemseddin; **Kamûs-ı Türkî**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989,

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet; **Tanzîmât Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, Ankara, TTK, 1996

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet; "Parlamento Geleneğimiz Çerçevesinde Tanzîmât Meclisleri", **Türkiye Günlüğü** (8 Kasım 1989), 60-64.

SHAW, S.J.; **Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807**, Cambridge/Mass., Harvard University Press., 1971

SIRMA, İhsan Süreyya; **II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti**, İstanbul, Beyan Yayınları, 1989

SOYSAL, İsmail; "Umûr-ı Hâriciye Nezâreti'nin Kurulması (1836)", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildirileri**, İstanbul, İst. Ed. Fak. Basımevi, 1990, 71-80

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali; **Hâriciye Hizmetinde Otuz Yıl: Mutlakiyet, Meşrûtiyet ve Milli Mücadele Yıllarında Gördüklerim ve Başıma Gelenler (1892-1922)**, İstanbul, Şaka Matbaası, 1949

STOIANOVICH, Train; "The Conquering Balkan Orthodox Merchant", **Journal of Economic History**, XX., 1960, 234-313.

- TABAKOĞLU, Ahmet; **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1994
- _____ ; “İktisat Sistemi”, **Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1999, 159-243.
- TOGAN, Zeki Velidi; **Umûmî Türk Tarihi’ne Giriş**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1981
- TOLUNER, Sevin, **Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, Hukuk Fak. Matbaası, 1979
- TUĞLACI, Pars; **İktisad ve Hukuki (İngilizce, Fransızca ve Türkçe) Terimler Sözlüğü**, İstanbul, Sermet Matbaası, 1966, 226
- TUNCER, Hüner; **Eski ve Yeni Diplomasi**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1995
- TURAN, Osman; **Selçuklular Tarihi, Türk ve İslam Medeniyeti**, Ankara, TTK, 1965.
- _____ ; **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, Ankara, TTK, 1988.
- TURAN, Şerafettin; “Venedik’te Türk Ticaret Merkezi, **Belleten**, 32 / 126 Nisan (Ankara 1968), TTK, 247 – 283.
- UBICINI, M. A.; **Osmanlı’da Modernleşme Sancısı**, (Çev. Cemal Aydın), İstanbul, Timaş Yayınları, 1998
- UNAT, Faik Reşit; **Osmanlı Sefir ve Sefâretnâmeleri**, Ankara, TTK, 1987
- UZUNÇARŞILI, İsmail H.; **Osmanlı Tarihi, II**, Ankara, TTK, 1994
- _____ ; “Selim III’ün Veliâht iken Fransa Kralı XVI ile Muhâbereleri”, **Belleten** , II., 5/6, (Ankara 1938), TTK,192-246.
- Yirmisekiz Çelebi Mehmed; **Yirmisekiz Çelebi Mehmed Seyâhatnâmesi** (Sadeleştiren, Şevket Rado), İstanbul, Hayat Tarih Mecmûası Yayınları, 1970
- ZURCHER, Erik Jan; **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998

TABLO 1: Şehbenderliklerde Müslim ve Gayri Müslim Dağılımı

TARİH	Baş Şehbender		Şehbender		Şehbender Vekili		Kaçılırya Memuru	
	M.	G.M.	M.	G.M.	M.	G.M.	M.	G.M.
1265	1	9	-	15				
1283	4	22	2	35				
1302	10	16	24	54	6	73	9	23
1328 V	12	-	35	11	7	6	13	7
1328 F	-	16	6	63	7	53	-	6
1333-34 V	11	3	14	5	1	1	4	1
1333-34 F	1	6	-	15	-	10	2	-

Kaynak: 1265, 1283, 1328, 1333-1334 Devlet Salnâmeleri ve 1302 Hâriciye Salnâmesi

M=Müslim G.M.=Gayri Müslim V=Vazifeli F=Fahri

EKLER

Ek – 1: 1802-1821 Yılları Arasında Görev Yapan Şehbenderler:

(1802) Angelo Facetin	(Napoli)
(1802) Atanas Diyaliro	(Triyeste)
(1802) Espiridon Kolvus	(Venedik)
(1803) Yorgi Siliyogus	(Yedi Ada)
(1803) Selenikli Dimitriyos	(Marsilya)
(1803) Nikola Marçelo	(Hollanda)
(1803) Nikola Petrofoks	(Cenova)
(1804) Lamboro Vardas	(Messina)
(1805) Anton Kazosi	(Malta)
(1805) Giridi Todori	(Londra)
(1805) Anton Velidi Anton	(Marsilya)
(1805) Antonaki Cerardi	(Napoli)
(1806) Artamaki Mefsho	(Alikante)
(1807) Yani Veledi Anton	(Portekiz)
(1807) Yorgi Veledi Ros	(Kadiks)
(1807) Cakova Veledi Marko Maşak	(Marsilya)
(1807) Markize Ancelo	(Triyeste)
(1808) Panayot Yannici	(Marsilya)
(1809) Nikola	(Malta)
(1810) Nikola Petrofoks	(Livorna)
(1814) Giridi Todori	(Malta)
(1815) Giridi Todori	(Triyeste)
(1816) Yorgi Siliyorgus	(Malta)
(1816) Dimitriyos Kapove	(Marsilya)
(1816) Yorgi Siliyorgus	(Alikante)
(1817) Aleksandır Vasili	(Triyeste)
(1817) Angelo Kaçayeti	(Livorna)
(1818) Mihalaki Vasili	(Triyeste)
(1820) Gregori Tabasgo	(Triyeste)
(1821) Dimitri Yorgi İskofo	(Alikante)
(1821) Yani Veledi Marko	(Korfu)

Not: 1821 yılında patlak veren Yunan İsyanı sırasında Rum diplomatların bazıları gelişmeleri hem devletten gizlemiş, hem de zaman zaman yanlış bilgi aktarmışlardır. Bu gelişmeler üzerine, II. Mahmut başta elçilik faaliyetleri olmak üzere şehbenderlik faaliyetlerini de durduğu için 1836 yılına kadar yeni bir görevlendirme olmamıştır.

Ek – 2: 1265 Devlet Salnâmesine Göre Şehbenderlikler

Başşehbenderlikler:

Anvers
Paris
Triyeste
Cenova
Korfu
Londra
Lizbon
Marsilya
Napoli

Ogüst Halfen
Rasim Efendi
Angelo Kaçayeti
Nikola Alegrati
Şovalye Konameno
Edvar Zehrab
Cozef Vanzler
Kazimir Amerik
Konstanti Markopolo

Şehbenderlikler:

Amsterdam
Hamburg
Lø havr
Viyana
Venedik
Livorna
Zanta
Birmingham
Malta
Oporto
Cebelitarık
Barselona
Nivyork
Hocabey
Şira

Cak Bozto
Şovalye Vandeslir
Matorkor
Bozanet Manas
Oseb Sirpos
Taveş
Yani Dimarko
Kolis Lorenzo Karoçe
Covakim Buşk
Con Kovel
Don Manuel Barhes
Dimitri İskofo
Abram Zibçioğlu
Nikola Korsi
Rober

Ek - 3 :1283 Devlet Salnâmesine Göre Şehbenderlikler

İngiltere Başşehbenderlikleri

Londra
Malta
Mençistr
Kabtovn

Gadban Efendi
Naum Efendi
Abdullah Efendi
Mösyö Ruye

İngiltere Şehbenderlikleri:

Belfasd
Birmingham
Kolombo
Kork
Dublin
Kalamor
Golsten
Cebelitarık
Mersey
Singapur
Satemtın

Mösyö Hayn
Mösyö Kolis

Mösyö Konnes
Mösyö Elun
Mösyö Fütus

Mösyö Con Kovel

Abdullah ibni Ömer
Kapudan Fort

Fransa Başşehbenderlikleri

Paris
Marsilya

Mösyö Dönon
Mösyö Kazimir Amerik

Fransa Şehbenderlikleri

Bordo
?
?
?
Havr
Liyon
Nan

Mösyö Balgiri
Mösyö Lofır
Mösyö Vadim
Mösyö Marki dö Balmar
Mösyö For
Mösyö Yimenç
Mösyö Lavarni

Avusturya Başşehbenderlikleri

Viyana
Raguza
Triyeste
Venedik

Pertev Efendi
Mösyö Persiç
Mösyö Kasayidi
Mösyö Bragnes

Belçika Başşehbenderlikleri

Brüksel
Anvers

Mösyö Galvani
Mösyö Polenso

Belçika Şehbenderlikleri

Liyej

Mösyö Dupon

İspanya Başşehbenderlikleri

Barselon

Mösyö Sera

İspanya Şehbenderlikleri

Kadiks
Valans

Mösyö Yoncer
Mösyö Saferse

Amerika Şehbenderlikleri

Boston
Nivyork

Esmıt

Almanya Baş Şehbenderlikleri

Hamburg

Mösyö Geresin

Yunanistan Başşehbenderlikleri

Atina
Korfu adası
Şira

Mösyö Damandidis
Rober Efendi
Dani Efendi

Yunanistan Şehbenderlikleri

Lamya
Ağrıboz
?
Tinlos

Mösyö Aksolonsi
Halid Bey
Mösyö Nirantiyus
Mösyö Aksolonsi

İtalya Başşehbenderlikleri

Ankona
Cenova
Livorna
Napoli
Palermo

Karaca Bey
Vuliç Efendi
Mösyö Esmıt
Balak Efendi
Kalyadi Efendi

İtalya Şehbenderlikleri

Milan
Kalyari
Mesina
Sinigalya

Ruben Manas Efendi
Baroyidi Tolo
Mösyö Rizoti
Mösyö Mundi

Rusya Başşehbenderlikleri

Hocabey
Tiflis

İsmail Bey

Rusya Şehbenderlikleri

Petesburg
Taygan
?
Kerç
?

Ohannes Efendi
Mösyö Agob Aran
Mösyö Polank
Nikolayaki Efendi
Mösyö Setyaniyan

Flemenk Başşehbenderlikleri

Amsterdam

Mösyö Cak Bozto

Flemenk Şehbenderlikleri

Roterdam

Mösyö Kanasit

İran Başşehbenderlikleri

Kirmanşah

Mehmed Bey

İran Şehbenderlikleri

Tebriz

Behced Bey

Ek - 4 :1302 Hâriciye Salnâmesine Göre Şehbenderlikler

Almanya

Berlin Şehbenderliği
Brem Şehbenderliği
Danzik Başşehbenderliği
Frankfurt Şehbenderliği
Hamburg Başşehbenderliği
Laypsig Başşehbenderliği
Manhaym Şehbenderliği
Münih Şehbenderliği
Kolonya Şehbenderliği
Laypsig Kançılarlığı

Artur Zoykir
Herman Şelas
Nivton Vanzer Herman
Gambar
Rudolf Hardi
Emil Zorbak
Şarel Rayes
Kiyun Gradovel
Frederik Herber
Buno Janik

Avusturya

Viyana Başşehbenderliği
Peşte Başşehbenderliği
Raguza Şehbenderliği
Triyeste Başşehbenderliği
Fiyume Şehbenderliği
Osova Ajanlığı
Peşte Kançılarlığı
Raguza Kançılarlığı
Triyeste Kançılarlığı

Nasri bey
Feridun bey
Daniş Efendi
Pano Pulos
Mavrini Bey
Dimitraki Filogsinidis
Lütfi Bey
Daniş Efedî
Mavro Kordato Efendi

Belçika

Brüksel Başşehbenderliği
Brüksel Kançılarlığı
Anvers Şehbenderliği
Brüj Şehbender vekilliği
Gan Şehbender vekilliği
Liyej Şehbenderliği
Ostend Şehbender vekilliği

Alfons Aller
İstinflanbo
Müller
Alfons Dö Horn
Şarel Debuk
Feliiks Dehas
Vanderid Fernan

İspanya

Madrid Şehbender vekilliği
Adra Şehbender vekilliği
Alikante Şehbender vekilliği
Barselon şehbenderliği
Bilbao Şehbenderliği
Kadiks Şehbenderliği
Kartajana Şehbender vekilliği
Garose Şehbender vekilliği
GaraodiValançiya Şeh. vekilliği
Malaga Şehbender vekilliği
Palmadi Mayoruka Şeh. vekilliği
Santander Şehbenderliği
Sevil Şehbenderliği
Taragone Şehbender vekilliği
Valansiya Şehbenderliği
Kesres Şehbenderliği
Sevil Kançılarlığı

Don Ajna Çiode Ars Maron
Françesko Orno Anz
Mişel Racyo
İgnasini Jirona
Kamil Devila Vazo
Rişar Makferson
Jozephe Garn
Luiz Salvador
Joze Ekre Manuel
Luyi Gori
Ernest Kano
Farnsisko Hazas
Fransuva İdyas
Enrig Belido
Ojeni Gomsı
Farnsisko İksö Grista
Rişar Ovis

Amerika

Baltimor Şehbenderliği
Boston Şehbenderliği
Şikago Şehbenderliği
Nivyork Şehbenderliği
Niv Orleans Şehbenderliği
Filadelfiya Şehbenderliği
Filadelfiya Kançılarlığı

Ernist Demirval
Şarel Arotin
Edvar Jerer
Titodor Helman
Hanri Bartol
Hamel

Fransa

Paris Başşehbenderliği
Bastiya Şehbenderliği
Bayon Şehbenderliği
Brest Şehbenderliği
Bordo Başşehbenderliği
Bolonya Şehbenderliği
Kale Şehbender Vekilliği
Set Şehbenderliği
Dunkirk Şehbenderliği
Havr Şehbenderliği
Liyon Şehbenderliği
Marsilya Başşehbenderliği
Nant Şehbenderliği
Nis Şehbender Vekilliği
Ruin Şehbender Vekilliği
Tolun Şehbender Vekilliği
Paris Kançılarlığı
Bordo Kançılarlığı
Dunkirk Kançılarlığı
Havr Kançılarlığı
Liyon Kançılarlığı
Marsilya Kançılarlığı

Mösyö Dönon
Mösyö Ogüst Piranyeli
Simeon Darisfus
Aleks Sandır Lefber
Lui Tampye
Aşıl Edım
Gayar Molar
Rojon Aleksis
Edvardo Kalpsatel
Ojen Garasus
Ogüst Ruben
Dominyan Efendi
Nuturide Mans
Fernan Lagarik
Adolf Tavrine
Pol Kalamn
Jorj Loks
Vitor Jenoye
Fe Bayar
Pol Garasus
Pretivi
Ocerik

İngiltere

Londra Başşehbenderliği	Pol Gadban Efendi
Londra Kaççılarlığı	Vastın
Belfast Şehbender Vekilliği	Frederik Hayn
Bombay Başşehbenderliği	Hamit Bey
Bombay kaççılarlığı	Hüsni Bey
Bombay tercümânı	Mehmet Bakir Efendi
Brikton Şehbender Vekilliği	Fransis Vistr
Bristol Şehbender Vekilliği	Mari Bosn
Kardif Şehbender Vekilliği	Şarel Elcon
Kolombo (Serendib) Şehbenderliği	Hüseyin Lebe Marikir
Kovs Şehbender Vekilliği	Gabriel Timyatys
Darmut Şehbender Vekilliği	Jorj Henston
Dovır Şehbender Vekilliği	Nayl Şut
Dublin Şehbenderliği	Jon Jeyb
Falmut Şehbender Vekilliği	Jorj Hanrifoks
Cebelitarık Şehbenderliği	Şarel Onsob
Cebelitarık Kaççılarlığı	Arman Kasasu
Glaskov Şehbender Vekilliği	James Moter
Harvic Şehbender Vekilliği	Olbur Jon Vilyıms
Hul Şehbender Vekilliği	Viktor Damolu
Jersey Şehbenderliği	Adolf Lokventır
Lit Şehbender Vekilliği	Farnsuva Birikta
Livurpul Şehbenderliği	Pirno Sabini
London Deri Şehbender Vekilliği	Morizon
Lostof Şehbender Vekilliği	Butçer
Malta Başşehbenderliği	Naum Efendi
Mancıstır Başşehbenderliği	Yalevi Abdullah Efendi
Nivkastul Şehbenderliği	Ser Anseri
Nivkastul Kaççılarlığı	Jorj Hul
Nivport Şehbender Vekilliği	Heer
Nortşilt Şehbender Vekilliği	Solten
Port lui Şehbenderliği	Kaplo
Pleymut Şehbender Vekilliği	Hanri Foks
Portsmut Şehbender Vekilliği	Vanderberg
Ramsgat Şehbender Vekilliği	Hamun
Şili Şehbender Vekilliği	Bukston
Şefild Şehbender Vekilliği	İbolston
Singapur Şehbenderliği	Seyyid el Habid
Satemton Şehbender Vekilliği	Hayn
Sunderland Şehbender Vekilliği	Formen
Svansi Şehbender Vekilliği	Sadık
Veymut Şehbender Vekilliği	Hevar
Vinburg (Ümit Burnu) Başşeh.	Handrik Klodimbo

İtalya

Roma Başşehbenderliği
Agusta Şehbender Vekilli
Ankona Şehbenderliği
Bari Şehbender Vekilliği
Barlata Şehbender Vekilli
Brindizi Şehbenderliği
Brindizi Kañçılarlığı
Katana Şehbenderliği
Katana Kañçılarlığı
Katanaro Şehbender Vekilliği
Civitavikya Şehbender Vekilliği
Civitavikya Kañçılarlığı
Floransa Başşehbenderliği
Galipoli Şehbender Vekilliği
Cenova Şehbenderliği
Jirijanini Şehbender Vekilliği
Likata Şehbender Vekilliği
Livorna Şehbender Vekilliği
Livorna Kañçılarlığı
Marsala Şehbenderliği
Mazara Şehbender Vekilliği
Mesina Şehbenderliği
Milazro Şehbender Vekilliği
Napoli Şehbenderliği
Palermo Şehbender Vekilliği
Pizido Kalabriya Şehbender Vek.
Portokrapo Şehbender Vekilliği
San Remo Şehbender Vekilliği
Reciyodo Kalabriya Şeh. Vek.
Sinigalya Şehbenderliği
Sirakuza Şehbender Vekilliği
Sasari Şehbender Vekilliği
Savona Şehbender Vekilliği

Venedik Başşehbenderliği
Kalyari Şehbenderliği
Kastelemara Şehbender Vekilliği
Karlo Forte Şehbender Vekilliği
Ventimilya Şehbender Vekilliği
Bolonya Şehbenderliği

Flemenk

Amsterdam Başşehbenderliği
Batavya Başşehbenderliği
Rotterdam Şehbenderliği

Şarel Galyan
Katifati
Şileni
Marelojdi Kaneto
Bazil Brikos
Ojen Debyonizi
Enriko Folisti
Sebastiyan Gablo
Agatın Galo
Pitiro Pogliyiz
Graçiyozı
Jan Alesi
Vasilaki Musurus
Radone
Rakanya
Spolina
Sayto
Agustin Enseleni
Anri Lego
Anjo Yakalon
Jozep Hoys
Zeki efendi
Jozef Ripolo
Ekyadis Efendi
Ogostoridis Efendi
Misolinio
Evlis Fors
Bore Adolmo
Anton İskodiyare
Gaptano Monti
Rosario Polezo
Vesneta
Artur Afron
Bresmet
Burcio
Vays Efendi
Josef Gozot
Kamil Doryan
Sebastiyano Grigoriyo
Eşil Orenjo
Anton Modoni

Vandera
Galip Bey
Jon Ganinlet

İran

Benderbuşir Şehbenderliği
Şiraz Şehbenderliği
Hemedan Şehbenderliği
Kırmanşah Başşehbenderliği
Urumiye Şehbenderliği
Savcıbulak Şehbenderliği

Tebriz Şehbenderliği

Hasib Efendi
Hacı Seyit İbrahim
Seyyid Şelile
Muhammed Rıfad Bey
Mansur Akras
Abdullah Ahad
Seyyid Cabir Efendi
Ali Behced Bey

Romanya

İbrail Şehbenderliği
Kalas Başşehbenderliği
Yerköyü Şehbender Vekilliği
Köstence Şehbenderliği

Tulça Şehbender Vekilliği
Turneseverin Şehbenderliği

İstpon Efendi
Maksim Efendi
Begos Efendi
Ali Nihat Bey
Mehmet Atf Bey
Baha Bey
Rüstem Bey

Rusya

Batum Başşehbenderliği
Brediyansk Şehbender Vekilliği
Gözleve Şehbenderliği
Kars Şehbenderliği (Harb binbaşısı)
Kars Kançılarlığı
Kerç (vekaleten)
Moskova Şehbenderliği
Hocabey Başşehbenderliği
Hocabey Kançılarlığı
Poti Şehbenderliği
Rostof Şehbender Vekilliği
Sivastopol Şehbender Vekilliği
Taygan Şehbenderliği
Tiflis Başşehbenderliği
Tiflis Şehbender Vekilliği
Sanhum Kale Şehbenderliği
Maryopol Şehbenderliği
Nikolayef Şehbender Vekilliği

Sedat Bey
Aram Efendi
Şarel Martin
Danyal Saib Bey
Mıgırdıç Efendi
Makridis Efendi
Lazar Solviç Polyakof
Feyzi Bey
Canik Efendi
İzzet Efendi
Kirgor Efendi
Rakanya
Pol Naum Efendi
İhsan Efendi
Veli Bey
Feyzi Efendi
Farnsuva Biliyani
Sadık Efendi

Yunanistan

Atina – Pire Başşehbenderliği
Atina – Kançılarlığı
Narde
Kervansaray
Kefalonya Şehbenderliği
Kefolnaya Kançılarlığı

Ağnboz Şehbenderliği
Korfu Başşehbenderliği
Korfu Kançılarlığı

Hasib Bey
Ali Nuri Efendi
Esad Bey
Kamil Efendi
Abdullah İsfyonis Efendi
Kaldrari
Nikola Manmanis
Fevzi Bey
Ezeryan Efendi
Paskal Efendi

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Yunanistan

Yenişehir Şehbenderliği	İrfan Bey
Yenişehir Kaçırlığı	Tahir Efendi
Milo Şehbender Vekilliği	Nikola Brest
Patras Şehbenderliği	Nikola konemnos Efendi
Santorin Şehbenderliği	Mişel Şiçi
Şira Başşehbenderliği	Mikail Efendi
Şira Kaçırlığı	Petro Polo Efendi
İstendil Şehbender Vekilliği	Kaselus Eefendi
Tırhala Şehbenderliği	İsmail Azmi Efendi
Galos Şehbenderliği	Emin Bey
Galos Kaçırlığı	Kazım Bey
Vonice Şehbenderliği	Emin Efendi
Zanta Şehbender Vekilliği	Şarel Moreni

Sırbistan

Niş Şehbenderliği	Nazım Bey
Belgrad Kaçırlığı	Ahmed Necib Bey

İsveç – Norveç

İstokholm Başşehbenderliği	Oberj
Göteborg Şehbenderliği	Anderson

Danimarka

Kopenhag Başşehbenderliği	Jonson
---------------------------	--------

Portekiz

Lizbon Başşehbenderliği	Fili Van Ziller
-------------------------	-----------------

Not: I. ve II. Nolu Şehbenderlik Defterlerine göre 1302 yılına ait şehbenderlik listelerinde fahri şehbenderliklerin de yer alması gerekirdi. Ancak 1302 Hâriciye Salnâmesi'nde bu ayırım yapılmamıştır.

Ek - 5 :1328 Devlet Salnâmesine Göre Şehbenderlikler

Almanya

Hamburg 1.Sınıf Şehbenderliği	Mustafa Refik Bey
Berlin Fahri Başşehbenderliği	Mösyö Koh
Frankfurt Fahri Başşehbenderliği	Jorj Karps
Laypsig Fahri Başşehbenderliği	Edvin Kalışır
Laypsig Fahri Kaçırlığı	Federerik Vuern
Münih Fahri Başşehbenderliği	Maks Komeri
Münih Fahri Kaçırlığı	Maks Knor
İstuttgart Fahri Başşehbenderliği	Vilhelm Federer
Danzing Fahri Başşehbenderliği	Albertz Şeyn
Manhayn Fahri Başşehbenderliği	Şarel Rayz

Almanya

Breslav Fahri Başşehbenderliği
Drest Fahri Şehbenderliği
Derst Kañçılarlığı
Brem Fahri Şehbenderliği
Brem Fahri Kañçılarlığı
Kiel Fahri Şehbenderliği
Nürnberg Fahri Şehbenderliği
Königsberk Fahri Şehbender V.
Dülseldorf Fahri Şehbenderliği

Prezeveski
Friç Şranbah
Vilhelm Voyt
Frederik Şranbah
Edvar kaleşir
Ernst Lük
Sinigferid Bak
Rudolf Muzn
Pigifir

Fransa

Paris 2. sınıf Şehbenderliği
Marsilya Başşehbenderliği
Marsilya Başşehbender Kañçılarlığı
Liyon Fahri Şehbenderliği
Bastiya Fahri Şehbenderliği
Bayone Fahri Şehbenderliği
Bolonya Fahri Şehbenderliği
Brest Fahri Şehbenderliği
Dunkirk Fahri Şehbenderliği
Löhavr Fahri Şehbenderliği
Nant Fahri Şehbenderliği
Ruin Fahri Şehbenderliği
Şerburg Fahri Şehbenderliği
Siyuta Fahri Şehbenderliği
Lil Fahri Şehbenderliği
Niş Fahri Şehbenderliği
Fahri Şehbender V.
Set Fahri Şehbender V.
Set Fahri Kañçılarlığı
La Roşel Fahri Şehbenderliği
Tolun Fahri Şehbender V.
Kan Fahri Şehbender V.
Viş Fahri Şehbender V.
Marsilya Fahri Şehbenderliği
Dakar Fahri Şehbenderliği

Hüsnu Bey
İsmail Hakkı Bey
Matko Kohen Efendi
Mösyö Manas Ruben
Mösyö Lui Prancelis
Mösyö Jan Milyor
Mösyö Adam Madoni
Mösyö Sen Bastilin
Mösyö Edvar Dö Kalpsatel
Mösyö Raul Grosos
Mösyö Petri Dumans
Mösyö Lome Terferer
Mösyö Armand Postul
Mösyö Lui Portoli
Mösyö Feliks Kramon
Mösyö Jolin Bater
Mösyö Mişel Koriçi
Mösyö Piyer Hopido
Mösyö Jol Safenin
Mösyö Edvar Balkiri
Mösyö Jorj
Mösyö Gastonni
Doktor Nijap
Mösyö Pol Daher
Mösyö Jorj Vidal

Rusya

Batum Şehbenderliği
Batum Başşehbender Kañçılarlığı
Tiflis Başşehbenderliği
Tiflis Başşehbenderliği Kañçılarlığı
Hocabey Başşehbenderliği
Hocabey Başşehbenderliği Kañçılarlığı
Taygan Şehbenderliği
Kars Şehbenderliği
Sivastopol Şehbenderliği
Rostof Şehbenderliği
Novrosiski Şehbenderliği
Kerç Şehbenderliği

Mehmet Remzi Bey
Zihni Abbas Efendi
Eşref Cafer Bey
Hasan Bey
Mehmet Atuf Bey
Ruhi Bey
Ömer Cemaleddin Bey
İbrahim Hakkı Bey
Tahsin Bey
İspiraki Filoksinidis
Yanko Musurus Bey

Rusya

Bakü Şehbender V.
Moskova Fahri Başşehbenderliği
Viladivostok Fahri Şeh. V.
Petersburg Fahri Şehbenderliği
Kefe Fahri Şeh. V.
Nikolayef Fahri Şeh. V.
Kersun Fahri Şehben. V.
Gözleve Fahri Şehben V.

Ali Kemal Efendi
Lazar Solviç Polyakof
Mösyö Neteman
Mösyö Hanri Balvin
Mösyö Lui Breter
Mösyö Krişin
Mösyö Karvayan
Kemal Efendi

İtalya

Napoli Şehbenderliği
Cenova Şehbenderliği
Cenova Şehbender Kançılarlığı
Venedik Şehbenderliği
Ankona Şehbenderliği
Brindizi İkinci Sınıf Şehbenderliği
Turin Fahri Şehbenderliği

Katanza Fahri Şehbenderliği
Floransa Fahri Şehbenderliği
Palermo Fahri Şehbenderliği
Milan Fahri Şehbenderliği
Bolonya Fahri Şehbenderliği
Livorna Fahri Şehbenderliği
Livorna Fahri Kançılarlığı

Roma Fahri Şehbenderliği
Agusta Fahri Şehbender V.
Karloforte Fahri Şehbender V.
Kastela Mare Fahri Şehbender V.
Civita Vikya Fahri Şehbender V.
Galipoli Fahri Şehbender V.
Likata Fahri Şehbender V.
Marsala Fahri Şehbender V.
Mazara Fahri Şehbender V.
Pizodi Kalebriya Fahri Şehbender V.
Reciyo Di Kalabriya Fahri Şeh. V.
Sira Kuza Fahri Şehbender V.
Kalyari Fahri Şehbender V.

Ventimilya Fahri Şehbender V.
Sasari Fahri Şehbender V.

Jirijanini Fahri Şehbender V.
Milazro Fahri Şehbender V.
Barlata Fahri Şehbender V.
Savona Fahri Şehbender V.
Bari Fahri Şehbender V.
Bayone Fahri Şehbender V.
Mesina Fahri Şehbenderliği

Menas Aram Efendi
Mehmed Hayrullah Bey
Nikolayidis Efendi
Mustafa Halilüddin Bey
Ali Rıza Bey
Kırgor Efendi
Mösyö Alber Pirot
Mösyö Adolf Cirivaldi
Mösyö Jozef Rosi
Mösyö Tulbugaç Ceri
Mösyö Luici Konsikalyo
Mösyö Silvistro
Mösyö Modoni
Mösyö Kont Tonci Artiyero Dallasat
Mösyö Mark Fransuva Tonci
Mösyö Gaytno Gallo
Mösyö Ancelö Galyan
Mösyö Jozef Amono
Mösyö Bilesini
Mösyö Pavlo Otyabile
Mösyö Eşil Mantanosi
Mösyö Bartolomiyo Ravena
Mösyö Balasasto
Mösyö Lipari Kaso
Mösyö Jak Hops
Mösyö Mozoloni
Mösyö Viktor Meltiyari
Mösyö Anton Poleyoy
Mösyö Sandoset Doto Lada
Mösyö Vinsın Beresensi
Mösyö Mişel Kontona
Mösyö Asansu Bernardo
Mösyö Val
Mösyö Buruno
Mösyö Salvator cibilaro
Mösyö Jozef Riyola
Mösyö Jagalye Brikosi
Mösyö Francesko Kremento
Mösyö Javoyani Efendi
Mösyö Jak Delkevo
Mösyö Francesko Saga

İran

Tebriz Başşehbenderliği
Tebriz Kañçılarlığı

Kirmanşah Şehbenderliği
Kirmanşah Şehbender Kañçılarlığı
Hoy Ve Salmas Şehbenderliği
Savcibulak Şehbenderliği
Benderbuşir Şehbenderliği
Rumiye Şehbenderliği
Reşid 2.Sınıf Şehbenderliği
Şiraz Fahri Şehbender V.
Bana Fahri Şehbender V.
Hemedan Fahri Şehbender V.
Sakız Fahri Şehbender V.

Mustafa Enver Bey
Hasan Fikri Efendi
Nazım Bey
Abdulkerim Bey
İbrahim Edhem Bey
Sadullah Bey
Muhammed Ragıb Bey
Ahmed Nebil Bey
Ahmed Şerafeddin Bey
Mustafa Halid Efendi
Hacı İbrahim Han Kaçar
Emin Ağa
Hacı Muhammed Said Efendi
Hacı Muhammed Yusuf Efendi

İngiltere

Londra Şehbenderliği
Bombay Şehbenderliği
Bombay Başşehbender Kañçılarlığı
Malta Şehbenderliği
Malta Başşehbender Kañçılarlığı
Livrul Şehbenderliği
Yohanneburg Şehbenderliği
Kabtovn Şehbenderliği
Melbörn Fahri Şehbenderliği
Jarsey Fahri Şehbenderliği
Cebelitarık Fahri Şehbenderliği
Hul Fahri Şehbenderliği
Kolombo Fahri Şehbenderliği
Kardif Fahri Şehbender V.
Madras Fahri Şehbenderliği
Nivportmut Fahri Şehbenderliği
Darmut Fahri Şehbenderliği
Svansi Fahri Şehbenderliği
Birmingham Fahri Şehbenderliği
Poan Dögal Fahri Şehbenderliği
Sidney Fahri Şehbenderliği
Rangun Fahri Şehbenderliği

Falmut Fahri Şehbender V.
Londery Fahri Şehbender V.
Lostof Fahri Şehbenderi
Mañıstır Fahri Şehbender V.
Milfordhavn Fahri Şehbender V.
Pleymut Fahri Şehbender V.
Porstmut Fahri Şehbender V.
Şefild Fahri Şehbender V.
Satemton Fahri Şehbender V.
Veymut Fahri Şehbender V.
Vest hartlepul Fahri Şehbender V.
Kork Fahri Şehbender V.
Belfast Fahri Şehbender V.
Nivkastıl Fahri Şehbender V.

Münci Bey
Celal Münif Bey
Mahmud Bey
Nihad Bey
Vitalis Efendi
Sami Arslan Bey
Jakyan Ohennes Efendi
Ludvik Veynir
Şarel Rayan
Adolf Lokventor
Şarel Hocezoz
Viktor Domeln
Mahmud Mekan Marikir Efendi
Cons
Mehmed Padaş Sahib Efendi
Mösyö Hart
Mösyö Folans
Mösyö Cems Motr
Mösyö Artur Hanri Payeton
Hacı Ali Efendi
Espir Nasur Ceridi Efendi
Hacı Muhammed Yusuf Efendi
İsmail Sahib Efendi
Hanri Foks
Samuel Morison
Ziyaşet
Rasim Efendi
Jorj Gelevey
Tomanoks
Vanderberg
Te Bordgin
Vild
Kondelyaret
standi Aplebi
Cems Rohan
Hayn
Cems Forstr

Amerika

Şikago Fahri Şehbenderliği
Boston Fahri Şehbenderliği
San Fransisko Fahri Şehbenderliği
Nivyork Fahri Şehbender V.

Helin Rotın
Frank Makonber
Jorj Hal
Aram Murat Efendi

Avusturya- Macaristan

Peşte Başşehbenderliği
Peşte Şehbender Kançılarlığı
Triyeste Şehbenderliği
Triyeste Şehbender Kançılarlığı
Raguza Şehbenderliği
Fiyume Şehbenderliği
Bosna Saray Şehbenderliği
Bosna Saray Kançılarlığı
Viyana Fahri Başşehbenderliği
Temeşvar Fahri Şehbenderliği
Bron Fahri Şehbenderliği

uhtar bey
Simyon Efendi
Mehmed Necip Bey
Nesim Alaham
Pascal Efendi
Nikolaki Efendi
Said Bey
Ahmed Muhtar Bey
Baron Dirştayn
Şuymer
Arnold Gronkıld

Yunanistan

Pire Şehbenderliği
Pire Şehbender Kançılarlığı
Korfu Şehbenderliği
Korfu Şehbender Kançılarlığı
Şıra Şehbenderliği
Yenişehir Şehbenderliği
Yenişehir Şehbender Kançılarlığı
Patras Şehbender vek.
Galos İkinci sınıf Şehbenderliği
Trhala ikinci Sınıf Şehbenderliği
Trhala Kançılarlığı
Narde Şehbender V.
Ayamavra Şehbender V.

Ahmed Fazıl Bey
Tade Efendi
Mehmed Bey
Balyan Serkez Efendi
Ahmed Cemil Bey
Nesim Suriçon Efendi
Aleksandır Dosyus Efendi
Selim Kürcü Efendi
Cevat Bey
Kamil Bey
İsak Yafes Efendi
Enis Bey

İsveç

Kristiyanya Fahri Şehbender V.
İstokholm Fahri Başşehbenderliği
Göteborg Fahri Şehbenderliği
Malmö Fahri Şehbenderliği
Lizekeyl Fahri Şehbenderliği

Melome
Janson
Adolf Brat
Sevilson
Lizıl

Belçika

Anvers Şehbender V.
Liyej Fahri Şehbenderliği
Brüj Fahri Şehbenderliği
Brüksel Fahri Şehbenderliği
Gant Fahri Şehbender V.

Nesim Rodoti
Numan Bey
Domon Dömontın
Jorj Vaksılır
Alber Verisl

Romanya

Bükreş Şehbenderliği
Kalas Şehbenderliği
Kalas Şehbender Kançılarlığı
Köstence Şehbenderliği
Köstence Şehbender Kançılarlığı
İbrail Şehbender V.
Turneseverin Şehbender V.
Sünne Şehbender V.

Ali Haydar Bey
İhsan Hüsnü Bey
Pol Tahtacıyan
Haçık Efendi
Ragıp Rauf Efendi
Beşir Efendi
Nejad Bey
Mıgırdıç Efendi

Sırbistan

Belgrad Şehbenderliği
Niş Şehbenderliği
Vranya Şehbender V.

Mehmed Şamil Bey
Kadri Bey
Fesciyan Aris Efendi

Karadağ

Podgoriça Şehbender V.
Bar ve Ülgün Şehbender V.

Nakalyan Efendi
Hüseyin Sabri Bey

Bulgaristan

Filibe Başşehbenderliği
Filibe Başşehbender Kançılarlığı
Bergos (burgaz) Şehbenderliği
Sofya Şehbenderliği
Varna Şehbenderliği
Rusçuk Şehbender V.
Vidin Şehbender V.

Ali Hilmi Bey
Tanaş Fezaz Efendi
Sabri Bey
Onnik Efendi
Kamil Bey
Osman Nuri Efendi
Hüseyin Nazmi Bey

Flemenk (Hollanda)

Batarya Başşehbenderliği
Amsterdam Fahri Başşehbenderliği
Lahey Fahri Şehbenderliği

Raşid Bey
Jah Şulnz
Benjamin Dovberi

İspanya

Barselon 2.Sınıf Şehbenderliği
Havana Fahri Başşehbenderliği
Madrid Fahri Başşehbenderliği
Alikante Fahri Şehbenderliği
Almerya Fahri Şehbenderliği
Kadiks Fahri Şehbenderliği
Malaga Fahri Şehbenderliği
Santander Fahri Şehbenderliği
Espilya Fahri Şehbenderliği
Vigo Fahri Şehbenderliği
Gırnata Fahri Şehbenderliği
Las Palmas Fahri Şehbenderliği

Garati Efendi
Kriko Garlostra
Manuel Dö Baforol İdopalan
Jozeyade Aiprojerezo
Edilber Torois
Manuel İakost
Jerenimoga Reroste Polveva
Jak Kazanva Granado
Don Koz Elvidi Yas Molero
Fernando Kontdomenkin
Francesko Morales
Lui Falkon

İspanya

Gijon Fahri Şehbenderliği
Bilbao Fahri Şehbender V.
Kartacin Fahri Şehbender V.
Taragone Fahri Şehbender V.
Kutuba Fahri Şehbender V.

Oktav Belyodome Ana
Don Pablo Garsiya Agara
Jovan Dordan
Kanelnas
Fael Daryus

Danimarka

Kopenhag Fahri Başşehbenderliği

Şarel Hansen

Brezilya

Rio Dö Jenöryo Başşehbenderliği
Rio Dö Jenöryo Şehbender Kançılarlığı

Münir Süreyya Bey
İbrahim Efendi

Potugal (Portekiz)

Lizbon Fahri Başşehbenderliği

Anton Vanziller

Arjantin

Buenos Ayres Başşehbenderliği
Buenos ayres Şehbender Kançılarlığı

Emin Arslan Bey
Emced Bey

İsvicre

Cenevere 2.Sınıf Şehbenderliği

Haydar Bey

Norveç

Bergen Fahri Şehbender V.

Danyel Hon

Ek - 6 :1333 - 1334 Devlet Salnâmesine Göre Şehbenderlikler

Almanya

Breslav Fahri Başşehbenderliği
Berlin Başşehbenderliği
Berlin Şehbender V.
Bren Fahri Başşehbenderliği
Danzig Fahri Şehbender V.
Drest Şehbenderliği
Dülseldorf Şehbenderliği
İstutgard Fahri Şehbenderliği
Frangfurt Fahri Başşehbenderliği
Königsberg Fahri Şehbender V.
Kiel Fahri Şehbenderliği
Laypsig Fahri Şehbenderliği
Manhayn Başşehbenderliği

Prezevski
Lütfü Bey
Tahir Bey
Vernho Ledelfeld
Simon Şof
Friç Şranba
Vilhelm Pigifir
Vilhelm Federer
Jorj Karp
Rudolf Mozn
Ernist Lük
Edvin Kaleşir
Ogüst Rayzer

Almanya

Münih Başşehbenderliği
Nürnberg Başşehbenderliği
Hamburg Şehbenderliği
Hamburg Fahri Şehbender V.
Hamburg Fahri Kançılarlığı
Hanover Şehbenderliği

Maks Komerin
Singi Geridyag
Ferid Bey
Edvar Rudolf
Fahri Bey
Edvar Kofman

Avusturya – Macaristan

Bron Fahri Şehbenderliği
Bosna Saray Fahri Başşehbenderliği
Bosna Saray Fahri Şehbender Kançılarlığı
Peşte Başşehbenderliği
Peşte Başşehbender Kançılarlığı
Triyeste Şehbenderliği
Triyeste Şehbender Kançılarlığı
Cernoviç Fahri Şehbenderliği
Viyana Başşehbenderliği

Arnolt Gronfelt
Resul Hayri Bey
İsmail Arifi Bey
Hikmet Bey
Simon Efendi
Nihad Raif Bey
Nesim Efendi
Şövalye Baden
Hüsni Bey

İspanya

Almerya Fahri Şehbenderliği
Barselon Fahri Şehbenderliği
Bilbao Fahri Şehbender V.
Taragone Fahri Şehbender V.

Gijon Fahri Şehbender V.
Santa Kruz Şehbenderliği
Santander Şehbenderliği
San Sebestiyan Fahri Şehbenderliği
Sevil Fahri Şehbenderliği
Gırnata Fahri Şehbenderliği
Kadiks Fahri Şehbenderliği
Kartacin Fahri Şehbender V.
Kordaba (kurtuba) Fahri Şehbender V.
Las Palmas Fahri Şehbender V.
Madrid Fahri Başşehbenderliği
Malaga Fahri Şehbenderliği
Vigo Fahri Şehbenderliği

Adelber Torois
Friç Rojebrig
Don Papilo Garsiya Agara
Seltino Salvado
Joze Arvila
Oktav Don Ana
Jan Visento Mandillo
Don Jan Manuel Kasanyo
Joze Marya Dö Aritekita
Don Gonzalo Diaz Molero
Fransisko Moralez
Jan Manuel Lakost
Jovan Dordan
Darpyus
Jan Miranda Tallavira
Ruper Kohen Maksimilyano
Jedero Dosye Polvera
Fernande Vigond Domimikez

İsveç

İstokholm Fahri Başşehbenderliği
Göteborg Fahri Şehbenderliği
Malmö Fahri Şehbenderliği

Janson
Adolf Brat
Ernbar Hedberg

İsviçre

Cenevre Başşehbenderliği
Zürih Başşehbenderliği

Kamil Bey
İsmail Hakkı Bey

İran

Benderbuşir Şehbenderliği
Tebriş başşehbenderliği
Hoyvesalmas Şehbenderliği
Reşit Şehbenderliği
Sine Şehbenderliği
Savcibulak Şehbenderliği
Tahran Şehbenderliği
Kirmanşah Şehbenderliği
Lence Şehbenderliği
Hemedan Şehbenderliği

Ali Kemal Bey
Atıf Bey
Nail Bey

Mahmud Muhlis Bey
Hasan Tahsin Bey

Ali Refik Bey
Şevket Bey
Said Bey

Brezilya

San Paulo Başşehbenderliği

Sami Arslan Bey

Bulgaristan

Bergos Şehbenderliği
Dedeğaç Şehbenderliği
Ruscuk Şehbender V.
Sofya Şehbenderliği
Sofya Şehbender Kançılarlığı
Filibe Şehbenderliği
Gümülcine Başşehbenderliği
Varna Şehbenderliği
Varna Şehbender Kançılarlığı
Filibe Kançılarlığı

Hüseyin Sabri Bey
Şükrü Bey
Tanaşi Kazaz Efendi
Salim Bey
Nahid Efendi
Osman Nuri Bey
Ebur Rıza Namık Bey
Selim Kürcü Bey
Mahmud Celaleddin Bey
Osman Bey

Habeşistan

Harare Başşehbenderliği

Mazhar Bey

Danimarka

Kopenhag Fahri Şehbenderliği

Şarel Hansen

Flemenk (Hollanda)

Amsterdam Başşehbenderliği'ne
Memur cenevre Başşehbenderi
Batavya Başşehbenderliği

Yusuf Ziya Bey
Refet Bey

Ek - 7 :1926 Devlet Salnâmesine Göre Türkiye Cumhuriyeti Şehbenderlikleri

İngiltere

Londra 1. Sınıf Şehbenderliği
Londra 1. Sınıf Şehbenderliği Kançılarlığı
Livirpul Şehbenderliği
Livirpul Şehbenderliği Kançılarlığı
Kıbrıs Şehbenderliği
Kıbrıs Şehbenderliği Kançılarlığı

Süleyman Saib
Pertev Şevki
Ferid Halid
Necmeddin
Asaf
Zühdü

Fransa

Paris Şehbenderliği
Paris Şehbenderliği Kançılarlığı
Marsilya Baş Şehbenderliği
Marsilya Baş Şehbenderliği Kançılarlığı
Nis Şehbender Vekili

Nebil Süreyya
Edhem Nazif
Muhiddin
İlhami
Fuad

İtalya

Roma Şehbender Vekili
Roma Kançılarlığı
Milano Şehbenderliği
Milano Şehbenderliği Kançılarlığı
Cenova Şehbenderliği
Cenova Şehbenderliği Kançılarlığı
Rodos Şehbenderliği
Rodos Şehbenderliği Kançılarlığı
Triyeste Şehbender Vekilliği
Triyeste Kançılarlığı
Bari Şehbender Vekilliği
Bari Kançılarlığı
Palermo Şehbender Vekilliği

Ali Şevket
Hürrem
Yusuf Ziya
Nüzhed Haşim
Fuad
Sırrı Fazıl
Celal
Kazım
Fahri
Hikmet
Muhiddin
Cemal
Rıfat

Almanya

Berlin Şehbenderliği
Berlin Şehbender Vekilliği
Berlin Şehbenderliği Kançılarlığı
Hamburg Baş Şehbenderliği
Hamburg Baş Şehbenderliği Kançılarlığı
Münih Şehbenderliği
Münih Şehbenderliği Kançılarlığı

Eburrıza Namık
Ekmel
Fazıl Kazım
Fahreddin
Muzaffer Kamil
Hüseyin Mehmed
Mehmed

SSCB

Moskova Şehbenderliği
Moskova Şehbenderliği Kançılarlığı
Odesa Baş Şehbenderliği
Odesa Şehbender Vekilliği
Odesa Baş Şehbenderliği Kançılarlığı
Batum Şehbenderliği
Batum Şehbender Vekilliği
Batum Şehbender Vekilliği
Batum Şehbenderliği Kançılarlığı
Bakü Şehbenderliği
Bakü Şehbender Vekilliği
Bakü Şehbenderliği Kançılarlığı
Erivan Şehbenderliği
Erivan Şehbenderliği Kançılarlığı
Gümrü Şehbenderliği
Gümrü Şehbenderliği Kançılarlığı
Tiflis Başşehbenderliği
Tiflis Şehbender Vekilliği
Hemedan Şehbenderliği
Hemedan Şehbenderliği Kançılarlığı
Çulfa Müstakil Şehbender Vekilliği
Çulfa Kançılarlığı

Said
Feyzi
Münif
Derviş Sabit
Said
Ali Kemal
Refet
Feridun
Ermin
Ferid
Nedim
Fuad
Ömer Cemaleddin
Kamil Emrah
Hayreddin
Satvet Nusret
Osman Nuri
Hasan Zeki
Nail
Necati
İdris Çaru

Lehistan

Varşova Şehbender Vekilliği
Varşova Şehbender Kançılarlığı
Danzig Şehbenderliği
Danzig Şehbenderliği Kançılarlığı

Said
Memduh
Hulusi

Romanya

Bükreş Müstakil Şehbender Vekilliği
Bükreş Kançılarlığı
Köstence Şehbenderliği
Köstence Şehbenderliği Kançılarlığı
Kalas Şehbenderliği
Kalas Şehbender Vekilliği
Kalas Şehbenderliği Kançılarlığı

Server
Halil Ali
Rüştü
Abdi
Şakir Cemal
Emin

İsviçre

Cenevre Şehbenderliği
Cenevre Şehbenderliği Kançılarlığı
Korfu Kançılarlığı

Sadullah
Hasan Tahsin

Macaristan

Peşte Şehbender Vekilliği
Peşte Kançılarlığı

Ragıp Rauf
Harun Mustafa

Avusturya

Viyana Şehbender Vekilliği
Viyana Kançılarlığı

Bahaeddin
Kemal

Çekoslovakya

Prag Şehbender Vekilliği
Prag Kançılarlığı

Bedri Tahir
Hatf Subhi

Yugoslavya

Üsküp Şehbenderliği
Üsküp Şehbenderliği Kançılarlığı
Belgrad Müstakil Şehbender Vekilliği
Belgrad Kançılarlığı

Mehmed Hayri
Murad Fuad
Münir İbrahim

Mısır

İskenderiye Baş Şehbenderliği
İskenderiye Baş Şehbenderliği Kançılarlığı
Kahire Şehbender Vekilliği

Refik
Ahmed Nesib

Arnavutluk

Avlonya Şehbenderliği
Avlonya Şehbenderliği Kançılarlığı

Abdul Ahad
Şevked

İspanya

Madrid Başşehbenderliği
Barcelona Şehbenderliği
Barcelona Şehbenderliği Kançılarlığı

Münir Süreyya
Kudret
Naci

Hollanda

Amsterdam Şehbenderliği
Amsterdam Şehbenderliği Kançılarlığı

Numan Tahir
Fuad Nebil

Belçika

Brüksel Başşehbenderliği
Anvers Şehbenderliği
Anvers Şehbenderliği Kançılarlığı

Kamil
İsmail Memduh
Tevfik

Danimarka

Kopenhag Maslahatgüzarı Başşehbender.

Haydar

Bulgaristan

Sofya Şehbenderliği
Sofya Şehbenderliği Kançılarlığı
Filibe Şehbenderliği
Filibe Şehbenderliği Kançılarlığı
Varna Şehbenderliği
Varna Şehbenderliği Kançılarlığı
Burgaz Şehbenderliği
Burgaz Şehbenderliği Kançılarlığı

Memduh Kemal
Mehmed
Sabri
Ali Nusret
Hüseyin Sabri
Safvet
Ahmed Muhtar
Şeref

Diğer Şehbenderlikler

Kudüs Şehbenderliği
Kudüs Şehbenderliği Kançılarlığı
Beyrut Şehbenderliği
Beyrut Şehbender Vekilliği
Beyrut Şehbenderliği Kançılarlığı
Haleb Şehbenderliği
Haleb Şehbenderliği Kançılarlığı
Şam Şehbenderliği
Şam Şehbenderliği Kançılarlığı
Helsingofrs Şehbenderliği
Helsingofrs Şehbenderliği Kançılarlığı

Basri
Salih Raşid
Abdulgani
Samizade Süreyya
İzzettin Turgut
Talat
Ali Kenan
Şükrü
Sadullah
İbrahim
Behced Kami

Ek – 8: 1302 (1884) Hâriciye Salnâmesi Şehbender Maâşları ve Tahsisâtları.

Başşehbenderlikler

	<u>Maâş (Yıllık)- Kuruş</u>	<u>Tahsisât - Kuruş</u>
Bombay	36.000	78.000
Peste	36.000	49.000
Tebriz	36.000	21.000
Triyeste	36.000	9.600
Tiflis	36.000	10.200
Raguza	36.000	21.000
Şıra	24.000	12.000
Malta	36.000	15.300
Floransa	36.000	8.400
Venedik	36.000	-
Batavya	36.000	72.000
Roma	30.000	-
Kırmanşah	36.000	-

Şehbenderlikler

Vonice	18.000	6.000
Kars	24.000	-
Niş	24.000	-
Galos	24.000	12.000
Narde	24.000	-
Poti	12.000	6.000
Sanhumkala	18.000	-
Ağrıboz	9.600	-
Napoli	24.000	-
Fiyume	18.000	-
Ruin	24.000	-

Şehbender Vekillikleri

Yerköyü	12.000	-
Rostof	12.000	2.400
Palermo	24.000	-
Ayamavra	12.000	6.000
Tiflis	12.000	-

Kançılarlıklar

Şıra	12.000	4.800
Raguza	12.000	2.400
Korfu	12.000	-
Bükreş	7.200	-
Bombay	12.000	18.000
Peşte	12.000	10.800
Rostof (imamı)	6.000	-

	Hasılattan Verilen Maaşlar	Hasılattan Verilen Tahsisat
Başşehbenderlikler		
Batum	36.000	12.000
Korfu	36.000	9.000
Pire ve Atina	36.000	9.000
Hocabey	36.000	30.000
Kalas	36.000	9.600
Marsilya	36.000	6.000
Viyana	6.000	-
Şehbenderlikler		
İbrail	24.000	6.000
Sünne	24.000	6.000
Köstence	24.000	6.000
Tırhala	24.000	12.000
Yenişehir	24.000	12.000
Poti	-	6.000
Sanhumkala	6.000	6.000
Ağrıboz	14.400	-
Napoli	-	12.000
Taygan	24.000	6.000
Turneseverin	24.000	30.000
Ruin	-	9.000
Şehbender Vekillikleri		
Yerköyü	-	6.000
Sivastopol	13.000	13.000
Maryapol	12.000	18.000
Tulça	12.000	-
Tiflis	-	12.000
Fiyume	6.000	-
Narde	-	12.000
Ayamavra	-	6.000
Benderbuşir	12.000	12.000
Kançılarlıklar		
Tebriz	12.000	3.000
Tahran	12.000	-
Belgrad	12.000	12.000
Hocabey	12.000	12.000
Batum	12.000	6.000
Yenişehir	6.000	-
Triyeste	7.200	-
Galos	4.800	-
Bükreş	12.000	6.000
Paris	20.802	20.802

Diğer Çalışanlar

İmamlar

Pire ve Atina 12.000

Katipler

Hocabey 9.000

Tercümanlar

Kars 9.000

Bombay 9.000

Ek – 9: 1908 (1324) Yılına Göre Şehbender ve Diğer Çalışanların Maaşları, Şehbenderhane Tahsisat ve Kiraları.

	<u>Maaş (Aylık)</u>	<u>Tahsisat</u>	<u>Kira</u>
Başşehbenderlikler			
Batavya	4.000 Kuruş	6.000 Kuruş	14.400 Kuruş
Bombay	4.000 Kuruş	6.000 Kuruş	42.800 Kuruş
Peste	4.000 Florin	4.000 Florin	3.000 Florin
Tebriz	4.000 Kuruş	3.000 Kuruş	6.000 Kuruş
Tiflis	4.000 Ruble	1.500 Ruble	1.300 Ruble
Kalas	4.000 Kuruş	2.000 Kuruş	13.300 Kuruş
Marsilya	4.000 Kuruş	1.000 Kuruş	11.304,2 Kuruş
Niyork	4.000 Kuruş	3.000 Kuruş	10.000 Kuruş
Hocabey	4.000 Kuruş	1.500 Kuruş	20.800 Kuruş
Birinci Sınıf şehbenderlikler			
Batum	3.000 Ruble	1.000 Ruble	1.200 Ruble
Pire	3.000 Kuruş	500 Kuruş	18.000 Kuruş
Triyeste	3.000 Kuruş	500 Kuruş	12.000 Kuruş
Cenevre	3.000 Frank	1.000 Frank	3.300 Frank
Sünne	3.000 Kuruş	1.000 Kuruş	3.200 Kuruş
Taygan	3.000 Kuruş	500 Kuruş	10.600 Kuruş
Kars	3.000 Kuruş	1.000 Kuruş	Hükümetin malıdır.
Korfu	3.000 Kuruş	500 Kuruş	7.000 Kuruş
Kirmanşah	3.000 Kuruş	2.000 Kuruş	3.600 Kuruş
Köstence	3.000 Kuruş	500 Kuruş	15.400 Kuruş
Londra	3.000 Kuruş	1.000 Kuruş	12.000 Kuruş
Livirpul	3.000 Kuruş	1.000 Kuruş	10.834 Kuruş
Malta	3.000 İng. Lirası	1.000 İng. Lirası	165 İng. Lirası
Novrosiski	3.000 Kuruş	500 Kuruş	9.600 Kuruş
Niş	3.000 Kuruş	500 Kuruş	6.000 Kuruş
Hamburg	3.000 Kuruş	1.000 Kuruş	11.000 Kuruş

İkinci Sınıf Şehbenderlikler

Barselon	2.000 Kuruş	500 Kuruş	9.200 Kuruş
Bükreş	2.000 Kuruş	1.000 Kuruş	13.500 Kuruş
Belgrad	2.000 Kuruş	1.000 Kuruş	10.800 Kuruş
Benderbuşir	2.000 Kuruş	1.500 Kuruş	6.000 Kuruş
Paris	2.000 Kuruş	1.000 Kuruş	13.001 Kuruş
Tırhala	2.000 Kuruş	500 Kuruş	6.000 Kuruş
Hoy ve Selmas	2.000 Kuruş	1.500 Kuruş	Hükümetin malıdır.
Raguza	2.000 Kuruş	500 Kuruş	6.000 Kuruş
Rostof	2.000 Ruble	500 Ruble	1.600 Ruble
Sivastopol	2.000 Kuruş	500 Kuruş	7.200 Kuruş
Galos	2.000 Kuruş	500 Kuruş	7.100 Kuruş
Napoli	2.000 Kuruş	1.000 Kuruş	10.000 Kuruş
Venedik	2.000 Kuruş	1.000 Kuruş	13.200 Kuruş
Yenişehir	2.000 Kuruş	500 Kuruş	8.420 Kuruş

Şehbender Vekillikleri

Anvers	1.500 Kuruş	750 Kuruş	6.000 Kuruş
Ayamavra	1.500 Kuruş	500 Kuruş	2.020 Kuruş
İbrail	1.500 Kuruş	500 Kuruş	12.525 Kuruş
Bar ve Ülgün	1.500 Kuruş	500 Kuruş	Hükümetin malıdır.
Patras	1.500 Kuruş	500 Kuruş	5.210 Kuruş
Podgoriça	1.500 Kuruş	500 Kuruş	3.600 Kuruş
Turneseverin	1.500 Kuruş	500 Kuruş	5.300 Kuruş
Sünne	1.500 Kuruş	500 Kuruş	3.600 Kuruş
Fiyune	1.500 Kuruş	500 Kuruş	6.000 Kuruş
Kerç	1.500 Kuruş	500 Kuruş	4.800 Kuruş
Galos	1.500 Kuruş	500 Kuruş	4.800 Kuruş
Kervansaray	1.500 Kuruş	500 Kuruş	3.360 Kuruş
Narde	1.500 Kuruş	500 Kuruş	5.000 Kuruş
Vranya	1.500 Kuruş	500 Kuruş	3.000 Kuruş

Ticaret Vekillikleri

Sofya	2.000 Kuruş	500 Kuruş	6.000 Kuruş
Varna	2.000 Kuruş	500 Kuruş	5.500 Kuruş
Ruşçuk	2.000 Kuruş	500 Kuruş	6.000 Kuruş
Vidin	1.500 Kuruş	500 Kuruş	3.600 Kuruş
Adana Müdüriyet	2.000 Kuruş		

Kançılarlıklar

Batum	1.000 Kuruş	500 Kuruş	
Bombay	1.000 Kuruş	1.500 Kuruş	
Peste	1.000 Kuruş	1.000 Kuruş	
Pire	1.000 Kuruş	500 Kuruş	
Tebriz	1.000 Kuruş	1.000 Kuruş	
Tırhala	1.000 Kuruş	1.000 Kuruş	
Triyeste	1.000 Kuruş	200 Kuruş	

Tiflis	1.000 Kuruş	500 Kuruş
Cenevre	1.000 Kuruş	1.000 Kuruş
Kalas	1.000 Kuruş	500 Kuruş
Korfu	1.000 Kuruş	500 Kuruş
Kirmanşah	1.000 Kuruş	500 Kuruş
Köstence	1.000 Kuruş	1.000 Kuruş
Marsilya	1.000 Kuruş	500 Kuruş
Malta	1.000 Kuruş	500 Kuruş
Hocabey	1.000 Kuruş	500 Kuruş
Yenişehir	1.000 Kuruş	1.000 Kuruş

Katipler ve Tercümanlar

İbrail (Katip)	500 Kuruş
Batum (Katip)	500 Kuruş
Batum (Tercüman)	540 Kuruş
Bombay	500 Kuruş
Bükreş	1.000 Kuruş
Peste	600 Kuruş
Pire	700 Kuruş
Paris	500 Kuruş
Podgoriça	300 Kuruş
Tebriz	500 Kuruş
Tiflis	540 Kuruş
Triyeste	500 Kuruş
Tırhala	300 Kuruş
Turneseverin (katip)	500 Kuruş
Hoy ve Salmas	300 Kuruş
Rostof	500 Kuruş
Sine	500 Kuruş
Sivastopol	500 Kuruş
Şira	500 Kuruş
Taygan	600 Kuruş
Galos	600 Kuruş
Kars	500 Kuruş
Korfu	500 Kuruş
Kirmanşah	600 Kuruş
Köstence	600 Kuruş
Kerç	500 Kuruş
Londra	700 Kuruş
Livırpul	700 Kuruş
Marsilya	500 Kuruş
Malta	700 Kuruş
Nivyork	1.000 Kuruş

Novrosisko	500 Kuruş
Niş	500 Kuruş
Narde	500 Kuruş
Hocabey (Katip)	1.000 Kuruş
Hocabey (Tercüman)	400 Kuruş
Hamburg	600 Kuruş
Yenişehir	300 Kuruş
Varna	500 Kuruş
Ruşçuk	500 Kuruş
Batavya	500 Kuruş

Din Görevlileri

Malta Şeh. (İmamı)	700 Kuruş
Rostof Şeh. (İmamı)	700 Kuruş
Taygan Şeh. (İmamı)	700 Kuruş
Bükreş Şeh. (İmamı)	500 Kuruş
Sünne Şeh. (İmamı)	500 Kuruş
Pire Şeh. (İmamı)	1.000 Kuruş
Korfu Şeh. (İmamı)	700 Kuruş
Kalas Camii Şerifi Kayyumu	130 Kuruş

Güvenlik Görevlileri

Malta Şeh. (Bekçisi)	300 Kuruş
Taygan Şeh. (Bekçisi)	150 Kuruş
? (Bekçisi)	350 Kuruş
Kalas Şeh. (Bekçisi)	120 Kuruş

Ek – 10: Çalışmada Kullanılan Osmanlıca Belgelerden Örnekler

- Belge No: 1 - BOA. Şehbenderlik Defterleri No:1, Mukaddime Kısmı
- Belge No: 2 - BOA. Şehbenderlik Defterleri No:2, 4.
- Belge No: 3 - BOA. Şehbenderlik Defterleri No:3, 45.
- Belge No: 4 - BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No:74/41, (15.B.1270)
- Belge No: 5 - BOA. Cevdet Tasnîfi İktisat, No:972, (27.B.1250)
- Belge No: 6a - BOA. Hâriciye İrâdeleri. No:3854, (21.R.1326)
- Belge No: 6b - BOA. Hâriciye İrâdeleri. No:3854, (21.R.1326)
- Belge No: 7 - BOA. Hâriciye İrâdeleri. No:4177, (04.L.1327)
- Belge No: 8 - BOA. Hatt-ı Hümâyûnları, No:1219, (1202)
- Belge No: 9 - BOA. Hatt-ı Hümâyûnları, No:16586, (1230)
- Belge No: 10 - BOA. Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî, No20/82, (9.B.1264)
- Belge No: 11 - BOA. Bâb-ı Âlî Evrâk Odası Sadâret Evrâkı, Âmedî Kâlemi
No:25/20 (10.S.1301)
- Belge No:12 - BOA. Bâb-ı Âlî Evrâk Odası Sadâret Evrâkı, Âmedî Kâlemi
No:25/20 (18.CE.1301)
- Belge No: 13 - 1318 Hâriciye Salnâmesi, 362-363.
- Belge No:14 - Küçük Çelebizade İsmail Asım, Asım Tarihi (Çelebizâde Tarihi), 307-308.

وزارت امور خارجه
تاریخ ۱۳۰۲/۱۰/۲۵
شماره ۱۰۰۰

وزارت امور خارجه
تاریخ ۱۳۰۲/۱۰/۲۵
شماره ۱۰۰۰

شوق کراتو مهانبه فرولو وطنم اضم بادشا هم
 و اولیٰ سعید لیه مصافحا اورزه اولان دول نصارا ایله متعقد عهدنام لری بعضی بندوبست
 حقیقتی اققا ایرن مکلده شهیندر نصی جائ اول عبارده لری مندرج اویله ویرمدرنک برو دولت
 علیه لک کره اهل اسلام و کرکین رعایا طائفه سلک اورویا تجارتیه اولکدن زیاده اظهار خداهش
 درغیت ابرکری و علی الحضری سجیانتین جزیه زبده سفاین ایله آمدند ابره کله لری بر بار اولدیفینه نیا
 بروفقو تجارت و زرار و سار و دین علیه تبعه سلک برین امور و مشیت مصالحی متعقد بر سبب عهدنام هر دو
 سعادتیه رفقه بر شهیندر نسب اولدقده هم برین امور تجارت و هم استبداد ابرکی حواداتی خبیله تجریر ابرکی
 فرقه اولدیفندک برین امور تجارت ابرون بر شهیندر فیسی لایزم کردی دنبله رک و رعیده و رفقه سجیانتین
 خبیله نرحمانی ساطبته کیفیت افاده اولدقده صورت رضا کومرمنی اولدیفندک ماده اولدقده برین
 کله رعایانک برسی تخی اولمقده اکی بوزن ادم تجارت و نزدیک و انفور و زبده طفریزن بونان کفایله
 جزیه سی تکراه لرین قیامت نامده بر ذمی تقدیم عرضحال ایله ذکر اولقان مکلده بونان اهل هلام تجارتیه
 ققایی خدمت واعانت و مقدم طرف و دین بعد دن انقوی جائیه ارسال اولدقده مسیب الفدوره زبده لیمانده
 قتلوی شهر لفظ و بوالهوسی نامان اکی قطعله فرقی هابوز اققا ایرن لوازمات و مهالک نزار کیده ه
 و در و ندرزه اولان عساکر اسلامک حمار لری و واقع اولان خدصلرک تخلم و مشیت کلام مرتبه سی غیر
 اولدقده افاده سفارتیه جمیده بونان حال نزل: ناخ ابراهیم عقیق اشدی فرولی و کیف حال اولدیفندک ه
 و تجارتی مرفوم استدعا به بالا نفاق مصلحتکار اعتبار ابرکریون جمله طرف دین عید دن مصلحتکار اولدق
 اولدقده بر قبیل و سبقت ایرن خدمتی مقابله سنده علفه احسان بولسقی استدعا ایرر مرسولک کیفیت
 لری: ناخ میری الیه فولدیزن سوال اولدقده مرسولک تجریری نصی الامر موافق اولدقده حق کزوسی جمیده اکی
 مرسولک خارجه و سفاین دونمک هیوز صادق قیامت ابرکی بیله زین قیدوان و در و کوی سینه خود اولدقده
 مکرر اولدقده ابرکریون ماعدا کزوسی مسالمه زبده وارد یفنده لهر ایرن قیامت صادق غیرت مشاهد
 ابرکیون قیامت و حیا بروج مسقیمار خدمتیه قیام و اقوام ایمنی تبه و باعث شوق اولدق ابرون برای مصلحت
 برینه و کان نام صورتیه بر قطعله نکره و بریکتی بیان و افاده انمکه مرسولک حال و کیفیت معلوم و اولدقده
 ابرکیون متعقد اوراق مذکوره تقدیم حضور سیاسی مقرر ملکازی قنقی بر صورتیه نزل: ناخ اشدی قدرینک
 و قیامت براتک میری ایمانک شهاندنیه و تیار دین علیه لک مکررینه نظر اهر برینک ابرانک کومیندن مرسولک
 نصی سبب ایله و حیا مصلحتکار ابر ارسال اولدقده بر سبب عهدنام: هیوز شهیندر عینیه برینه ارشاد اعلا
 و سبب اکتفا اشدی قدری فریق سجیانتین ماسن و کینه اعتناء نام سببیه بر قطعله مکتب تجریر و کشف م و حیا نصی
 اعتقاد حیا اققا ابرکی و مرسولک استعما ابرکی علفیه برل بونک بریه مسافره مدار اولدق ابرون دین علیه
 تجارتیون دول نصارا کومرمنک صالح دین علیه لکجه لیه نوارد ایرن سفارتیه بر سبب عهدنام نزار هیوز
 اولدقده کوی قوسوز برسی شکر رسوم و حیا سجیانتین سکولرینه دین علیه لکجه تجارتی سفینه لیه بر سبب عهدنام
 ایرن دول نصارا تجارتیون قوسوز برسی اخذ ایله نصی ایزد سجیانتین قرابلیک کرسی مصلحت اولدق
 نابوی سببیه سنده اقامت ایلدق و بوباره سار و صایا و تبریات لایزم درجه مامورینی حیا بر سفور
 ایلدق ایمرتیه مسودهی نظور ملکازی اولدق ابرون بر صورتیه تقدیم حضور شاهازی قنقی قادری
 و برینک حیا سنده سندن صلح بوسفید تجارتی قیام بروج اولدقده صوبه آفرینه اولدقده بوزن صلح و حیا ه
 و برینک ساطبته و انقور و زبده اسکولرینه و سار تجارتیون علیه لک ابر غرابی اولان مکلده شهیندر عینیه
 سبب امرتیه لری و قیامت و سبب اولدقده امر تجارتیونک نزاری و حیا حواظ ایله فرار غلبه بر سبب
 و در حیا سندن علم عالم آرای شاهازی بر اولدقده امر تجارتیونک کراتو مهانبه فرولو وطنم اضم بادشا هم
 بادشا هم حضرت...

Belge No: 1

Takrîri mûcibince tanzim oluna deyu hatt-ı humâyûn keşîde kılınmıştır. Buna dair evrâk işbu takrîr ile ma'ân hıfz olunmuştur.

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım.

Devlet-i Âliyyeleriyle musâfat üzere olan düvel-i nasârâ ile mûna'kid ahidnâmelerin bazısında hasbü'l- iktizâ Devleti Âliyye tarafından iktizâ iden mahallere şehbender nasbı câiz ola ibareleri mûnderic olup ve bir müddetten beru Devleti Âliyyenin gerek ehl-i islâm ve gerek reâyâ tâifesinin Avrupa ticâretine evvelkinden ziyâde izhâr-ı hâhiş ve rağbet eyledikleri ve ale'l- husûs Sicilyateyn Cezîrelerine sefâin ile âmed ü şüd ide geldikleri bedîdâr olduğuna binâen bu makule tüccâr ve züvvâr vesair Devleti Âliyye teba'asının rü'yeti umûr ve tahşiyet-i mesâlihleri zımında ber müceb-i ahidnâme-i hümâyûn Sicilyateyn tarafına bir şehbender nasb olundukda hem rü'yeti umûr tüccâr ve hem isticlâb eylediği havâdisât-ı hâfice tahrîr edeceği zâhir olduğundan ru'yet- i umûr tüccâr için bir şehbender ta'yîni lâzım geldi denilerek Der-i Âliyyede mukîm Sicilyateyn elçisine tercümânı vesâtiyle keyfiyet ifâde olundukda sûret-i rıza göstermiş olduğundan madde-i mezkûrun uhdesinden gelub reâyâdan birisi taharrî olunmakda iki yönden akdem ticâretle Venedik ve Ankona ve Triyeste taraflarından bulunan Kefalonya Cezîresi beyzâdelerinden Fecatin namında bir zımmî takdîm-i arzuhal ile zikr olunan mahallerde bulunan ehl-i islâm tüccârına kat'î külli hizmet ve iânet ve mukaddeme taraf-ı Devlet-i Âliyyeden Ankona cânibine irsâl olunub hasbü'z- zarûre Triyeste limanında kışlayan şehber-i zafer ve bü'l-hevs nâmân iki kıt'a firkateyn-i hümâyûna iktizâ eden levazımât ve mühimmâtın tedârikinde ve derûnlarında olan asâkir-i islâmın himâyeleri ve vaki' olan hizmetlerinin tanzîm ve temşiyetinde kemâl-i mertebe sa'y u gayret ve ol esnâda sefâretle Beçde bulunan hâlâ tezkire-i sâni İbrahim Afif efendi kulları ve vâkif-ı hâli olduğundan tüccâr-ı merkum istid'âsıyla bi'l- ittifâk maslahatgûzar itibar eylediklerinden bahisle taraf-ı Devlet-i Aliyyeden maslahatgûzâr olarak ol havâlfîye ta'yîn ve sebkât iden hizmeti mukabelesinde ulûfe ihsân buyrulmasını istid'a ider mersûmun keyfiyet-i tezkere-i sani mûmâ- ileyh kullarından suâl olundukda mersûmun tahrîri nefsu'l- emre muvâfık olub hatta kendüsü Beçte iken mersûmun tüccâra ve sefâin-i donanma-i hümâyûna sâdikane hizmet eylediğini mübeyyin Zeynel kapudan ve Rodoslu Süleyman kapudan taraflarından mektûblar tevârüd eylediğinden ma'âda kendüsü hasebü'l- me'mûriyyet Triyesteye vardığında zuhûr iden hizmet ve sâdikane gayretini müşâhede eylediğimi ve fi mâba'd dahi bu vech ile müstakimâne hizmete kıyâm ve ikdâm eylemesini tembih ve bais-i şevki olmak için berây-ı maslahat mersûmun yerine vekâletnâme sûretinde bir kıt'a tezkere virdiğini beyân ve ifâde itmekle mersûmun hal ve keyfiyeti ma'lûm-u dâverâneleri olmak zımında evrâk-ı mezkûre takdîm-i huzûr-ı meyâmin-i mevfûr-ı mülûkâneleri kılındı bu sûretle tezkire-i sâni efendi kullarının ve kapudanan-ı mûmâ- ileyhümânın şehâdetlerine ve tüccâr Devlet-i Âliyyelerinin matlublarına nazaran âher birinin tedârik ve ta'yîninden mersûmun ta'yîni münâsib ise dahi maslahatgûzârlık ile irsâl olunmayub ber müceb-i ahidnâme-i hümâyûn şehbender ünvânı ile yedine emr-i şerîf i'tâ' ve reîsu'l- küttâb efendi kulları tarafından Sicilyateyn baş vekîline i'timâdnâme siyâkıdan bir kıt'a mektûb tahrîr ve başkaca dahi ta'lîmnâme i'tâ'sı iktizâ eylediği ve mersûmun istid'â eylediği ulûfeye bedel bundan böyle masârifine medâr olmak için Devlet-i Âliyye tüccârından düvel-i nasârâ konsoloslarının memâliki Devleti Âliyye iskelelerine tevarüd iden sefînelerden ber müceb-i ahidnâme-i hümâyûn alageldikleri konsolone resmi misüllü mersum dahi Sicilyateyn iskelelerine Devlet-i Âliyye tüccâr-ı sefînelerine va'z-ı hamûle ile tevârüd iden düvel-i nasârâ tüccârından konsolone resmi ahz ile ta'yîş idüb Sicilyateyn kralının kürsî ve memleketi olan Napoli iskelesinde ikâmet eylemek ve bu bâbda sâir vesâyâ ve tenbîhât-ı lâzime derciyle me'muriyyetini hâvî şerefsudûr olacak emr-i şerîf müsveddesi manzara-i mülûkâneleri olmak için bir sûreti takdîm-i huzûr-ı şâhâneleri kılındığı kaldı ki Venedik mukasemesinden sonra Bahr-i Sefîd ticâreti kadîm-i vechile olmayub sûret-i âherede olmakla bundan sonra dahi Venedik sâhilleri ve Ankona ve Triyeste iskelelerine vesâir tüccâr ve Devlet-i Âliyyenin uğrağı olan mahallere şehbender ünvânıyla münâsib adamlar tedârik ve ta'yîn ve tesyîr olundukda emr-i tüccârınun tezayüdünü ve celb-i havâdis ile fevâid-i azîmeyi müceb olacağı ma'lûm-u ilm-i âlem ârâ-yı şâhânelerine buyuruldukda emr-ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i nimetim efendim pâdişâhım hazretlerindir.

اه هاشم
فيلده

کاروانی، به مقصد به هلم

تصمیم اعطای یا نیت
اصلاً

طوره دولتی سر در تریه تمام شنده ک پولنا نه (ای رور لاندی رینخواه ک اولای تقصد ک پول برین نیتیم تریه
 صورت لولای تری لوی بند نه حکمته قیام به اول معاوله ایقار بانوی لولای تریخواه ک در اولای اولایه و لایه والیه
 منی نیتیم ک نسیب لاولوبه اولوسی خصوصه لدر لولایه بنه مایق نم تقصد و ترصد و اوله اولایه تقصدای مسفی
 لاوره موسی لایه فکر اولایه نه تریه تمام شنده ک نیتیم مایقین تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه
 اولایه اولایه موسی لایه لولایه ک تقصد مایقین تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه
 لایه نه قمار و رولایه ک میل لولایه صیبه و صیانه و تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه
 تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه
 تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه
 تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه ک جتو لولایه ک تقصد اولایه

Belge No: 2

Âherin nasbiçün emr-i âlî yazılmışdır. Fi 10 Rebi'ü'l- evvel 306

Taraf-ı Devlet-i Âliyyemden Triyeste başşehbenderi bulunan iftihâr Rober Efendi zîde uluvvuhûnun icrâ-yi tekaüdü cihetiyle yerine rütbe-i sâniye ashâbından mahkeme-i ticâret icrâ muâvini iftihâr Yanapulo Efendi zîde uluvvuhûnun derkâr olan dirâyet ve ehliyetine mebnî ta'yîni bi't-tensîb ol vechile icrâsı hususuna emr-i irâde-yi seniyye-i mülûkânem müteallık ve şeref-sudûr olmuş olmağın muktezâ-yı münîfi üzere mûmâ- ileyh zikr olunan Triyeste başşehbenderliğine me'mûriyyetini mutazammın Dîvân-ı Hümâyûnumdan işbu emr-i celîlü'l- kadrîm isdâr ve i'tâ' olundu mûmâ- ileyh bundan böyle mukteza-yı me'mûriyyet ve dirâyeti üzre teba'a'ı Devlet-i Âliyyemden ol tarafa iyâb ü zihâb iden tüccâr ve züvvârın min külli'l vücûh himâyet ve sıyânet ve müstahakk oldukları kaffe-i imtiyâzatın vikayetiyle teshîl-i umûr-ı ticâretlerinin mûcib olur esbâb ve vesâilin istihsâli ve istikmâline ikdâm ve gayret ve mevâdd-ı muktezâ-yı ticâretlerinin dahi usûl-ı vechile hüsn-i tesviye ve ikmâli hususuna dikkat ve lâzımu'l inhâ olan ahvâl ve âsârı Viyana sefâret-i seniyyem cânibine ve îcâbına göre Dersaâdetime inhâ ve iş'âra mübâderetle ibrâz-ı âsâr-ı kârgüzârı ve istikametine sarf-ı makderet eyleye. fi 11 Cemâdiye'l- evvel 98 Mukabele olunmuşdur.

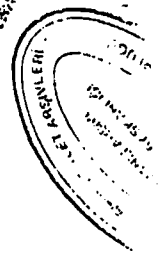
Belge No: 3

Rumiye ikinci sınıf şehbenderliğine Tahran sefâret-i seniyyem ikinci kâtibi Şerâfeddin Bey'in ta'yini hâriciye nezâretinden vuku' bulan iş'âr üzerine bi'l-istîzân şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i mülûkânem muktezâ-yı münîfinden olmağla mûcibince mûma-ileyhin mezkûr şehbenderliğe me'mûriyyetini mutazammın dîvân-ı hümâyûnumdan işbu emr-i celîlü'l -kâdim isdâr ve i'tâ'olundu mûmâ ileyh muktezâ-yı me'mûriyyet ve dirâyet üzere teba'â'ı Devlet-i Âliyyemden ol tarafa gelüb giden tüccar vesâirenin min külli'l-vücûh himâyet ve sıyânet ve müstahakk oldukları kaffe-i imtiyâzâtın vikayetiyle teshîl-i umûr-ı ticâretlerine âid esbâb vesâilin istikmâline ve istihsâline bezl-i gayret ve lâzımu'l-inhâ' ahvâl ve âsârı Tahran sefâret-i seniyyem cânibine ve îcâbına göre Âsitâne-i Âliyyeme tahrîr ve iş'âra mübâderet eyleye. Fi 15 Muharrem 1328 Mukabele olunmuşdur

مردود جگر بره که
 استریدر وینتی مالکند نه اولاده دورو وندین قه طاغنه قرب و صوار اولدره طاغنه و حال سازه جه تخمنا ایره صوانانک اکنی اولدره ظهور ایلیک اولدینده الفصور
 اصل بخاربه زین طرف جگر بره طوسیا ققایلر هکبار ستراده سمع اولدکلمه و محل مذکورک روسیه روسی اولکلکانه سمت و صوارین ویکه هر دو جلا مشین بوندیکه
 مذکور قه طاغلوبی و رعای سازه نوبه یه تخمک امینیه و دوش ایلا طرفنه قوشلوی قعود اینک بولمده و بوهو تجمه محل مذکور بر آجرا عاریه و جابریک
 نزلکاهی اولدره و فطویهله هر یک دینه استغوره تا جبر ایندین دهن مفراخذ اعطاری بولدره طرف اشرف هینه سلفت نیلدره دهن بر نغزنا هیندرا قعداری
 مشبب کی مطالعه قلمنه و اوز دینرو و علی الخیوه شمشیر کیم حاده محل مذکور قه طاغلوبک امیندنن بیج فای بولمده اولدینت بر سانه به هم طاغنه و هم
 سازه جه ضغنی و صلی تکوبه این ملک صوانانک و قه و زمانه استاده استخاری کیم بر نغزنا هیندرا قعداری فطوی زنی مذکورنه حکمتخوره اصفا لرینه نواضه
 این حکمی حالده ایجابک اطریسی این وهه حاده امر و فطانه هیندرا امر و الاصل کیم

دستور
 ۱۵

Belge No: 4

Ma'rûz-ı çâkerleridir ki

Avusturya Devleti memâlikinden olan Dubrovnikin Karadağa karîb ve civar olarak dağca ve mahall-i sâirece tehdit iden havâdisâtın ekserisi oradan zuhur itmekde olduğundan bi'z-zarûr ehl-i ticâret ..... taraf-ı çâkerinden ..... ik'adıyla her ....istirâk sem' oluna gelmiş ve mahall-i mezkûrenin Rusya Devleti iskelesine semt ve civârına ve belki hiçbir vechle münâsebeti yok iken mezkûr Karadağlıyu ve reâyâ-yı sâirenin Devlet-i Âliyye-yi tahrik ..... devlet-i müşârün ileyhâ tarafından konsolos kuud itmekde bulunmuş ve bu sûretce mahall-i mezkûr berren ve bahren ..... tezellüdghâhı olarak ve husûsiyle Hersek ve Bosna ve İşkodra tâcirlerinin dahi makarrı-ı ahz ve i'tâ'ları bulunarak taraf-ı eşref-i hazreti saltanat-ı seniyyeden dahi bir nefer şebender ik'adı münâsib gibi mütalaâ' kılınmış öteden berü ale'l-husus şimdiki halde mahall-i mezkûr Karadağlıların âmed ü şüdünden hiç berât hali bulunmamış olduğundan bir beyân ..... hem dağca hem sâirece hangi celî tekvîn idecek havâdisin vakt ü zamânıyla istirâk istihbâr içün bir nefer şahbender ik'adı husûsî rey'..... hükümetinden ..... tevâfuk ideceği halde icâbının icrâ buyurulması bâbında ve her halde emr ü fermân hazretü'l- emr ve'l-ihsânındır .....

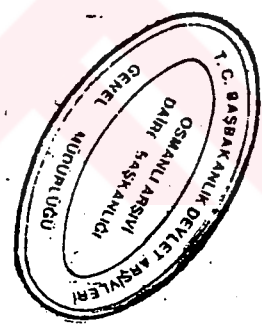
Tarih 15 Receb 1270

 قاضی محمد رفیع الرحمن
 ۱۸۷۵

اهل اسلام تجارتیہ فیہ رہہ سا کہ علائقہ کی اسپتال ہیم میں احمد نام نامہ اور دیا وچم و ہندستانہ تجارتیہ لب و فلوہنگہ و کڈوکی
 میں تجارتیہ مقدر ایوکی بائبلہ بموجب شرط نظام تجارتیہ عالیہ اعصی تجارتیہ شہید و تجارتیہ مہور شہادتہ لیلہ
 استے عاتقہ تجارتیہ مقوم قرضہ عامہ ہیمہ اولادہ رسم ہیمہ بعد الہ و تھی وچہ برلمہ بران عالی و ضابطہ استیغی اعصی ہیمہ باندہ

موزیہ حضرت وں الامکد

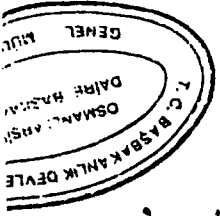

Belge No: 5

Nizâm-ı vechile berât i'ta' olundu 27 Receb1250

Ehl-i islâm tüccârından Filibede sakin Alaiyyeli Esseyyîd İbrahim Ahmed nâm-ı tüccâr Avrupa ve Acem ve Hindistan ticâretine tâlib hahişker ve kendüsü beyne't-tüccâr müstakîm ve mu'teber idiğü beyanıyla bermücib şurût-ı nizam bir kıt'a berât-ı âlişane.. i'tâ'sını tüccâr-ı hayriye şebender ve muhtârları memhû şehâdetnâmeleriyle istid'â itmeleriyle tâcir-i merkum hazîne-i âmireye mu'în olan resm-i mîrisini ba'de'l-edâ nizâm-ı vechile bir kıt'a ber'ât-ı âlî ve zabt-ı emr-i şerîfi i'tâ' buyurmak bâbında emr ü fermân hazret-i veliyyü'l- emrindir.

معرود صیدالکیمه لرید -
 بیت طقوز بور نه سی عتوس دایله و تیره اولی طرفنه بریزور کیمه مرکب اویج فله زور فرسیانه بی ارضی طقوز سوزایلیک
 تصور زه بولایغندن جمر اوتیرا کلهونی طرفنه اعصا دلجهه شترک بساویطریک هتخه ایجه مقصد وزه صعبی الهی طقوز نه بی طقوز
 صوت کصومده اتصال مساعده الیکسیریه بایسته کهنه - خاخره وزه ایله ده برکده - اولوب اولدیغی اوتیپاره بترول امانته کانه
 .. یقین - کهنه .. فلیطه غیمت ایدره زور جمعیتی .. نام جمعیت نصار طرفنه سلاک و تجویطیک مجر زور - موزومدن صوت سوز
 دیزینه عامه معلوم ااره شدریک مقصدی منی لهری حکایت سیمه کونه من - دیا کهلایله موری اولیجه و زانا اوجوز بارانک
 ارضه ضعیف اولدیجی عظیم برهت اقتصادیه بی هار بولایغدی بی جمعیت نکره نیک طب و نفی بالاسه اوتیرا کلهونی جانیج اعص
 و جمعیت ده وقت دیا یله ایز اولجه اویج قطع شترک بساویطی نفوس بی بکری خوردن وزه فرضیک اشفا کیمه وزه
 ایتمه مساعده اعصا افاره نخاوی و با بایسته کهنه - ط و ادر اطلایه ، مسامحه نایلیج ده ، نومرد خیردن بزور کلفا تقیم طرفنه
 و اوی نه موبو هاری دوهی صحت - با سی الله قدسی سیرف غیمت ایج بریزور کیمه مرکب ایج هیت ایجه زوراک ادرینک درجه
 ده سیر ایج ای آری وزه صعبی اشفا لاجل کله اولی بی موی کیمه نامه بساویط اعصا مقدره مساعده بی صفت خدیو سیه ای
 جو لیدیجی ه محرم (نایله نایله و ۱۰۰ نومرد بولدی سامی خیمه لریم بیجه بولسه ایله و جمعیت نکره نیک بک و موزومده مرجعه
 نظر اهری ایجا موط ااره عمده راد کیمه بر اوردونه حقیقه و طرور کیمه ایچ ادرینک نامه بایسته
 خاخره ایله
 موزومده

Belge No: 6a

Hâriciye Nezâreti

Mektûbî Kalemî

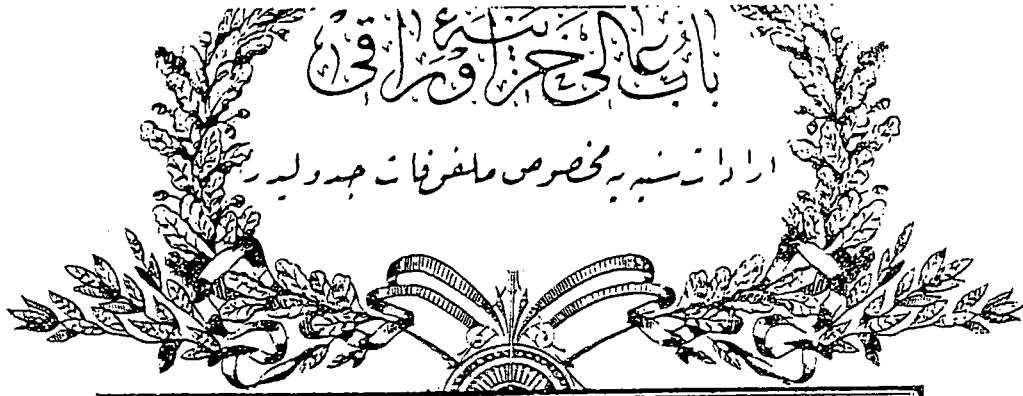
Aded 656

Ma'rûz-ı çâker-i kemînelerimdir

1908 senesi Ağustos- eylül ve teşrîn-i evveli zarfında 500 kişiden mürekkebe üç kabile züvvâr-ı hıristiyanıyeyi arz-ı Filistin'e sevk itmek tasavvurunda bulunduğundan bahisle Avusturya hükûmeti tarafından i'tâ' olunacak müşterek pasaportların her şahıs için vize harcı alınmak şartıyla nezâret-i acizeden sûret-i mahsûsâda istihsâl-i müsâade idilmeksizin başşehberhânece vize edilmesinde bir mahzûr olup olmadığı Avusturya'da Petervil (?) eyâletinde kâin ..... şehrinde Filistin'e azîmet iden züvvâr cem'ıyyeti nâm-ı cem'ıyyet-i nasârâ tarafından suâl ve işbu talebin mücerred züvvâr-ı merkumenin sûret-i sevk ve tertibine âid mu'âmelâtı sadeleştirmek maksadına mübtenî olup hükûmet-i seniyyece bir güne hazır veya tahassülünü müeddî olmayacağına ve zaten işbu ziyâretin arz-ı Filistin'ce olmadıkca azîm bir ehemmiyet-i iktisâdiyyeyi hâiz bulunduğuna mebnî cem'ıyyet-i mezkûrenin taleb-i vâkıanı ... Avusturya hükûmeti cânibinden i'tâ' ve cemiyetce de vakt ü zamânıyla ibrâz olunacak üç kıt'a müşterek pasaportu nüfus başına yirmi gurusluk vize harcırahının istifâsı şartıyla vize itmeye müsâade i'tâ'sı ifâdesini hâvî Viyana başşehberinin vârid olan 24 ... 908 tarihli 24 numrolu tahrîrâtın tercemesi leffen takdîm kılınmış ve evvelki sene Mösyö Hanri .... riyâseti altında Kudüs-ü Şerîfe azîmet ile beşyüz kişiden mürekkebe iki hey'et için züvvârın isimlerinin derciyle ve her birinin ayrı ayrı vize harcı istifâsile liecli's-sühûle reîs mûmâ- ileyh nâmına pasaport itası makrûn-u müsâ'ade-i seniyye-i hazreti hilâfetpenâhî buyurulduğı 9 Muharrem 324 târihli ve 120 numrolu buyrulduy-u sâmi-i fehîmâneleriyle tebliğ buyurulmuş olunmasına ve cem'ıyyet-i mezkûrenin bu kere vuku' bulan mürâcaât nazaran icrâ-yı icâbı menût irâde-i Âliyye-yi-i dâverâ-ı fehîmîleridir emr ü fermân hazreti veliyyü'l-emrindir.

Tarih 13 Rebû'l-âhir 326/ 1 Mayıs 324

Hâriciye Nâzırı Said

اراداته نسبة به مخصوص ما فرقات جد و ليد	٤٤٦ ٤٤٩	٨٧١
---	------------	-----

بلا روکی ارادته نسبة تک ملفوفی بونان اراداتک انواعی	تلفیق قائلین	تفریق قائلین
حدیثین زو نوقی	٦٥٦	١
و باقی ما بعد از حدیث کبریٰ و غیره	٤٩	١
		٢

Belge No: 6b

Bâb-ı Âlî Hâriciye Evrâkı

İrâde-i Seniyyeye Mahsûs Melfûfât Cedvelidir

İrâde-i Seniyye Numrosu	Târihi	İrâde-i Seniyyenin Hülâsası
871	24 Rebiü'l âhir 1326	Arz-ı Filistin'e gidecek züvvâr-ı hıristiyanıyeye pasaportlarının vize .....
Aded-i Melfûfât	Melfûfât Numrosu	Bâlâdaki irâde-i seniyyenin melfûfu bulunan evrâkın envâ'ı
1	656	Hâriciye Nezâreti ...
1/2	24	Viyana Başşehbenderliğinin Tahrîrat-ı Tercemesi

Belge No: 7

Bâb-ı Âlî

Umûr-ı Hâriciye Nezâreti

Umûr-ı Şehbenderî Müdüriyeti

Aded 155

Huzûr u sâmi-i hazret-i sadâretpenâhîme

Hulâsa: Reştden mukîm muhâbir şehbender Harilaos Efendinin ünvanının fahri şehbender vekâletine terfi'î hakkında.

Ma'rûz-ı çaker kemînelerimdir

Yedi seneden beri Reştden muhâbir şehbenderlik vazîfesini ifâ iderek hüsn-i hidmeti meşhûr olan tüccâr-ı mu'tebere-i Osmâniyeden Harilaos Efendinin fahri şehbender vekâletine terfi' ünvanı Tahran sefâret-i Osmâniyesinin 25 Ağustos 325 tarihli ve 1421/301 numaralı tahrîrâtıyla inhâ idilmiş ve iş'âr-ı vakı' nezâreti acizece dahi münâsib görülmüş olmağla karîn-i tasvîb-i sâmi-i hidîvleri buyurduğu takdirde icrâ-yı muktezâsına müsa'ade-i celîle-i cânib-i sadâretpenâhileri sezâvâr buyrulmak bâbında emr ü fermân hazret-i veliyyü'l- emrindir.

Hâriciye Nâzırı

16 Şevvâl 327/ 18 Teşrîn-i evvel 325

Rif'ât

دولت عیبه رعاباسی فیما بعد مرفولوبه نایع اولوب ایتمو صالحه دن اول روسیه به نایع اولو رعاباردن بقه فیما بعد
طرفین رعاباسی بر طرفین قبول اولینه

فونسلوسلر فیما بعد دولت عیبه رعاباسلر اولوبه اصل روسیه لو اول دولت عیبه رعاباسلر باطنه دیریلوب کرک
رجیه دساز صهرده دولت عیبه به ضرر مایه سی اولوبه

سغابنک ادرتدی ماریسی شی جزوی اولمغه اسنادده ایچینک رؤیت ایه چکی ماده در

دول سازه نیک فینسوسری اولو محکومه روسیه لو طرفین فونسلوسر وضعی لوزیم کجه کجه بناء دولت عیبه طرفین دخی
دولت عیبه رعاباسلک امودخی رؤیت ایچون بوجسباهده اولون سفواسکجه لرزه دولت عیبه طرفین دخی سنجندرز اقلنی
عقدنامه ده شرطلنسون بجه دولت عیبه مراد ابردار اقامت ایدرسون انتر کیم نزل اولنسون

فالیکر کوزرجه جهلک مرخص پاشه کلوب ماده قرین نظام اولدورنکجه کیفیت عرض اولنسون بیدرجه اولدایسه
قبول بیدرسون دولت عیبه نیک انزه در روسیه ایه مصالحه نظام بولدرنکجه مرخص نجه لو طرفنه عزمت
ایردی بونجین دخی مخصوص مامورلر کوزرر دنوسط ایردی نجه لوبه مصالحه ایچون ناکد ایرد دولت عیبه
اراضینک نجه لو برزه قالمغی نظام انجوز ایلر

Belge No: 8

Devlet-i Âliyye reâyâsı fimâba'd Moskvluya tâbi' olmayub işbu mesâlihâdan evvel Rusyaya tâbi' olan reâyâdan başka fimâba'd tarafeyn reâyâsı bir tarafdân kabul olunmaya

Konsoloslar fimâba'd Devlet-i Âliyye reâyâsından olmaya ehl-i Rusyalu ola Devlet-i Âliyye reâyâsına..... virilib gümrük ve cezâiyye vesâir husûslarda Devlet-i Âliyyeye zarar-ı sâlibesi olmaya

.....âmed ü şüdü maddesi şey-i cüz'i olmağla Âsitânede elçinin rü'yet ideceği maddedir.

Düvel-i sâirenin konsolosları olan mahallerde Rusyalu tarafından konsoloslar vaz'-ı lâzım geleceğine binâen Devlet-i Âliyye tarafından dahi Devlet-i Âliyye reâyâsının umûrunu rü'yet için Bahr-i siyâhda olan Moskov iskelelerinde Devlet-i Âliyye tarafından dahi şehbenderler ikâmet-i ahidnâmede şart kılınsun ba'de Devlet-i Âliyye murâd iderse ikâmet itdirsün istemezse terk olunsun

نیم وزیر
 ملاحظه اولاً شهیدان علیا برین شهیدان اولی چون برکاد مقدسین سخی احمدی افاده بنی
 اچخله مرعده ایتمیشیم شمدی جهونجه بخارنکی ارتقد دیوان زجهان وسطیکه جرجی الاطوار بر دعا با یار شام
 بولنوب نصب اولنون اچتی دیگر محلاده اولاً شهیدان شمدی بندلنده بخریمه محاذر اولدنی
 نمایاندر بومصاط عاآردن صکره مدخلله اولدجهن شهیداندر شمدی هج برینک بنیدیا جهاز دکدر عیول
 اولدقدی محلاده قالوند

توکلو کراسو مانیو درینلو ونقیم اقدم

مما: محرمه المسالك شاهانزه دول ایدیلدینه قاراطون قونوسره مقابل طرفی دول علیه لنده زخی دول سلیه کتک
 بعضی سکلرزه رعایای سلطنتی لریک مجربا لوطی ادرنک برکنه انتخاب و شهیدان ابله اقامه انجمنی اوتور بزو عیدان اوتور
 قاعده رعیه دنه اولدینه بقه بزمدنده و رعایای دول علیه دنه اورویا تجارتیه مالوفله بولدینه بنی مجرب رعایایک تصفی
 لازمه اولوب الحاقه ملاحظه اقامه مامور اولد شهیدان بولسا نام زخی مقضای مامورچی اوزره دول علیه تجاری
 مقده لازمه غیره اچراسه وقت ایلمی فریضه زخی لکه سلطنتی نه تجاری مقده درلوفیانه ایدراتیم اولدینه بقه
 طائفه تجارانک دعوا زخی وقوعه انکلیه لولایه بکل و کچت اولدوه سفینه واموالی بره زه ایدیره دلک انواع فساته ایدار
 اچتی اولدنی بایله زخی مریولک بدیلله برینه افریک شهیدان نصب و نصبه انجمنی برطافم سلم و رعایا برقطه عنحال تعقیله
 انرا ایداعا انجمنی اولدندن شهیدان قیدی لوی سوال ایکیوزیکری درین سنه ای او ارضه لریزه زخی مریول شهیدانک
 اری و برلی اولدنی درکاز انجمنی اولوب انجمنه زخی مریول ظاهره رعایای دول علیه دنه لیره انکلیه لوی تابع کنده اولدنی
 تحقیقه اولدینه تجاری قومه ذاک واقع اولد انرا اوتکارلی کجه اولوب بدیلله مریول غزلیله برینه افریک تصفی
 دررست تنظیم ایدره دیوانه افریح ایدره بیلد بوسه بویجه توارخ مختلفه ابله بعضی محلاده شهیدان نصب و انکلیه اکثری
 مجبول ازموال ایدینه دنه جمله سلاک تصفی و تبدیلی و فیما بعد بونک صحیح رعایای دول علیه دنه کفیلو و مقصد اولد رف
 انتخاب تصفی مدوطه انکلیه بوزعیه تطبیقی مؤثوره اراده نیه شاهانزه لیره امروزانه توکلو کراسو مانیو
 قدرتلو ونقیم اقدم یار شام وزیر لیکدر

Belge No: 9

Benim vezîrim

Malta'da olan şebenderin azliyle yerine şebender olmak için bir gavur? mukaddimen çok sa'y itmişdi. İfade-i mebnî olmağla müsâade itmemişdim şimdi çünkü tüccâr teşekkî itmişler divân tercümânı vesâtetiyle mücerrebü'l- etvâr bir reâyâ bulunub nasb olunub ancak diğer mahallerde olan şebenderlerin şimdi tebdîlinde nice nice mehâzîr olduğu nümâyândır bu mesâliha-ı âmmeden sonra mülâhaza olunacak şebenderlerden şimdi hiç birinin tebdîli câiz değildir cümlesi oldukları mahallerde kalsınlar

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim

Memâlik-i mahrûsetü'l- mesâlik-i şâhânelerinde düvel-i ecnebiye tarafından ikâme olunan konsoloslara mukabil taraf-ı Devlet-i Âliyyelerinden dahi düvel-i sâire-i memâlikinin bazı iskelelerinde reâyâ-yı saltanat-ı seniyyelerinin mücerrebü'l- etvârından birer kimesne intihâb ve şebender nâmiyle ikâme olunması öteden berü ahidnâme iktizâsınca kaide-imer'iyye olduğundan başka bir müddetden berü reâyâ-yı Devlet-i Âliyyeden Avrupa ticâretiyle me'lûfları bulunduğu mebnî mücerred reâyânın ta'yînî lâzimededen olub ... Maltada ikâmete me'mûr olan Şebender Nikolasasi nâmi zimmî muktezâ-yı me'mûriyyeti üzere Devlet-i Âliyye tüccârı hakkında lâzime-i gayretin icrâsına dikkat eylemesi farîza-i zimmeti iken saltanat-ı seniyye tüccârı hakkında dürlü hıyânete ibtidâr itmiş olduğundan başka tâife-i tüccârının da'vâ ... vuku'unda İngilterelü ile .... cihet olarak sefine ve emvâlini ..... itdirerek envâ-ı hasârata ibtidâr itmiş olduğu beyânıyla zimmî-yi mersûmun tebdîliyle yerine âherinin şebender nasb ü ta'yîn olunmasını bir takım müslim ve reâyâ bir kıt'a arzuhal takdîmiyle inhâ ve istid'â itmiş olduklarından şebenderlik kaydı lede's-suâl 224 senesi evâhir-i saferü'l- hayrında zimmî-yi mersûme şebenderlik emri verilmiş olduğu derkar olunmuş olub ancak zimmî-yi mersûm zâhirde reâyâ-yı Devlet-i Âliyeden ise de İngilterelü'ye tabi' hükmünde olduğu tahkik olduğundan tüccâr-ı merkumenin vaki' olan inhâ ve iştika'ları çok olmak mülâbesiyle mersûmun azliyle yerine âherinin nasbı ve dest-i tanzîm ise de divândan ihrac itmeye yazılan pusula mûcibince tevârih-i muhtelifi ile bazı mahallere şebender nasb olunmuşların ekserî mechûlü'l- ahvâl olduğundan cümlesinin tenkîh ve tebdîli ve fimâ'ba'd bunların sahih reâyâ-yı Devlet-i Âliyyeden kefillü ve mu'temed olarak intihâb ve ta'yîni mülâhaza olunmağla bu vechile tanzîm-i muvâfık irade-i seniyye-i şâhâneleri ise emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhum hazretlerindedir.

بنا بر این اساس و با توجه به اینکه این سند صرفاً جهت اطلاع و اطلاع رسانی است و فاقد اعتبار حقوقی است و صرفاً جهت اطلاع رسانی صادر شده است و فاقد اعتبار حقوقی است.

این سند صرفاً جهت اطلاع رسانی صادر شده است و فاقد اعتبار حقوقی است.

این سند صرفاً جهت اطلاع رسانی صادر شده است و فاقد اعتبار حقوقی است.

این سند صرفاً جهت اطلاع رسانی صادر شده است و فاقد اعتبار حقوقی است.

این سند صرفاً جهت اطلاع رسانی صادر شده است و فاقد اعتبار حقوقی است.

این سند صرفاً جهت اطلاع رسانی صادر شده است و فاقد اعتبار حقوقی است.

این سند صرفاً جهت اطلاع رسانی صادر شده است و فاقد اعتبار حقوقی است.

اداره آموزش

Belge No: 10

1848 sene-i ..... Őehr-i mayısının 28 tarihiyle Triyestede mukîm saltanat-ı seniyye Viyana'da mukîm Devlet-i Âliyye sefîri Őekîb Efendi hazretlerine Şehbender Kaçayeti tarafından irsâl olunan bir kıt'a tahrîrat tercemesidir

İtalya donanması royalesi Amiral Albini cânibine taraflarımızdan irsâl olunan protestonun bir kıt'a sûretini leffen savb-ı âliyyelerine takdîm ile kesb-i iftihâr iderim konsoloslar tarafından vuku' bulan protesto üzerine Triyeste muhâfızı ile bahsin mükâleme itmek zımnında dün akşam ..... donanmadan bir kıt'a vapur sefinesi gelmiş ve henüz ma'lûm-ı arzuhalimiz olmayan mukâvelât icrâ kılınmış ise de mukâvelât-ı mezkûre anlaşıldığı anda taraf-ı vâlâlarına iş'âr ve beyân-ı vecîbe-i zimmetinden ..... olunacağı âşikârdır ..... karîbü'z-zuhûr ..... itmiş olan hareketimizden dolayı muhâfiz-ı mûmâ- ileyh gerek kendü ve gerek ahâlîsinin namlarına ..... bir teskirât-ı ..... eylemiştir Atina'da mukîm Devlet-i Âliyye sefîrinin karındaşı Mösyö Muzurus İstanbul'a gitmek üzere bu defa Bosna valisi ..... Tahir Paşa hazretleri tarafından gönderilerek buraya doğru vusûl bulmuş ise de ancak Nemçe vapurunun posta hizmetini icrâ idemedikleri cihetiyle galiba yine Viyana tarîkiyle azîmet itmek üzere bulunmuşdur.

۵

المسند البرقي بند
اللى سنرى في بند ذكر اولنا به حاله ماعلا تا بعث علم وضربك الفتح بر وجهه بما نا اعطاه اوله بعث
مرت حبه سما سرور ابروك تا بعث علم وضربك في بند بر ما سدا اوله تبعه حفده نه علم وضربك بر لبنا ندره ابروك
معامله اوله حفده

ايجز فصل

تولات

المسند البرقي بند
بعث دولت عبد ربه اوله ربه اوله بر وجهك ولادنا سمي طرفه شيريه اخبا- ابروك
وشير- خورك اسم وشيرت وضعف دعوا فاشي وجرهك اركك ديا قرا اوليني ريو حبه ابروك اسم وشيرت
دوروك يوم وساعتي ونفسي اوله اكي تالدهك اسم وشيرت ربه مولانا شيرتي بالصرح رفته حفده بما نا
قرا بره جلد-

المسند البرقي بند
شيريه- اتبوني معامله سره بر فطم ولادك علم وضربك اعطاه ابره جك وركك بر موهه
راخبره نظارة كونت ملك اوله حاجيه نظارة اسكال ابره جلد-

المسند البرقي بند
شيريه راره مورتني واخذنه دفظه دعوا فاشي حاجيه وقوعولوب موهه بله به اخبا-
ابر اوله بعث دولت عبد اوله شيريه خانه به جديسيه حكوت حبه نوزد نجات نوزده اجرا بره جلد-

در برقي فصل

ناكات

المسند البرقي بند
شيريهك عمل افاننده وقوعولوب جه از دوا جه روه مراهه سي بالكره عقدا: رواج بر مانع شيريه
اوله بعثي مبه بعث دولت عبد به بر فطم علم وضربك اعطاه سره جلد- در بر علم وضربك تحقيقات موهه اجرا سره
دور جلد- آرا رواج سره ابره كيه نك مانعي اولوب اوله بعثي مقنده شيريه جديسيه عا حبه اوله جديسيه علم وضرب
اعطاه سي تا ضرب وصاينه منهي به عا اوله اوله اوزده بعثي بالصراف نظارة حاجيه به اتعا ابره اجرا افشا
ضيره وقوعولوب جه امره نظارة ابره جلد-

Belge No: 11

Altmışüçüncü bend: Ellisekizinci bendde zikr olunan halden mâ-'adâ tâbi'iyet ilm u haberleri hiçbir vechile meccânen i'tâ' olunmayacaktır müddet-i mu'înesi mürûr idübdâ tâbi'iyet ilm u haberlerini tecdîd itdirmemiş olan teba'a haklarında ilm u haberi bulunmayanlara idilecek mu'âmele uygulanacaktır.

Üçüncü Fasl

Tevellüdât

Altmışdördüncü bend: Teba'a'ı Devlet-i Âliyyeden tevellüd iden bir çocuğun velâdeti senesi zarfında şehbendera ihbâr idilecek ve şehbender muhbirin ismi ve şöret ve san'at ve mahall-i ikâmetini ve çocuğun erkek veya kız olduğunu ve çocuk ile ebeveynin ismi ve şöretlerini ve velâdetin yevm ve sa'atini ve muktezâ olan iki şahidin ismi ve şöretleriyle mahall-i ikâmetlerini bi't tasrîh defter-i mahsûsa meccânen kayd idicekdir.

Altmışbeşinci bend: Şehbender işbu kayd mu'âmesinden sonra bir kıt'a velâdet ilm u haberi i'tâ' idecek ve bunun bir sûret-i musaddakasını dâhiliye nezâretine göndermek üzere hâriciye nezâretine irsâl eyleyecekdir.

Altmışaltıncı bend: Şehbenderler daire-i me'mûriyyeti dâhilinde ve fakat mahall-i ikâmeti hâricinde vuku' bulub me'mûrîn-i belediyeye ihbâr iden teba'a'ı devlet-i âliyye tevellüden şehbenderhâneye bildirmek için hükûmet-i mahalliye nezdinde teşebbüsât -ı lâzıme icrâ idecekdir.

Dördüncü Fasl

Münâkehât

Altmışyedinci bend: Şehbenderin mahall-i ikâmetinde vuku' bulacak izdivâclarda müdâhalesi yalnız akd-i izdivâca bir ma'ni-i meşrû' olmadığını mübeyyin teba'a'ı Devlet-i Âliyyeye bir kıt'a ilm u haber i'tâ'sından ibaretdir bu ilm u haberi tahkikat-ı mevsûka icrâsından sonra virecekdir eğer izdivâc murad iden kimsenin ma'nii olub olmadığı hakkında şehbenderce şübhe arz olacak olur ise ilm u haber i'tâ'sını te'hir ve masârifi müsted'îye aid olmak üzere keyfiyyeti bu telgraf hâriciyyeye iş'âr ile icrâ-yı iktizâ'sı zımnında vuku' bulacak emre intizâr idecekdir.

مرعیت انفکاکه برکوه بالاسنیاده اراوه سیه حضرت بادشاهی شعاع و شریک در
یو لسه اولاد سلطنت سیه سینه ربه ماؤوقیریه داراؤوباروه

برنجی بی
بجوریا مرتبه ایه انفکاک ایدر مستقا اولاد اوزره ایک سیه ماؤوقیریه عیوبت ایتامه سینه لر عیوبت و عورده ایی داخل اولور کیم
جانب نظر سیه بالاسنیاده ایی ای ماؤوقیریه استحصال ایدر بیور ل بونه زیاده ماؤوقیریه طلب ایدرک و باخود سیه اییجک ملکه ماؤوقیریه استحصال سیه
محل ماؤوقیریه سیه انفکاک ایی عالی قیماؤ ایدرک نصف ساتری قطع ایدر

ایکجه بی
اسیانه نقاط سیه سیه نولمه وکل ماؤوقیریه ایک سیه انفکاک ایتامه اولاد سینه لرک سیه ماؤوقیریه در سعادته وصول تا یجینه
اعتباراً ورده ماهر

ایکجه بی
سینه لرک زعمه عیوبت سینه حیاة ولایت ایل قیمة ماؤوقیریه قویع قیمة وکل سینه لرک قیمة سیه سیه اییجک و بونه قیمة
نظ سیه داخل سیه ایی سیه کور سیه لایفه مصادره کند طر سیه سیه و اعطای ایتامه اولاد سینه حیاة قیمة سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک

ورده بی
عیوبت بره سیه سیه سینه لرک اولاد ایی سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک
اسیانه استیاده ده قیمة سیه لرک سینه لرک اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک

سینه بی
عیوبت زمانه سینه لرک دلالت ایدر سیه سینه حیاة اییجک اولاد سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک

سینه بی
ماؤوقیریه انفکاک ایدر فرجه در نظر عیوبت ایتامه سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک

سینه بی
لرک سینه لرک ماؤوقیریه نظامه داخل سیه سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک سیه سیه اییجک

Belge No: 12

Mer'iyet ahkâmına bu kere bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i hazret padişahî müteallık ve şerefsudûr buyrulmuş olan Saltanat-ı Seniyye şebenderlerinin me'zûniyyetlerine dâ'ir kararnâmedir.

Birinci bend: Bir mecbûriyyet-i meşrûa ile infikâk idenler müstesnâ olmak üzere iki sene bilâ-fâsıla mahall-i me'mûriyyetinden gaybûbet itmeyen şebenderler azîmet ve avdet eyyâmı dâhil olmak şartıyla cânibî nezâretten bi'l-istîzân iki ay me'zûniyyet istihsâl idabiliyorlar bundan ziyâde me'zûniyyet taleb idenlerle veyâhûd senesi içinde mükerrer me'zûniyyet istihsâlinden nâşî mahall-i me'mûriyyetinden müddet-i infikâkı iki mâhı tecâvüz idenlerle nisf-ı maâşları kat' idilür.

İkinci bend: İsyânın nukata-ba'idesinde bulunan ve mahall-i me'mûriyyetinden iki sene infikak itmemiş olan şebenderlerin müddet-i me'zuniyyetleri Dersaadete vusûl tarihinden i'tibâren dört mâhdır.

Üçüncü bend: Şebenderlerin zaman-ı gaybûbetlerinde şebenderhâne vekâleti en kıdemli me'mûr muvazzaf tevdi' kılınur vekil şebendere mahsûs maâş ma'iyetin .....bundan fazla nizâmnâme-i dâhilinin üçüncü bendinde gösterilen kaffe-i masârifi kendü tarafından tesviye ve i'tâ' etmek üzere şebenderhâne mahsusâtından nihayet şehri bin guruş kadar ahz idecektir.

Dördüncü bend: Gaybûbet bir hastalığın subutuyla vuku' bulmuş ise şebender üç ay müddet tam maâşını ahz ideceği gibi hastalık me'mûriyyet-i mülkiye kararnâmesinin otuzuncu maddesinde mezkûr esbâb-ı istisnaîyeden nâşî zuhûr itmiş ise şebenderin icrâ-yı tekaüd tarihine değin kezâlik tam maâşını istîfâya istihkâkı olur.

Beşinci bend: Gaybûbet zamanında şebendere vekâlet iden me'mûr şebenderhâne ittihâz olunan mahall-i cânibî nezâretten istîzân itmedikce tebdil idemez.

Altıncı bend: Me'zuniyyetiyle infikâk idenlere harcırâh virilmez gaybûbet esnâsında tebdil-i me'mûriyyet idenler için nizâmnâmede meşrût olan harcırâhdan ziyâde bir şey virilmez.

Yedinci bend: Fahri şebenderlerin me'zuniyyetleri nizâmnâme-i dâhilinin altmış altıncı bendine tevfikân i'tâ' idilür.

4 Mart 1300/ 18 Cemâdiye'l- evvel 1301

باش شهبندره اوج بيك شهبندره ايج بيك شهبندره وگنه وياغور قهلاويه
 مأمورينه بيك غروض تخفيس اوليندر .

شهبندرك ماشلري عمل مأموريلرينه وصولاري نارنجندن اعتباراً مده باه
 نأديه ايدلور .

شهبندركه تامين اولان مأمور عمل مأمورينه كليك اسريني آلهيني كوندن
 اعتباراً ايجي هتهبه قدر درسالادندن حركته طوخرجه عمل مأمورينه كليك
 جهورلوب عكس قهبرده اون بدنجي بنده كوسترلان جزابه دوچاروله چندر .

آلتنجي بند

هر شهبندرخانه ك وبعش قهلاويه مأمور بيك تخفيسات سنويه لاري بيري
 طوقونجوي بندهده عمر نعلياه ملوف (۱) اشارتيله سرتم جدول غنوسنده
 كوسترله چكدر . اشبو تخفيسات سنويه برساموك عمل مأمورينه وصول نارنجندن
 اعتباراً ماه باه اعطا اولنور .

سجمنجي بند

بوسماي وياغور شهبندركلاري مستقنا اوق اوزره شهبندره عزيمت
 وعود نلر دودور بولجك خجراه آله چلاري ساشك رعتي اوله چندر . عمل مأموريلري
 آسياه قلمه سنده بولان شهبندره اول مقدار خجرامك عدم كفايتي آكلانليني
 حاله نجايت ماشلرينك ايجي منقني نجاوز اناكم اوزره خارجه نظارتبه . قمداري
 تزيد اوله ياور .

سكزنجي بند

بر شهبندرك مأمور بنده ايجي وفان قهبرنده ناليسنك ملكتنه اعلايه سي
 حكومت سديبه ناند اوله حق وقف بولك ايجون ايدلجك . مسارف متوايه
 و بولجك خجراه مقدار ايجي ايجي چكدر .

طوقونجوي بند

بر عله مجدداً بر شهبندرخانه تأسيس اولنده قده نصيب اوله حق شهبندره
 مسارف قهرينه اوق اوزره ساشك برعتي اعطا اوله چندر .

سلطنت سنيه شهبندركلريته دائر نظامنامه داخيلدر

۱۰- برنجي قسم ۱۰-

شهبندرخانه لرك صورت شكلي

برنجي فصل

شهبندر مأمورلي

برنجي بند

هيئت شهبندري بري موظف ديكري فخرلي (بلا مسات) اوق اوزره
 ايجي نوعدر .

ايلنجي بند

موظف شهبندركل اوج صنفه مشهدر . برنجي باش شهبندر ايجي
 شهبندر اوجنجي شهبندر وگلي وياغور قهلاويه مأموريلدر .

اوجنجي بند

موظف و فخرلي شهبندركل كانه سي بازاوه شاهانه نصب وتين اولنور .
 موظف شهبندركل تيمه دوات عيلدرن بولنلري و تجارته مشول اولاملري
 مشروطدر .

دورونجوي بند

موظف شهبندره مقدار مين ماش و عمل مأموريلرينك اهميته كوره
 مناسب مقدار آلاوقاسيون (تخفيسات) اعطا اوله چندر .

سجمنجي بند

شهبندرك ماشلري بروجه زير تامين اولنور :

Belge No: 13

Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Dâir Nizâm-nâme-i Dâhilidir

Birinci Kısım

Şehbenderhânelerin Sûret-i Teşkîli

Birinci Fasıl

Şehbender Me'mûrları

Birinci Bend: Hey'et-i Şehbenderî biri muvazzaf diğeri fahri (bilâ-maâş) olmak üzere iki nev'îdir.

İkinci Bend: Muvazzaf şehbenderler üç sınıfa munkasımdır. Birincisi başşehbender ikincisi şehbender üçüncüsü şehbender vekîli veyâhûd kañçılary me'murudur.

Üçüncü Bend: muvazzaf ve fahri şehbenderlerin kâffesi bâirâde-i şâhâne nasb ve ta'yîn olunur. Muvazzaf şehbenderlerin teba'â-ı Devlet-i Âliyyeden bulunmaları ve ticâretle meşgul olmaları meşrûtdur.

Dördüncü Bend: Muvazzaf şehbenderlere mikdâr-ı mu'în-i maâş ve mahall-i me'mûriyyetlerinin ehemmiyetine göre münâsib mikdar alakasyon (tahsîsât) i'tâ olunacaktır.

Beşinci Bend: Şehbenderlerin maâşları ber veche zîr-i ta'yîn olunur: Başşehbendere üç bin şehbendere iki bin şehbender vekîlene veyâhûd kañçılary me'mûruna bir kuruş tahsîs olunmuşdur.

Şehbenderlerin maâşları mahall-ı me'mûriyyetlerine vusûlleri târihinden i'tibâren mâh be mâh te'dîye idilür.

Şehbenderliğe ta'yîn olunan me'mûr mahall-i me'mûriyyetine gitmek emrini aldığı günden i'tibâren iki haftaya kadar Dersââdetden hareketle doğruca mahall-i me'mûriyyetine gitmeğe mecbûr olup aksi takdîrde onyedinci bendde gösterilen cezâyâ dûçâr olacaktır.

Altıncı Bend: Her şehbenderhânenin ve bazı kañçılary me'mûrlarının tahsîsât-ı seneviyyeleri yirmidokuzuncu bendde muharrer ta'lîmâta melfûf (1) işaretiyle murakkam cedvel-i mahsûsda gösterilecektir. İşbu tahsîsât-ı seneviyye bir me'mûrun mahall-i me'mûriyyetine vusûlü târihinden i'tibâren mâh be mâh i'tâ olunur.

Yedinci bend: Bombay ve Batavya şehbenderlikleri müstesnâ olmak üzere şehbenderlere azîmet ve avdetlerinde virilecek harcırâh alacakları maâşın bir misli olacaktır. Mahall-i me'mûriyyetleri Asya kıt'asında bulunan şehbenderlere ol mikdâr harcırâhın adem-i kifâyeti anlaşıldığı halde nihâyet maâşlarının iki mislini tecâvüz itmemek üzere hâriciye nezâretince mikdârı tezyîd olunabilir.

Sekizinci Bend: Bir şehbenderin me'mûriyyette iken vefâtı tâkdîrinde familyasının memleketine iâdesi hukûmet-i seniyyeye âid olacak ve fakat bunun için idilecek masârif muteveffâya virilecek harcırâh mikdârına tecâvüz itmeyecektir.

Dokuzuncu Bend: Bir mahalde müceddiden bir şehbenderhâne te'sîs olundukda nasb olunacak şehbenderlere masârif-i tefrîşeye olmak üzere maâşının bir misli i'tâ olunacaktır.

(۳۰۷)

بودند اندازه، وهم و کمان اوراق مرتبه شدند برتر ایدوکی غمناک
اولمغه شهر مزبورده ضربخانه بنیان وسیم وزر قطع اولمغه فرمان
اولمغی باعث افزونی شان دولت و مورث آبادانی ملک
اولمغی نیریز سرعسگری وزیر عبد الله پاشا طرفندن عرض
و اعلام اولمغه باده مر قومه ده ضربخانه بنا و ساطانی التون
قطع اولمغه اول دیار رده سکه همایون ایله مزین سیم و دینارک
رواج و انتشاری مراد و صاحب عبار و عماله سی ترتیب و سکه
همایون آماده و اعداد اولمغ نظر از ضربخانه بنا امانتی محرر الکی
افغانم به نیریز دفتر دارلخی احسان اولان خواجهکان دیوان
سلحدار کانی بشالی زاده مصطفی افندی به تفویض و ارسال اولمغی
(نصب و ارسال شاهبند ر عمر انا بد بار نمجه)

بلاد اسلامه دن نمجه دیارینه وسیله کسب و کار ایله آمد شد ایدن
ارباب تجارت کمال امن و راحت و اول دیار رده بلا وارث انتقال
ایدن تجارت ترکه سنی قبض ایله بیت المال مسلمینه امانت و نمجه
دواندن ماعدا ملوک نصارتک تحصیل خیابای امور دولتری
کبی ضمنده نمجه حکمت اولمغه یک بوز اوتوز تاریخنده هقد
اولان صلح صلاح انجام اثناسنده نجر بر اولان عهد نامه همایون
شروطده طرف دولت علیه دن ملک جاساره ده بر شاهبند
وضعی مر سوم و مقرر ایکن بر وجوب (کل امر بوقته مرهون)
اول شروطه رعایت خصوصی هنوز و رای پرده خفا ده مکتون
اولمغه طرف دولت علیه دن مقدمه نمجه به ایلیک ایله ارسال
اولان سلحدار ابراهیم پاشا اول دیارده کنجنداسی اولمغ حبیه
اعیان دولت جاساره ایله صحبت و اجتماع ورشید آدم اولمغه آیین
و اطوار رینه خبلی تحصیل و وفوف و اطلاع ایدن فرزنجی زاده
عمر انا او اخر صفر الخیره بیج شهرنده اقامت ایتمک اوزره شاهبند

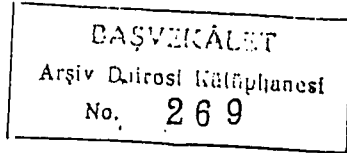
(۳۰۸)

نصب اولمغ میر ملک پایه سبله توقیر و اجلال و برابری آئی
مرورنده مقتضای شرط صلح زاحت بخشا اوزره شاهبند لاک ایله
فرستاده قلندینی نمجه نامه همایون ایله طرف جاساره ارسال اولمغی
(وفات معبد احمد افندی و توجیه قضاء حریم محترمین)

بمقدمایک بوز اوتوز سکر سینه سی بحر مندن ضبط ایتمک اوزره
قضاء مکة مکرمه ایله کامر و اولان معبد احمد افندی بین الجزمین
عزم سر منزل بقا و جامه حیات مستعارینی اول اراضی مقدسه ده
القای تبکی خبری وارد اولمغ قضاء مکة مکرمه به بحسب الطریق
دیده دوز ترقب و انتظار اولان بروسه قضاسندن مرزول امیر انا زاده
سید محمد افندی هم مرتبه لرنک اقدامی اولمغه قضاء مزبور ایله
تبشیر و مدت محلوله ایله سینه آتیه دن ضبط ایتمک خصوصنده
تخیر اولمغه سالخوردن لکن مانع سرعت وصول اولمغه اوتوز
طقوز بحر مندن ضبط ایلمکی ترجیح و اختیار ایتدیکند بنا مدت
محلوله ایله طرف در بادن روان و بران مقدم وصوله بذل تاب و توان
ایتمک اوزره مصر من مرزول پاشا زاده ابراهیم افندی بیجیل و اکرام
و اوتوز طقوز بحر مندن ضبط ایتمک اوزره اواسط شهر مزبورده
مرقوم انا زاده سید محمد افندی مکة مکرمه وادرنه رتبه سبله
شامدن مرزول اولیا زاده علی افندی به مدینه منوره قضاری
توجیه و اعلام اولمغی

(وفات کرد حسن پاشا و توجیه اوای حایه محمد پاشا)

حایه محافظی اولمغ سابقا یکجیری انا سی اولان کرد حسن
پاشا عزم دیار عدم و جانب سرحد بقایه نحر یک نوع و علم ایتمکین
حایه سنجان اوائل شهر بحر مندن سابقا فرمان بکلر بکبسی
قره بلان زاده محمد پاشا به توجیه اولمغ بر آئی مرورنده اوای
مزبور ایله سابقا فبودان اولان جام خواجه اقبیله معروف محمد پاشا

Belge No: 14

(Nasb ve irsâl şahbender Ömer Ağa bedîyâr Nemçe)

Bilâd-ı islâmiyyeden Nemçe diyârına vesîle'i kesb ve kâr ile amed ü şüd iden erbâb-ı ticâretin kemal-i emin ve râhat ve evvel diyârlarda bilâ varis intikal iden tüccârın terekesini kabz ile beytü'l mâl müslimîne i'ânet ve Nemçe devletinden ma'âda mülûk-i nasârânın tahsîl.habâyâ-yı.umûr-ı devletleri gibi zımnında Nice hükûmet olmağla binyüzotuz tarihinde akd olunan sulh ü salâh encâm-ı esnâsında tahrîr olunan ahidnâme'î hümâyûn şurûtunda taraf-ı Devlet-i Âliyyeden memâlik-i Çesariyede bir şahbender vaz'-ı mersûm ve mukarerrer iken bermûcib (külli-emr bu vakte.merhûn) evvel şurûta ri'ayet husûsu henüz ve re'y-i perde'i hafada meknûn olmağla taraf-ı Devlet-i Âliyyeden mukaddimen Nemçeye elçilik ile irsâl olunan Silahdar İbrahim Paşanın ol diyarda kethüdası olmak hasebiyle â'yân-ı Devlet-i Çesarye ile sohbet ve ictimâ' ve reşîd-i adem olmağla âyîn ve etvârlarına hayli tahsîl vukuf ve itla' iden Kazancı zâde Ömer Âğa evâhir-i saferü'l-hayrda Bec şehrinde ikâmet itmek üzere şahbender nasb olunub mîr-i alemlik pâyesiyle tevkîr ve iclâl bir iki ay mürûrunda muktezâ-yı şurût-ı sulh-ü rahat..... üzere şahbenderlik ile firistâde kılındığını muhbirname'î hümâyûn ile taraf-ı Devlet-i Çesara irsâl olundu.

Ek – 11: Şehbenderlik Haritaları

a-) Osmanlı Devleti Şehbenderlik Haritaları

Harita No: 1 - Avrupa

Harita No: 2a - Asya

Harita No: 2b - Asya

Harita No: 3 - Afrika

Harita No: 4 - Amerika

Harita No: 5 - Avustralya

b-) Türkiye Cumhuriyeti Şehbenderlik Haritaları

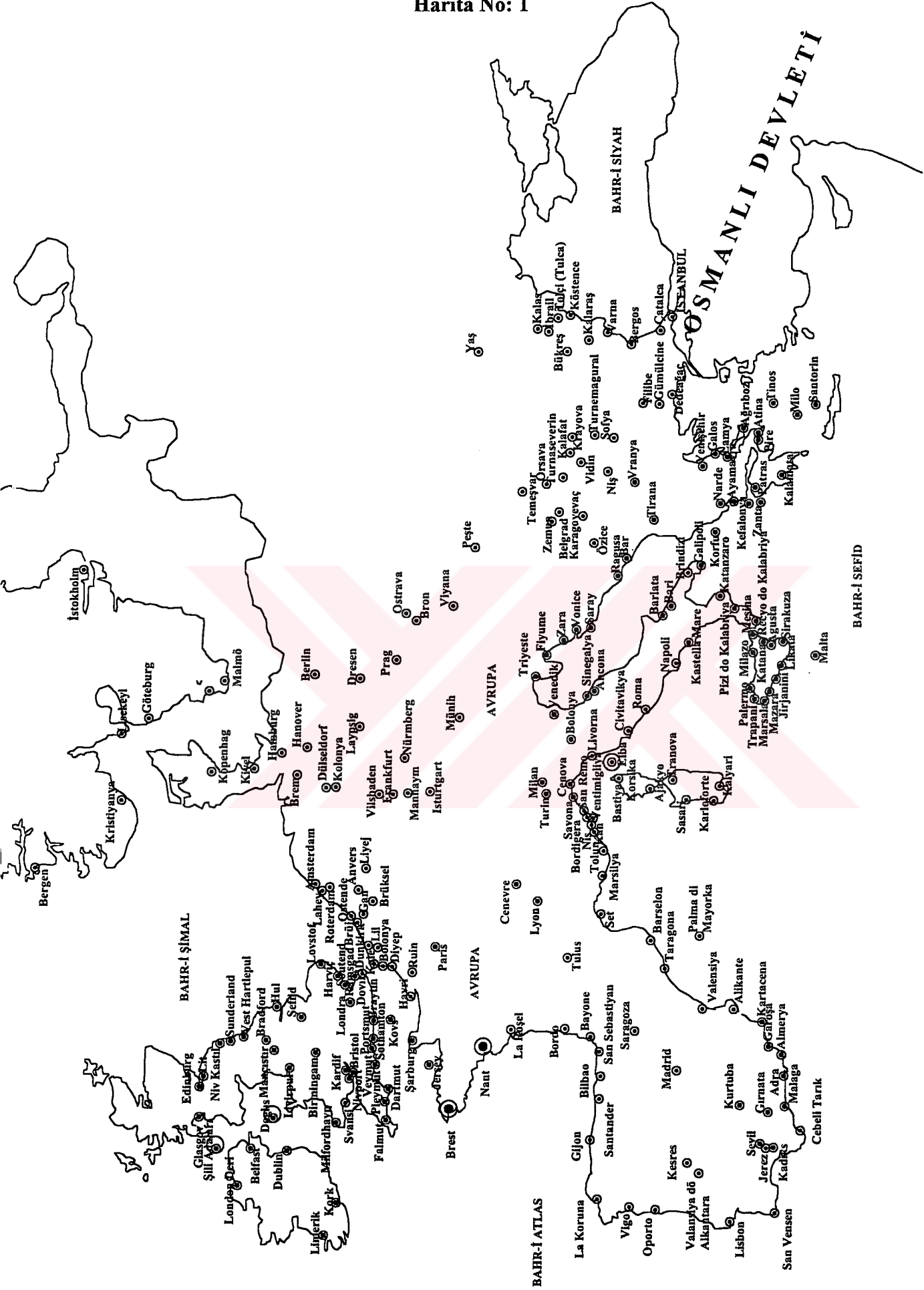
Harita No: 6 - Avrupa

Harita No: 7 - Asya

Harita No: 8 - Afrika

Harita No: 9 - Amerika

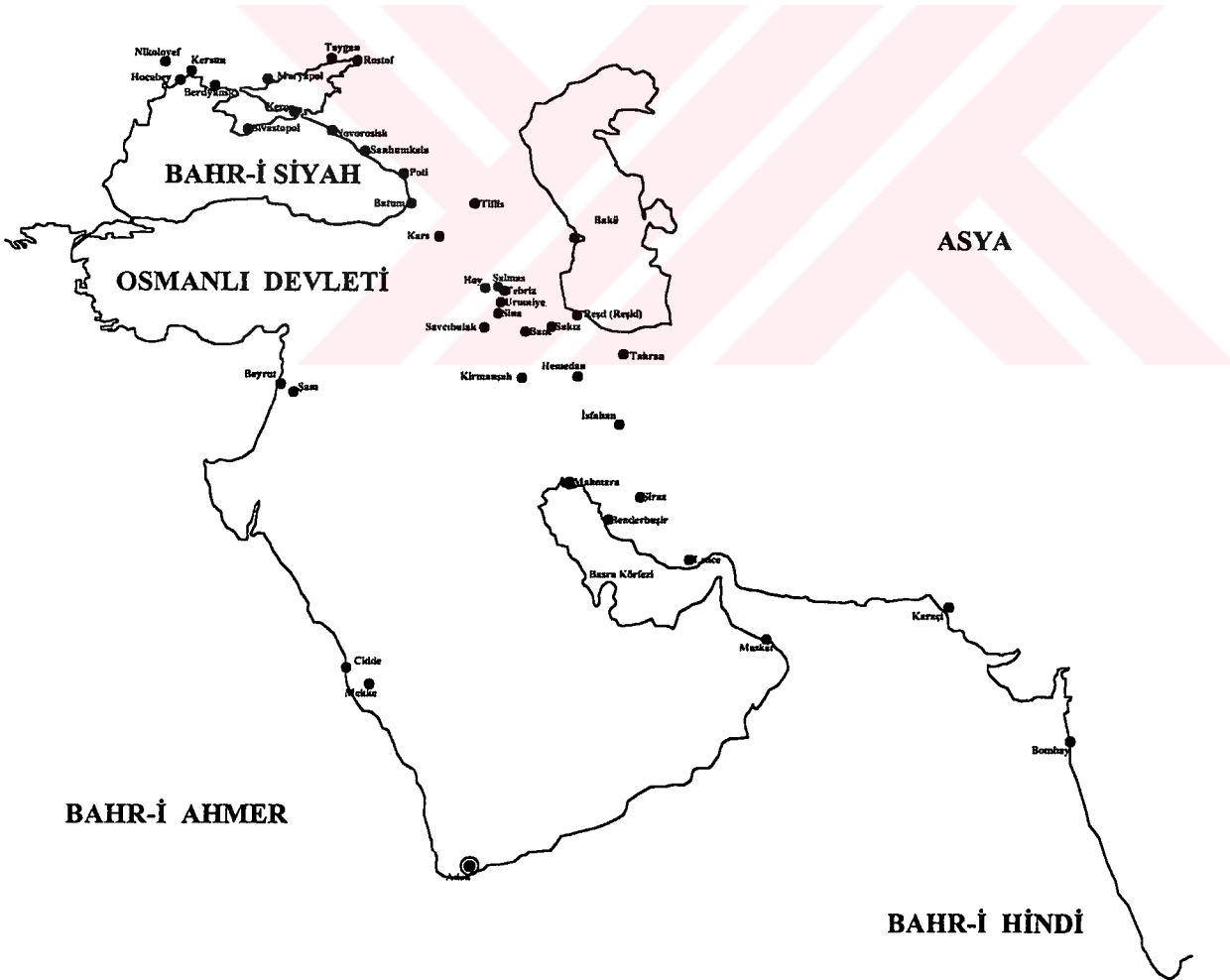
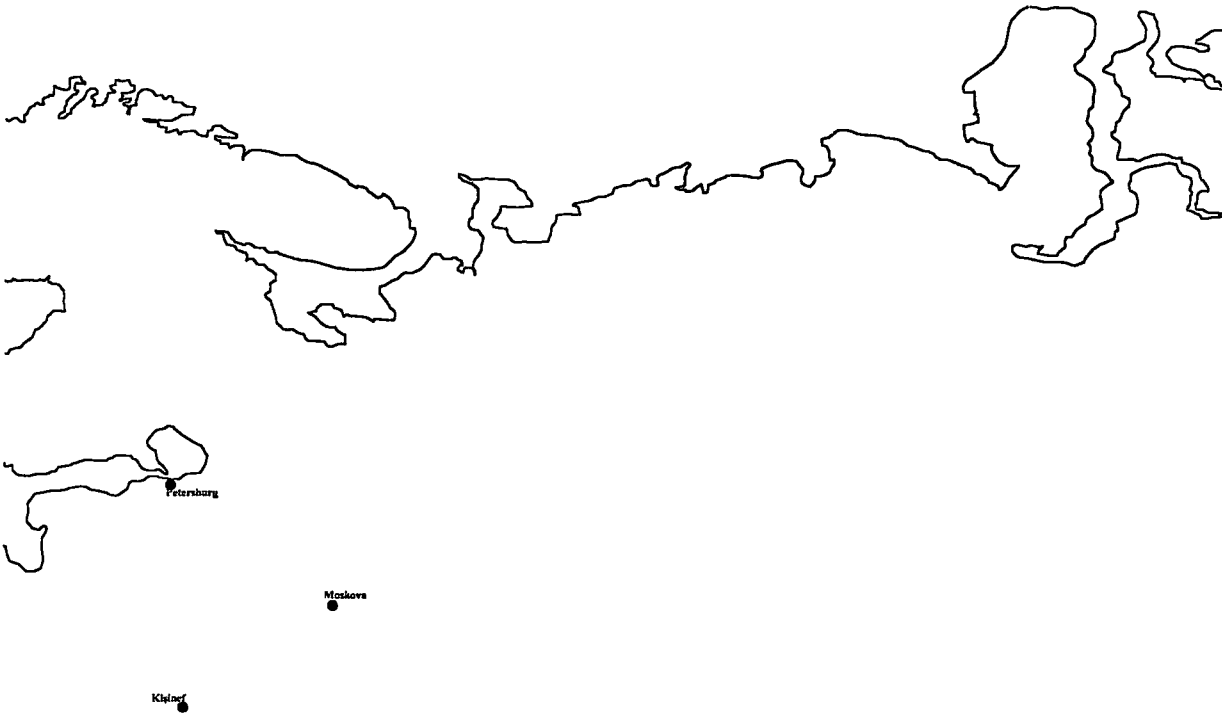
Not: Bu haritaların hazırlanmasında Osmanlı Devleti Şehbenderlik Defterleri, 1328, 1926, 1927-28 Devlet, 1302 ve 1318 Hâriciye Salnâmeleri ve Büyük Dünya Atlası (Türkçe'ye çeviren: Nilgün ve Züheyr Sertkol), Almanya, 1993) kaynaklarından yararlanılmıştır.

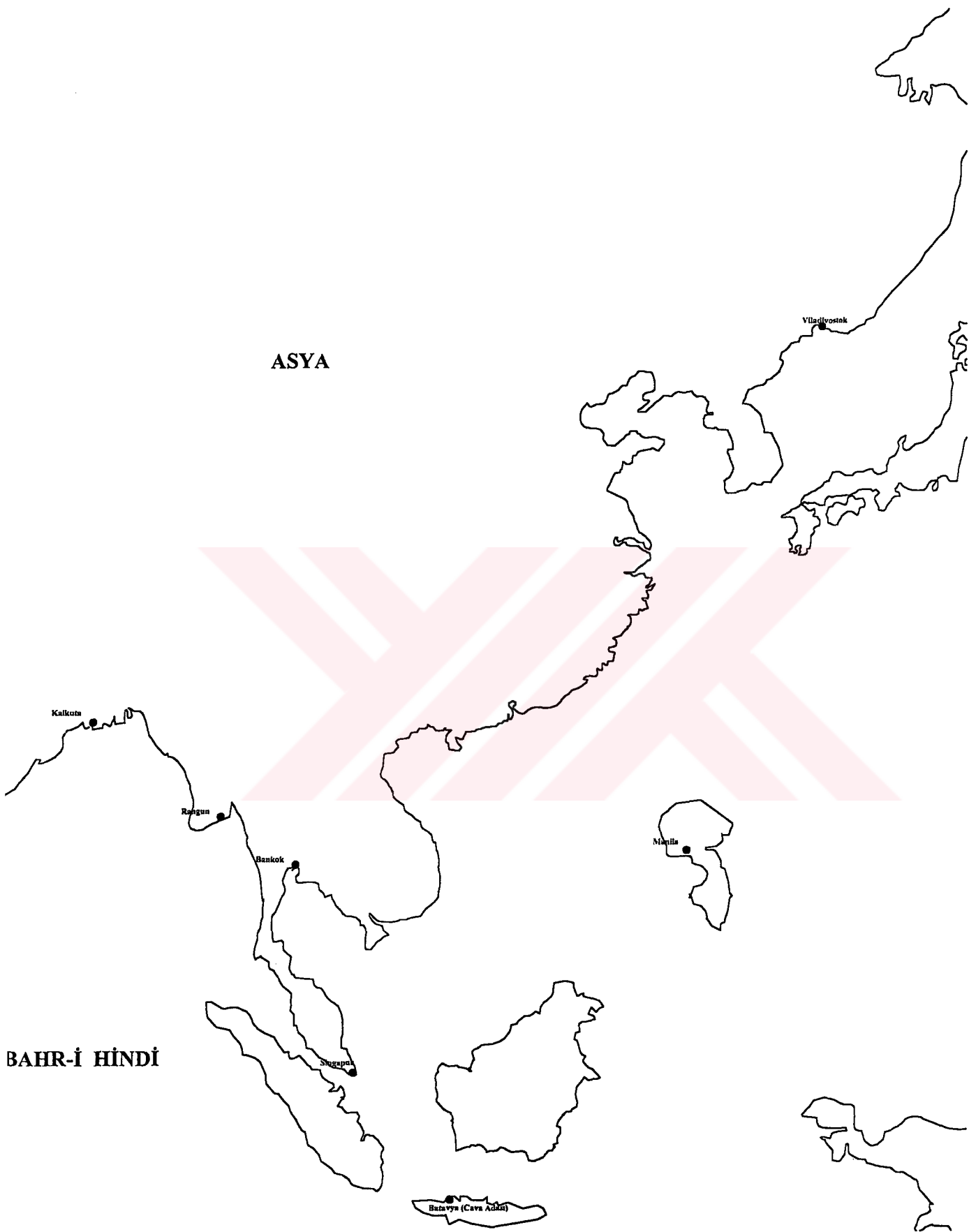

BAHR-I SEFİD

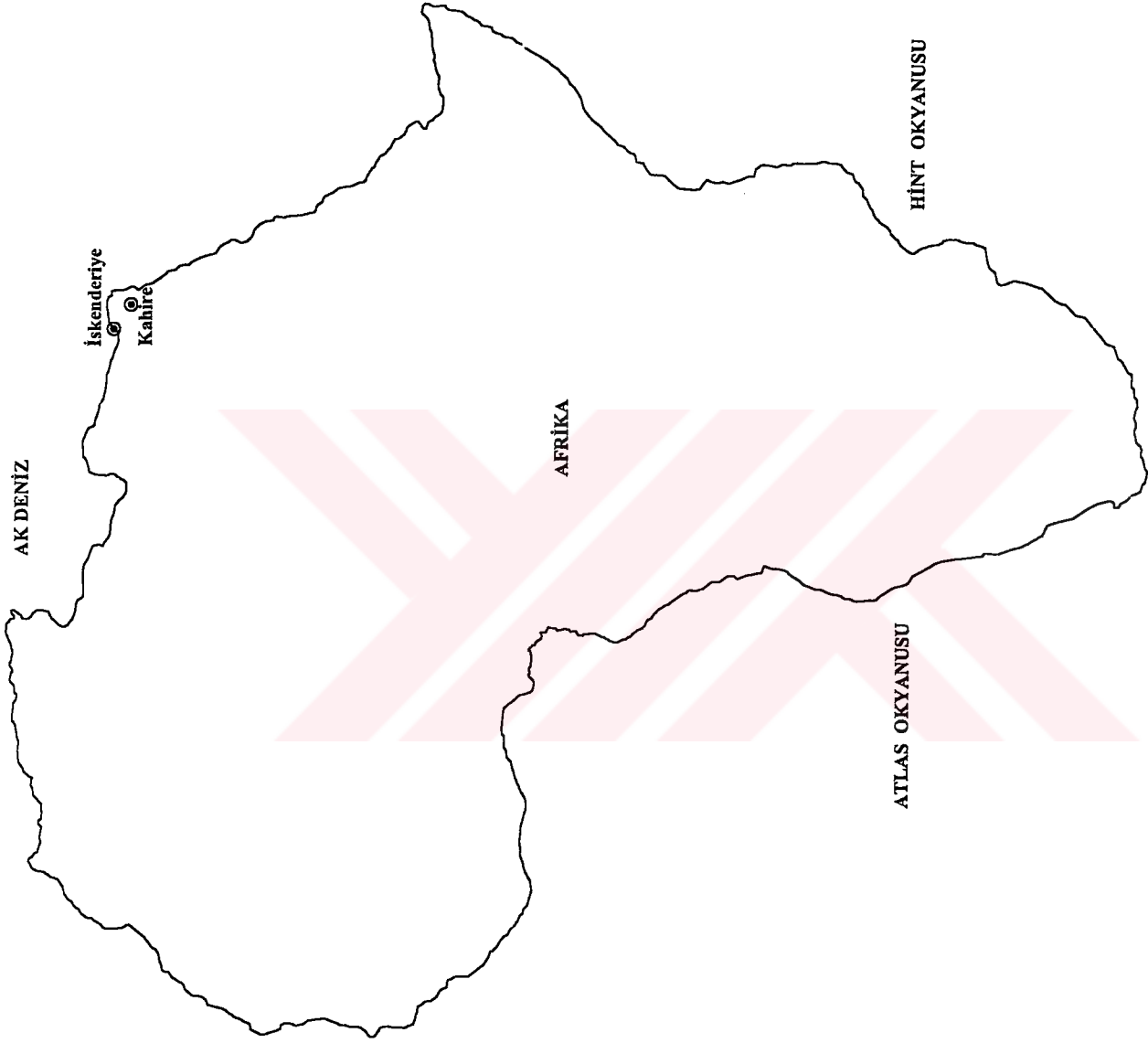

Harita No: 2a

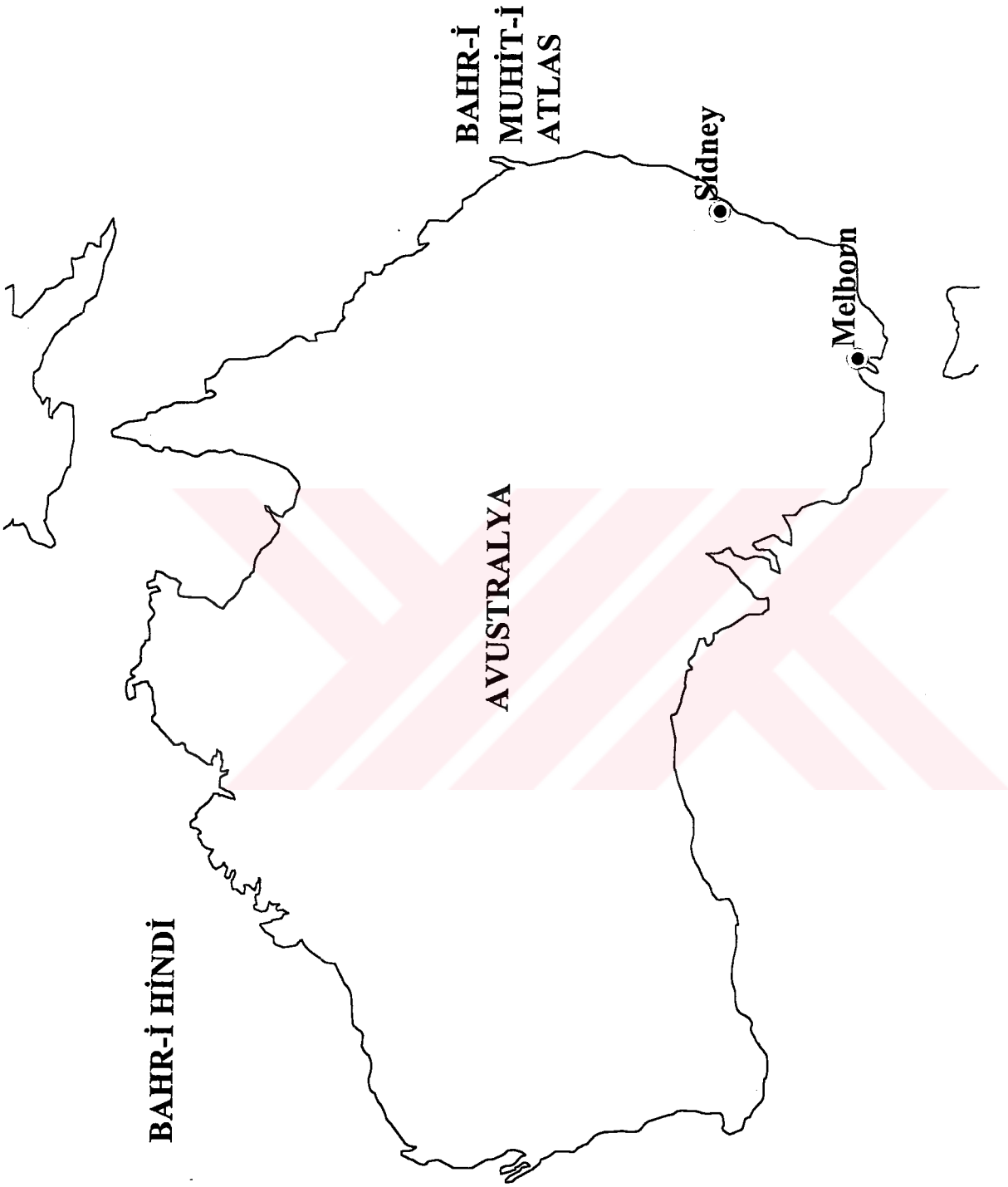

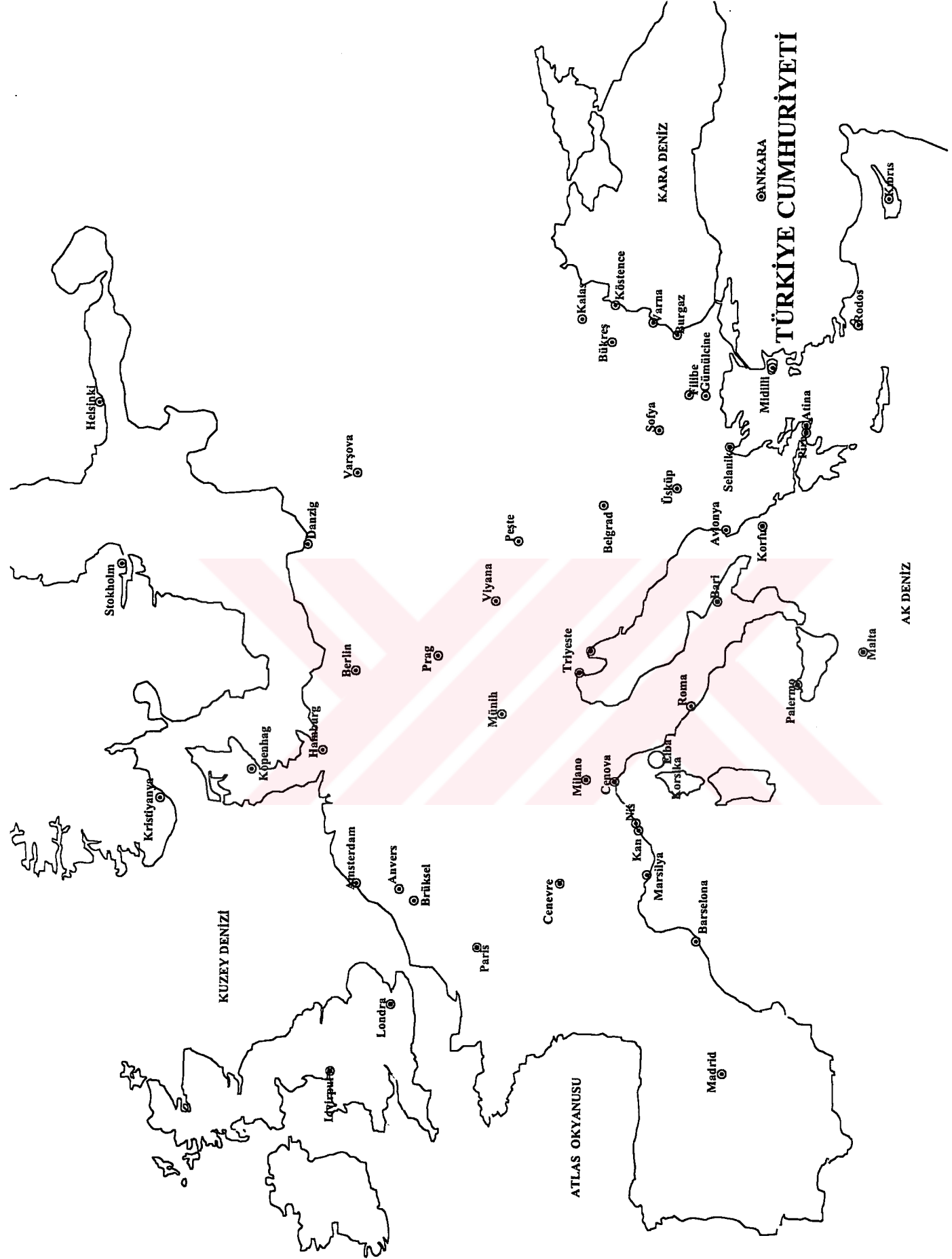
Harita No: 3

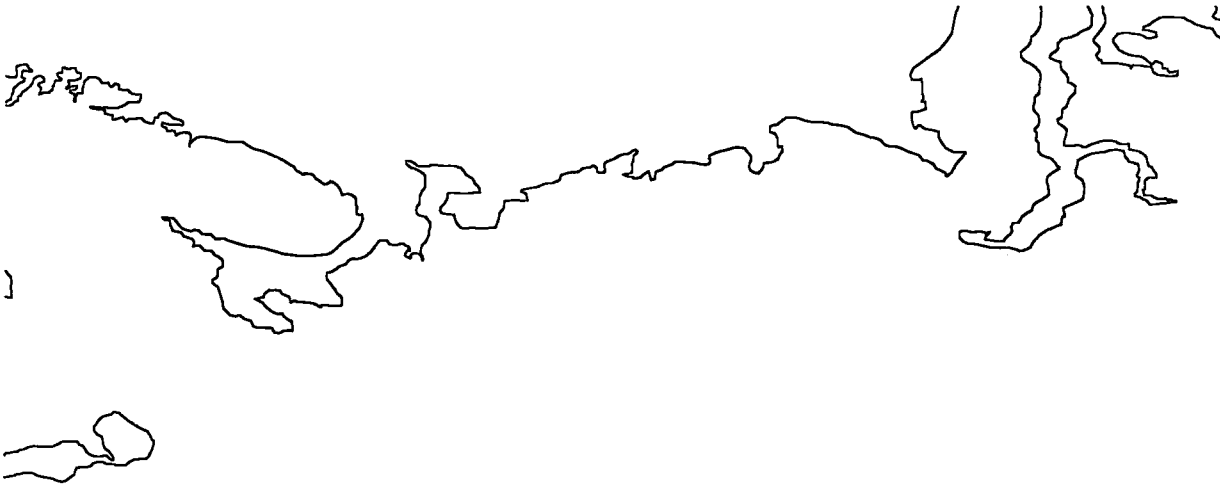

Harita No: 4

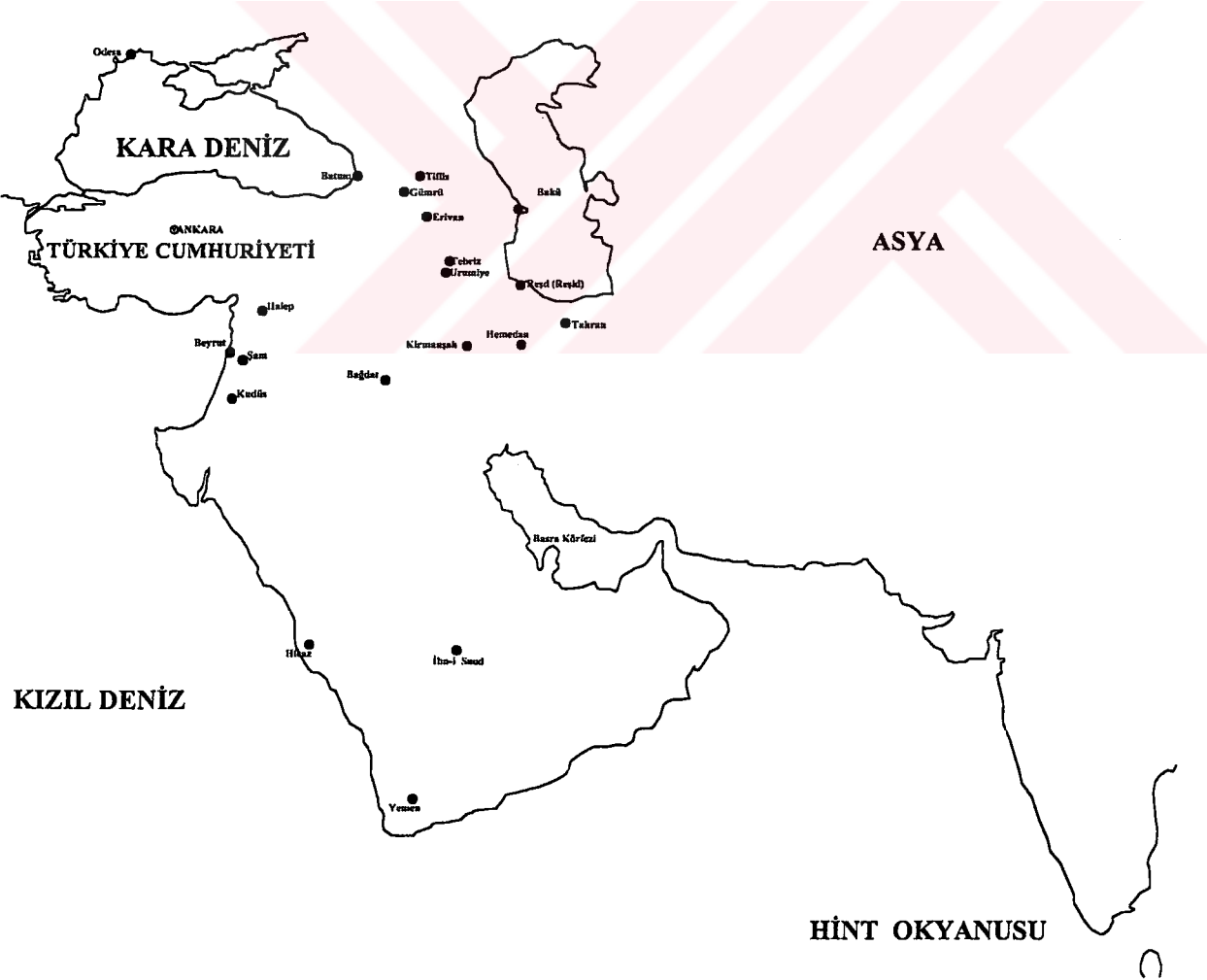

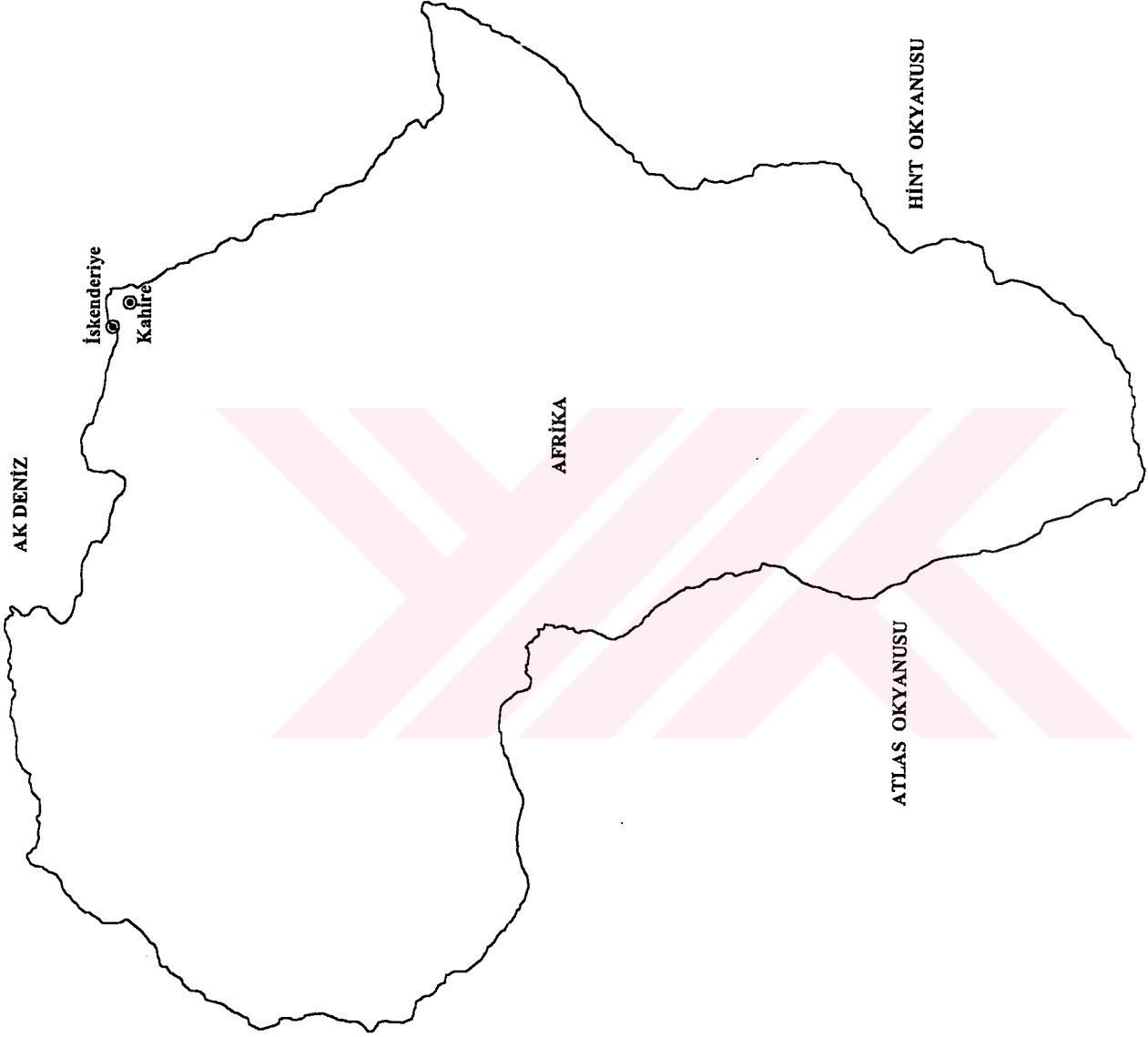

Nizakara

Harita No: 8

Harita No: 9

**T.C. VESELEKİTİM İHHALU
BÜKÜMİNTASTON GENELİ**